قۇربان ۋەلى

قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى ھېكايىسى

ئىبراھىم مۇتىئى

1998.4.22

قۇربان ۋەلى

قىزىل مىڭئۆي رەسساملىرى ھېكايىسى

مەسئۇل مۇھەررىرى: مامۇت سابىت

ھۆرمەتلىك ئۇستازىم ئىبراھىم مۇتىئىگە تەقدىم.

87 - يىل 19 - نويابىر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئۈرۈمچى 1985 - يىل

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ قەدىمقى ئەسەرلىرىنى يىغىش، رەتلەش، پىلانلاش، نەشر قىلىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي كۆزدىن كەچۈرگەن.

FROM THE LIBRARY OF GULAMETTIN PAHTA
EAST TURKISTAN INF. RESEARCH CENTER INC.

قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى ھېكايىسى

تۈزگۈچى: قۇربان ۋەلى
مەسئۇل مۇھەررىرى: داۋۇت سابىت

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر ئازادلىق كوچا № 306)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
فورماتى: 1092 × 787 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى: 4.375 قىستۇرما ۋارىقى: 24
1986 - يىل 4 - ئاي 1 - نەشرى
1987 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: M11098·163
تىراژى: 1—1,500
باھاسى: 2.15 يۈەن

1 قىزىل مىڭئۆي بۇددىزىم غارلىرى ۋە ئۇنى
مۇھاپىزەت قىلىش پونكىتىنىڭ سىرتقى كۆرۈنىشى

3 بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر
(رەسىم ئورنى: 14 ـ غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

4 بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر
(رەسىم ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

5 بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر 2
(رەسىم ئورنى: 17 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

6 تەڭرىلەر، راھىپلار (رەسىم ئورنى: 17 ـ غار، تورۇستا)

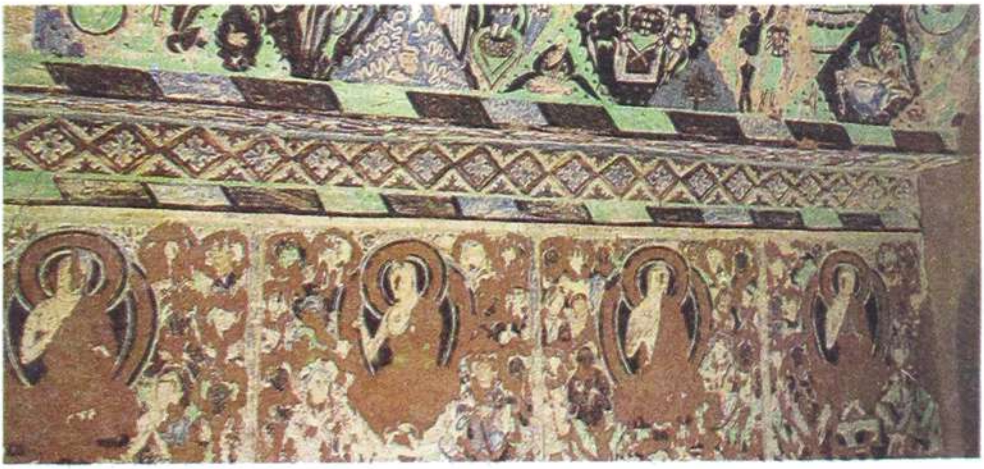

7 ساكيا مۇنىنىڭ بۇددىزىم تەرغىباتى ۋە غار
بېزەكلىرى (رەسىم ئورنى: 17 ـ غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

8 بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر،
راھىپلار، بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپلىرى ۋە
مەنزىرىلەر (رەسىم ئورنى 118 - غار، تورۇستا)

9 بۇددىزىم تەرغىباتى (رەسىم ئورنى: 17 - غار، ئىشىك بېشىدا)

10 بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپلىرى (رەسىم ئورنى: 175 ـ غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

12 ساكيامۇنىنىڭ بالىلىق دەۋرى (رەسىم ئورنى: يېڭى 1 ـ غاردا)

13 ساكيامۇنى ئې-
تىزدا ئىشلەۋاتقان
دېھقانلارنى «ئازاپ-
ئوقۇبەت چېكىۋاتى-
دۇ» دەپ ئويلىغان
(175- غار، ئوڭ تە-
رەپتىكى كارىدوردا)

14 ساكيامۇنى ئې-
تىزدا قوش تارتى-
ۋاتقان ئۆيلارنى
«ھايۋاناتلار ئازاپ-
ئوقۇبەت چېكىۋاتى-
دۇ» دەپ ئويلىغان
(175- غار ئوڭ تە-
رەپتىكى كارىدوردا)

15 ساكيامۇنغا يې-
پىشقان سەتەڭلەر
«ئالۋاستى» غا ئاي-
لانغان (110 - غار،
ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

16 ئاسماندىن 4
غۇلام چۈشۈپ،
ساكيامۇنىنى سېپىل-
دىن ئۆتكۈزۈپ قوي-
غان (110-غاردا)

17 سىرامان بۇددا
(يېڭى 1 - غاردا)

18 ساكيامۇنى ياخ-
شى تەكلىپلەرگە ئى-
گە بولغاندىمۇ، سىرا-
مانلىقتىن ۋاز كەچ-
مىگەن (250 - غار،
تورۇستا)

19 ساكيامۇنى ئۆزىگە 5 شاگىرت ئەگەشتۈرگەن (رەسىم
ئورنى: 110 - غار، ئىشىك بېشىدا)

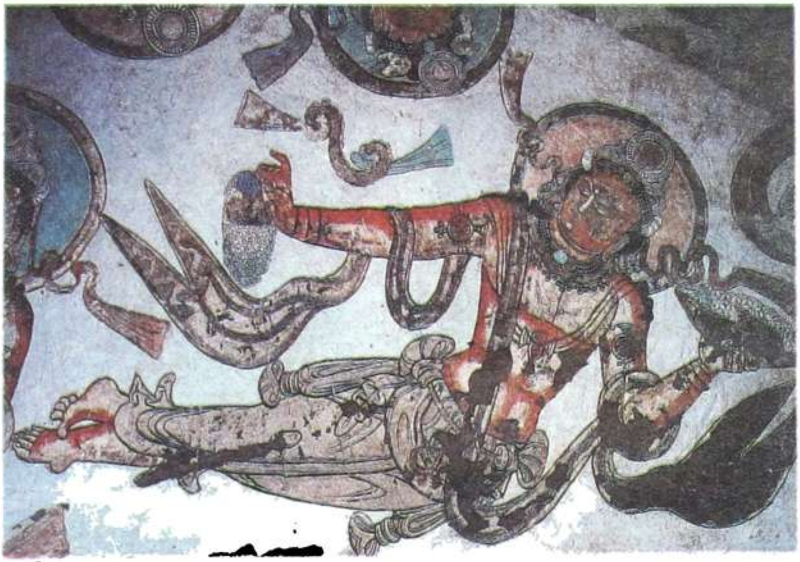

22 گانتارۋا (رەسىم ئورنى: يېڭى 1-غار، ئارقا
كارىدور، تورۇستا)

23 هارۋىلىق تەڭرى
(رەسىم ئورنى: 163-
غار، تورۇستا)

24 كۈن تەڭرىسى
(رەسىم ئورنى: (يې-
ڭى 1-غاردا)

25 ئاي تەڭرىسى
(رەسىم ئورنى: يېڭى
1 - غاردا)

26 دۇلدۇللۇق تەڭرى
(رەسىم ئورنى:
17 - غار، تۇرۇستا)

27 مىڭ بۇددا ۋە بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپلىرى (رەسىم ئورنى: 38 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

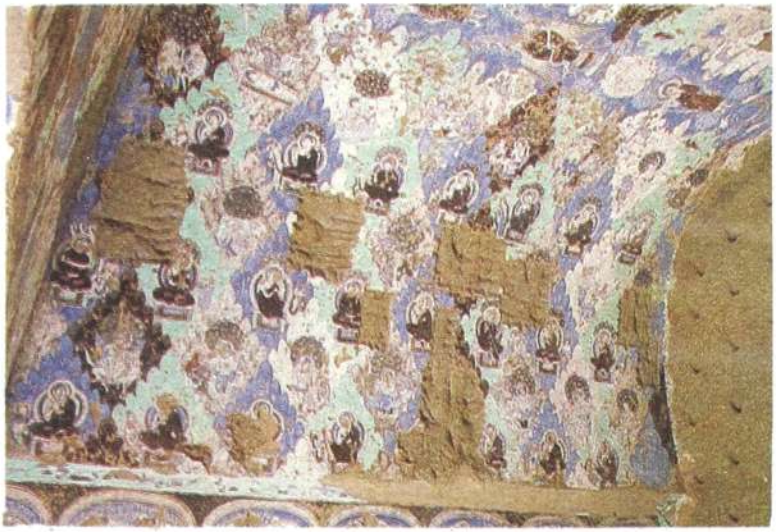

28 مىڭ بۇددا ۋە بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپلىرى (38 ـ غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

29 تەڭرىلەر، مىڭ بۇددا، راھىبلار (رەسىم ئورنى: 8 ـ غار، تورۇستا)

30 تەڭرىلەر، بۇددالارنىڭ يارالمىش چۆچەكلىرى ۋە را-
ھىپلار (رەسىم ئورنى: 38 - غار، تورۇستا)

31 تەڭرىلەر، مىڭ بۇددا ۋە راھىپلار (رەسىم
ئورنى: 8 - غار، ئوڭ تەرەپتە)

32 مىڭ بۇددا، تەگرىلەر (رەسىم ئورنى: 8 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

33 مىڭ بۇددا ۋە بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپ-لىرى (رەسىم ئورنى: 163 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

34 مىڭ بۇددا ۋە بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپ-
لىرى (رەسىم ئورنى: 205 - غار، تورۇستا)

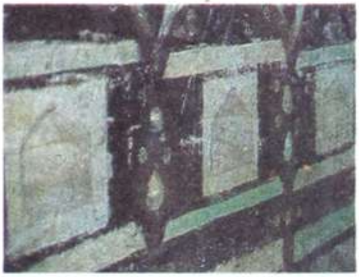

37 ساكيامۇنىنىڭ شا-
زىراسى قاچىلانغان
كومزەكلەر (رەسىم
ئورنى: 17 - غار،
ئوڭ تەرەپتىكى
كارىدوردا)

38 ساكيامۇنىنىڭ شا-
رىراسىنى تەڭرى خان-
لىرى بېشىغا ئېلىپ
ئەرشكە ئېلىپ چىقىپ
كەتكەن (رەسىم ئور-
نى: 163 - غاردا)

39 تورنىلار ساكيا-
مۇنىنىڭ نىرۋانىغا بار-
غانلىقىنى پۈتۈن ئا-
لەمگە خەۋەر قىلغان
(رەسىم ئورنى: يېڭى
1 - غار، ئارقا كارى-
دوردا)

40 تەڭرى باتۇرى
ساكيامۇنىنىڭ نىرۋانى-
غا بارغانلىق خەۋرىنى
ئاڭلاپ قول-دىكى
ئۇمۇتىنى تاشلاپ
خىيالغا چۆمگەن (رە
سىم ئورنى :يېڭى 1 -
غار، ئارقا كارىدوردا)

44

43 مايترېيا بۇددانىڭ ئەرشتە تۇغۇلغانلىقىغا
زېمىندە تەنتەنە (رەسىم ئورنى 38 - غار،
ئىشك بېشىدا)

51 راھىپلار گۇرۇھى (رەسىم ئورنى: 175 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى كارىدوردا)

52 قەلەندەر راھىپ (رەسىم ئورنى: 118 - غار، تورۇستا)

53 يەرلىك ساخاۋەتچىلەر (رەسىم ئورنى: يېڭى 1 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

54 ئىبادەت قىلىپ كەلگۈچى يەرلىك پۇخرا (رەسىم ئورنى: 114 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

60 چۆچەك «خا
نىلڭ كەپتەرنى قۇ
قۇزۇپ، لاچىنـ
بەدىنىدىن گوش
كېسىپ بېرىشى
(38 - غار، ئو
تەرەپتە)

61 چۆچەك مەز-
مۇنى 60- رەسىمـ
دىكى بىلەن ئوخـ
شاش (17 - غار،
سول تەرەپتە)

62 چۆچەك «سودىگەرلەرنىڭ ئەجدىھادىن قۇتۇلۇشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (17 - غار، سول تەرەپتە)

64 چۆچەك «خانىنىڭ لەھەڭ بېلىقنى ئايلىنىپ پۇخرالارنىڭ كېسىلىگە داۋا بولىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، تورۇستا)

65 چۆچەك «ئىككى باشلىق قۇش» تىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 8 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

66 چۆچەك مەزمۇنى 65 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (38 - غار، تورۇستا)

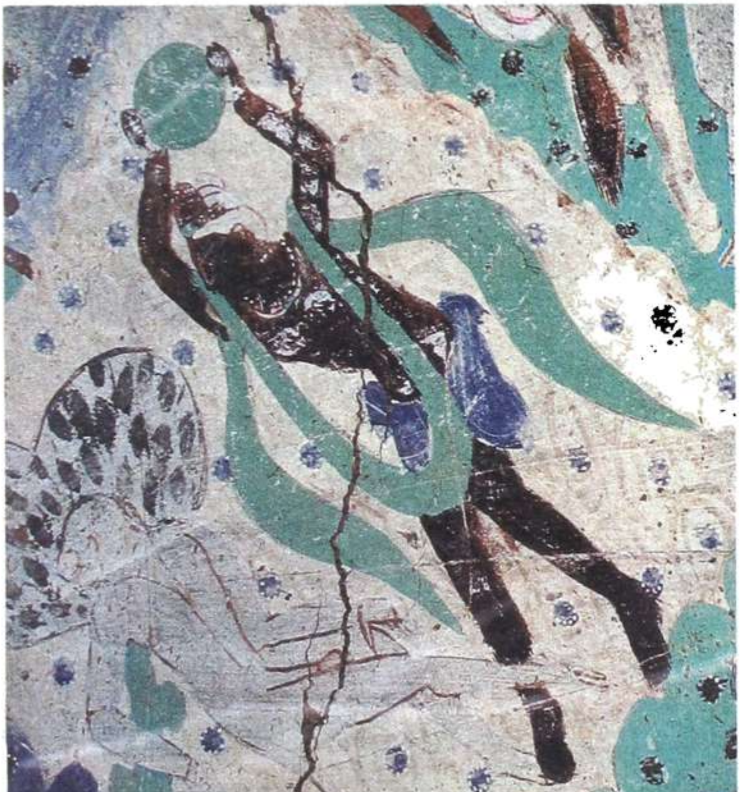

68 چۆچەك «ۋاپادار مايمۇننىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

69 چۆچەك «پىلنىڭ ئۆز گۆشىنى تەقدىم
قىلىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى:
17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

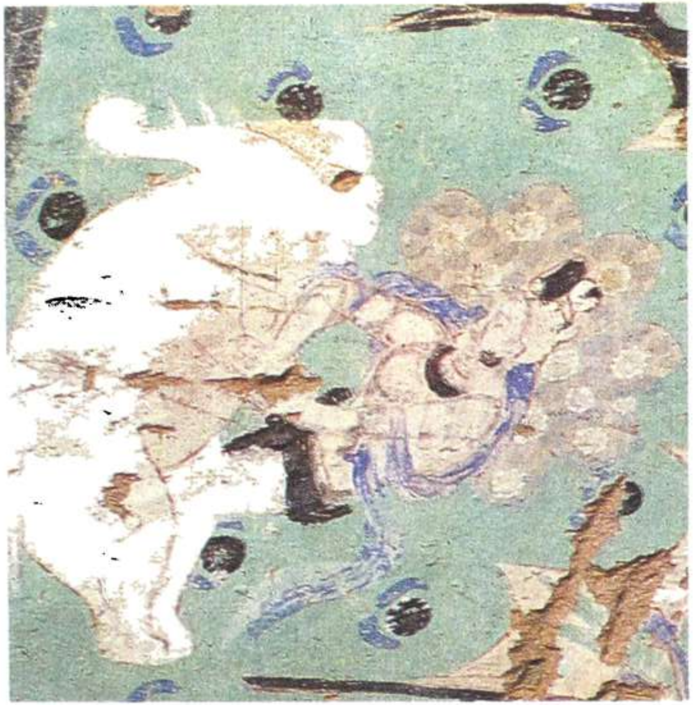

70 چۆچەك مەزمۇنى 69 - رەسىمدىكى بىلەن
ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 8 - غار، سول
تەرەپتىكى تامدا)

71 چۆچەك «مايمۇن پادىشاسىنىڭ كۆۋرۈك سېلىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، تورۇستا)

72 چۆچەك مەزمۇنى 71 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (38 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

73 چۆچەك «خانىشنىڭ ئۆز بېشىنىمۇ سەدىقە قىلغان-
لىقى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار،
سول تەرەپتىكى تامدا)

74 چۆچەك مەزمۇنى 73 - رەسىمدىكى
بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 8 - غار،
سول تەرەپتىكى تامدا)

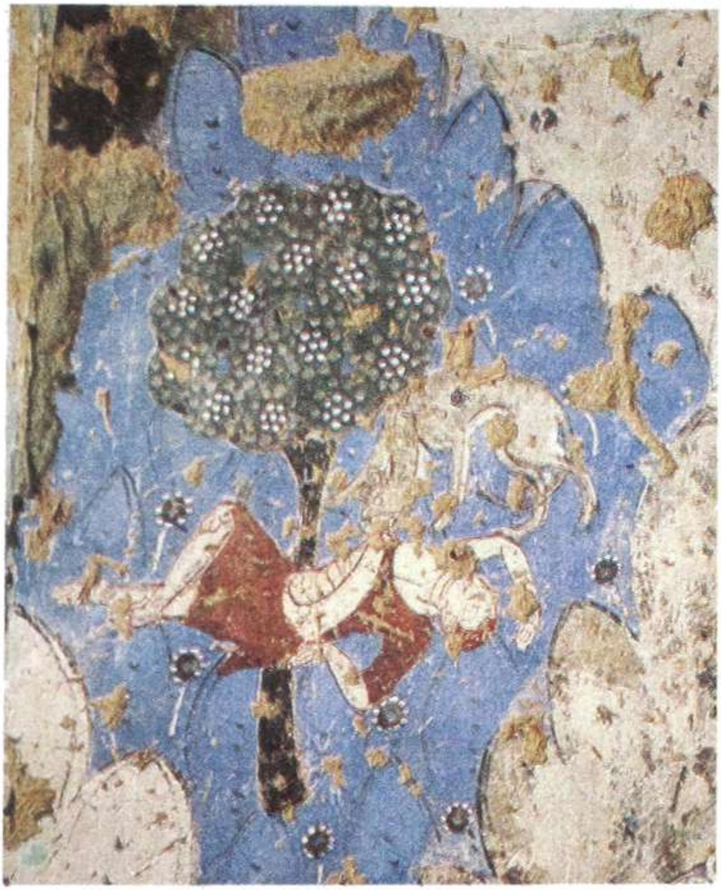

75 چوّچەك «ماھاساتتۋىسىنىڭ يولۋاسقا يەم بولۇشى»
دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 38 - غار، ئوڭ
تەرەپتىكى تامدا)

76 چوّچەك مەزمۇنى 75 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش
(رەسىم ئورنى: 8 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

77 چۆچەك مەزمۇنى 75 - رەسىمدىكى بىلەن
ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، ئوڭ تە-
رەپتىكى تامدا)

78 چۆچەك «كەپتەرنىڭ مېھمان كۈتۈشى»
دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار،
ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

80 چۆچەك «خانىنىڭ ئۆز قولىنى مەشئەل قىلغانلىقى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئور-
نى: 8 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

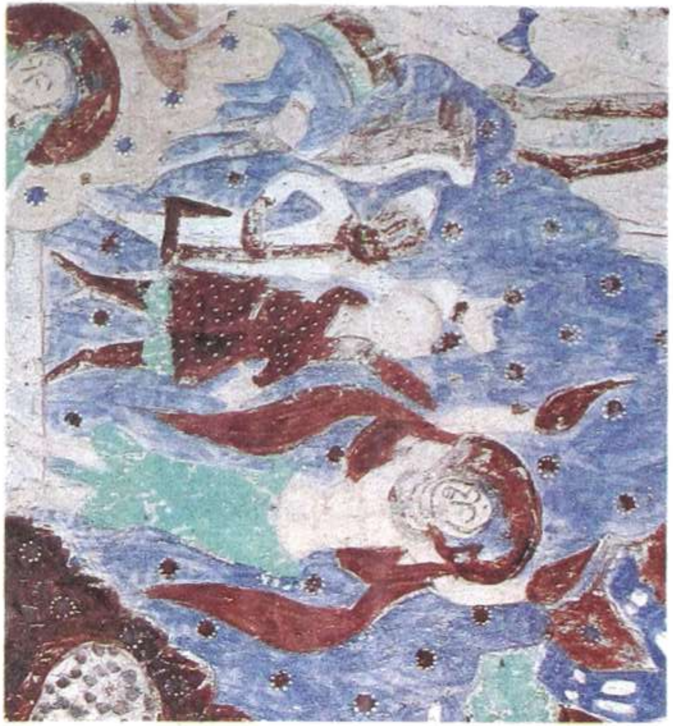

79. چۆچەك «خانىنىڭ ئۆز قولىنى مەشئەل قىلغانلىقى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئور-
نى: 17 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

81 چۆچەك «ۋاپاسز سودىگەرنىڭ تاشپاق-
نى ئۆلتۈرۈشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم
ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

83 چۆچەك «ئوتۇنچىنىڭ ئېيىقنى ئوۋچىغا
كۆرسىتىپ قويغانلىقى» دىن بىر كۆرۈنۈش
(رەسىم ئورنى 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

84 چۆچەك مەزمۇنى 83 -
رەسىمدىكى بىلەن ئوخ-
شاش (رەسىم ئورنى:
17 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى
تامدا)

85 چۆچەك «تۆلپارنىڭ سودىگەرلەرنى دې-
گىزدىن ئۆتكۈزىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش
(رەسىم ئورنى: 14 - غار، سول تەرەپتىكى
تامدا)

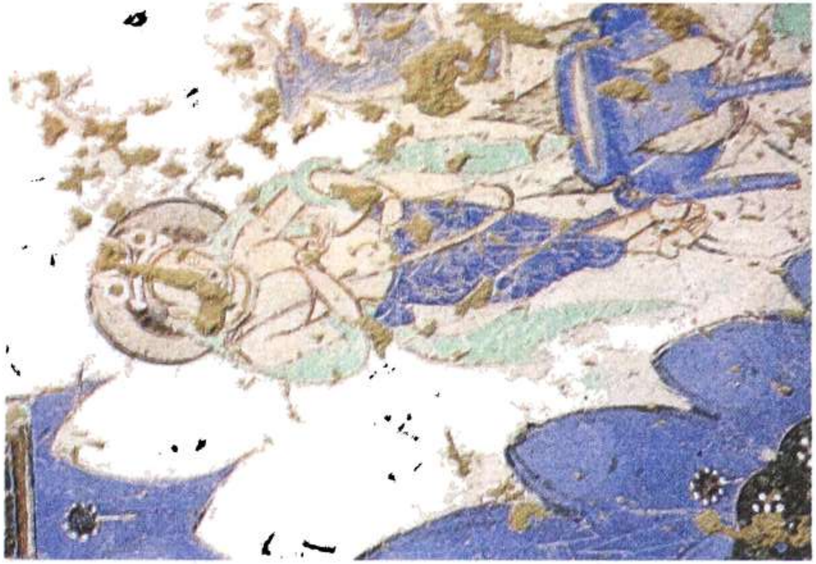

87 چۆچەك «مارال پادىشاسىنىڭ خان ئوردىسىغا بېرىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 38 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

88 چۆچەك «ئالتۇن كېيىكنىڭ تېرە تەقدىم قىلىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (38 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

89 چوّچەك «تۇشقاننىڭ ئۆزىنى كا-
ۋاپ قىلىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رە-
سىم ئورنى: 14 - غار، سول تەرەپتىكى
تامدا)

90 چوّچەك مەزمۇنى 89 - رەسىمدى-
كى بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى:
8 -غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

91 چوچەك «شىرنىڭ مايمۇنغا ياردەم بېرىشى» دىن
بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 38 - غار، ئوڭ
تەرەپتىكى تامدا)

92 چۆچەك مەزمۇنى 91 - رە-
سىمدىكى بىلەن ئوخشاش (رە-
سىم ئورنى: 17 - غار، تورۇسىتا)

93 چۆچەك «ۋېسلىنىڭ ئۆز جېسمىنى تەقدىم قىلىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

94 چۆچەك مەزمۇنى 93 - رەسىم بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 14 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

100 چوٚچەك «دەدەك بىلەن قوشقارنىڭ
جەدەللى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئور-
نى: 17 - غار، تورۇۋستا)

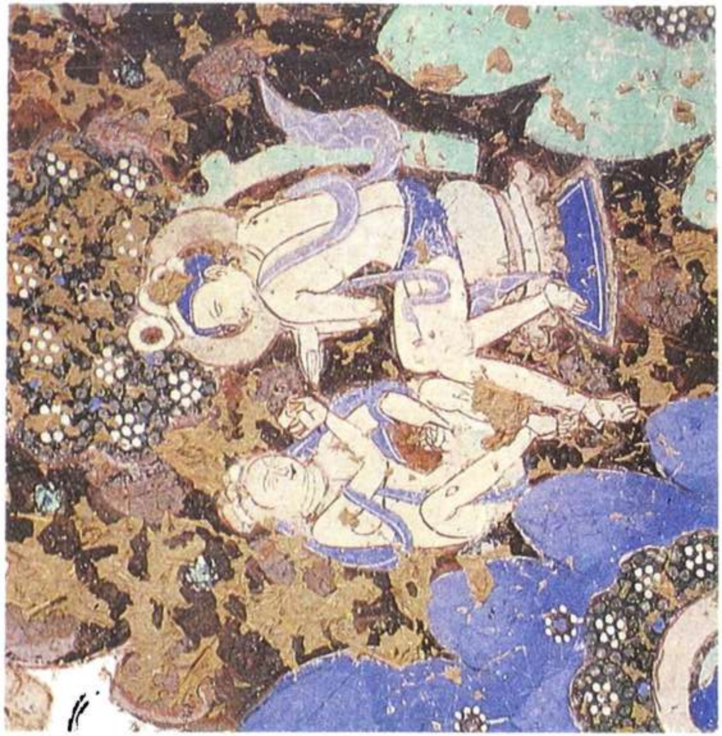

105 چوٚچەك «ئارزۇلۇق گۆھەر» دىن بىر
كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 38 - غار، ئۈوك تە-
رەپتىكى تامدا)

106 چۆچەك «نىلوپەر خېنىم» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 224 - غاردا)

107 چۆچەك «يىلان پادىشاسىنىڭ تېرە تەقدىم قىلىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

108 چۆچەك مەزمۇنى 107 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

110 چۆچەك «قوچاق ئويۇنى» دىن
بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 175 -
غار، ئوڭ تەرەپتىكى كارىدوردا)

113 چۆچەك «پىل كۆندۈرۈش» دىن
بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى 14 - غار،
سول تەرەپتىكى تامدا)

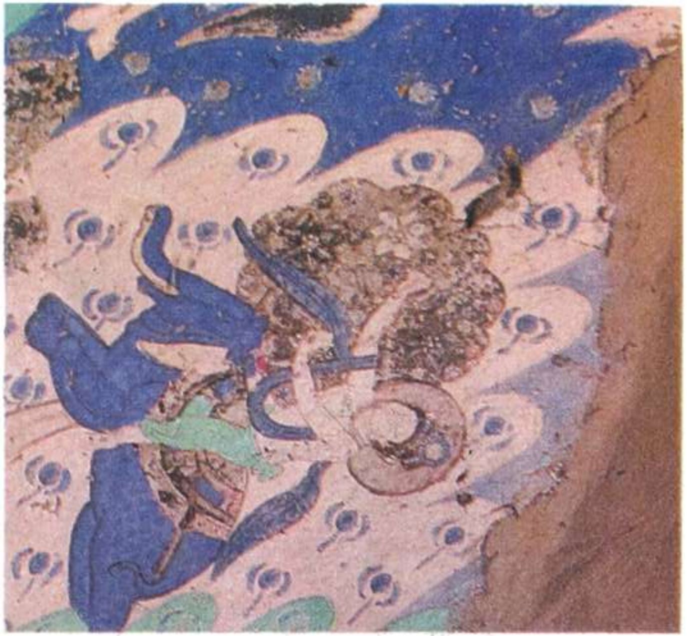

114 چۈچەك مەزمۇنى 113-رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 38 - غار، ئۇلۇغ تەرەپتىكى تامدا)

115 چۈچەك «چىپار بۇغا» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، تورۇستا)

116 چۈچەك «مايمۇنلارنىڭ خانقا ياردەم-لەشمەي خانىشنى ئىزدىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسسام ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تام)

117 چۈچەك «دېڭىزنىڭ سۈيىنى چە-ممەرىپ تاشلاپ گۆھەر سۈزۈش» دىن بىر كۆرۈنۈش (14-غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

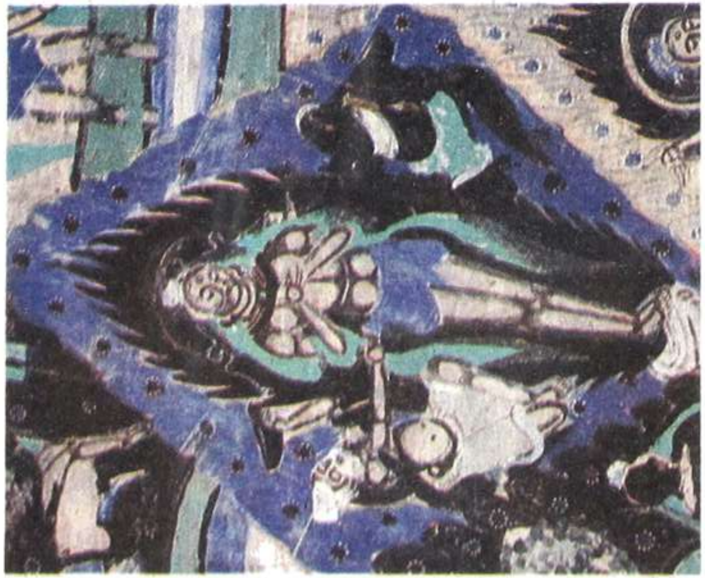

118 چۆچەك «سېخى شاھزادە» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

119 چۆچەك مەزمۇنى 118 - رەسىم-دىكى بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

120 چۆچەك مەزمۇنى 118 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (رە- سىم ئورنى: 8 - غار، سول تە- رەپتىكى تامدا)

121 چۆچەك مەزمۇنى 118 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 8 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

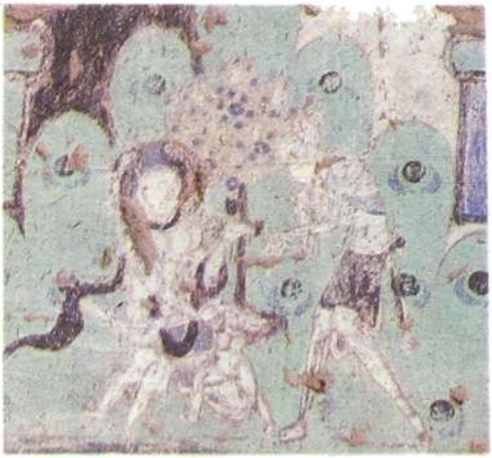

122 چۆچەك مەزمۇنى 118 - رەسىمدىكى بىلەن ئوخشاش (رەسىم ئورنى: 8 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامدا)

126 چۆچەك «دېڭىزغا بېرىپ گۆھەر ئىزدەش» تىن بىر كۆرۈنۈش (14 - غار، ئوڭ تەرەپتە)

127 چۆچەك «جەڭگىۋار ئات بىلەن تۆگ-مەن چۆرۈش» دىن بىر كۆرۈنۈش (رەسىم ئورنى: 17 - غار، سول تەرەپتىكى تامدا)

128 207 ـ غار،
تورۈستىكى بېزەك

129 38 ـ غار،
سول تەرەپتىكى كا-
رىدور بېزەكلىرى

130 17 ـ غار،
سول تەرەپتىكى
كارىدور بېزەك-
لىرى

131 17 ـ غار،
ئارقا كارىدور بې-
زەكلىرى

132 67 - غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامنىڭ
بېزەكلىرى

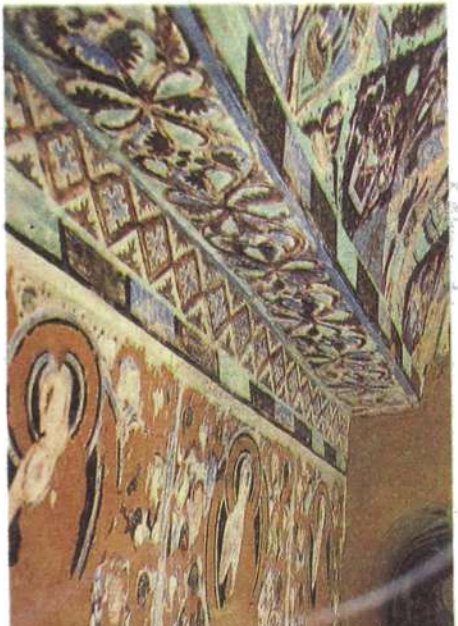

133 17 - غار، سول تەرەپتىكى
كېمەرنىڭ بېزەكلىرى

134 224 ـ غار، ئۇدۇلـ
دىكى ئويۇقنىڭ بېزەكلىرى

135 - 67 - غار، تورۇسـ -
نىڭ بېـزەكـلـىرى

136 224 ـ غار، ئوڭ تەـ
رەپـتـىكى كارىـدورنىڭ
بېزەكلىرى

137 224- غار، سول تەرەپ-
تىكى كارىدورنىڭ بېزەكلىرى

138 116- غار، سول تەرەپ-
تىكى تامنىڭ بېزەكلىرى

139 205- غار، ئارقا كارىدورنىڭ بېزەكلىرى

140 207- غار، ئوڭ تە-
رەپتىكى تامنىڭ بېزەكلىرى

141 116- غار، ئوڭ تە-
رەپتىكى تامنىڭ بېزەكلىرى

142 163 ـ غار، سول تەرەپتىكى تامنىڭ بېزەكلىرى

143 205 ـ غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامنىڭ بېزەكلىرى

144 8 ـ غار، ئوڭ تەرەپتىكى تامنىڭ بېزەكلىرى

152   118 ـ غاردىكى بېزەكلەر

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 1

ساكيامۇنى ۋە بۇددىزىم تەرغىباتى.................. 13

تەڭرىلەر.. 20

مىلك بۇددا...................................... 23

نىرۋانا 25

مايترىيا بۇددا.................................. 29

بۇدساتىۋا — ھاكىملار 32

دوزاق ۋە ئالۋاستىلار 35

راھىپ، ساخاۋەتچى، ئىبادەت قىلغۇچىلار 38

بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر........ 43

1. خاننىڭ كەپتەرنى قۇتقۇزۇپ، لاچىنغا ئۆز بەدىنىدىن گۆش كېسىپ بېرىشى.................. 46

2. سودىگەرلەرنىڭ ئەژدىھادىن قۇتۇلۇشى.............. 48

3. خاننىڭ لەھەڭ بېلىققا ئايلىنىپ يۇقرالارنىڭ كېسىلگە داۋا بولۇشى 49

4. ئىككى باشلىق قۇش.............................. 51

5. ۋاپادار مايمۇننىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى.................. 52

6. پىلنىڭ ئۆز گۆشىنى تەقدىم قىلىشى.............. 54

7. مايمۇن پادىشاسىنىڭ كۆۋرۈك سېلىشى.............. 55

8. خاننىڭ ئۆز بېشىنىمۇ سەدىقە قىلىشى.............. 57

9. ماھاساتۋىنىڭ يولۋاسقا يەم بولۇشى............... 59

10. كەپتەرنىڭ مېھمان كۈتۈشى....................... 60

11. خاننىڭ ئۆز قولىنى مەشئەل قىلىشى............ 61

12. ۋاپاسىز سودىگەرنىڭ تاشپاقىنى ئۆلتۈرۈشى...... 61

13. ئوتۇنچىنىڭ ئېيىقنى ئوۋچىغا كۆرسىتىپ قويۇشى... 63

14. تۇلپارنىڭ سودىگەرلەرنى دېڭىزدىن ئۆتكۈزۈشى... 64

15. مارال پادىشاسىنىڭ خان ئوردىسىغا بېرىشى...... 67

16. «ئالتۇن كېيىك» نىڭ تېرە تەقدىم قىلىشى...... 69

17. توشقاننىڭ ئۆزىنى كاۋاپ قىلىشى.............. 70

18. شىرنىڭ مايمۇنغا ياردەم بېرىشى.............. 71

19. پىلنىڭ ئۆز چىشىنى تەقدىم قىلىشى............ 73

20. ئاپەتنىڭ ئانىسى.......................... 75

21. ئادالەتپەرۋەر تۇرنا 77

22. دىدەك بىلەن قوشقارنىڭ جېدىلى.............. 82

23. تۇتنىڭ ئوت ئۆچۈرۈشى...................... 84

24. ئارزۇلۇق گۆھەر........................... 86

25. نىلۇپەر خېنىم 89

26. يىلان پادىشاسىنىڭ تېرە تەقدىم قىلىشى......... 91

27. ئوتۇنچىنىڭ ئېيىقنى يولۋاسقا تۇتۇپ بېرىشى...... 92

28. قوچاق ئويۇنى 94

29. «سۇداتتا ۋەزىرنىڭ راھىپلارغا ساراي سالدۇرۇپ
بېرىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش.................. 96

30. رەسسام.................................. 98

31. پىل كۆندۈرۈش 100

32. چىپار بۇغا............................... 101

33. مايمۇنلارنىڭ خانغا ياردەملىشىپ خانىشنى ئىز-
دىشى 103

34. دېڭىزنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ تاشلاپ گۆھەر سۇ-

زۇش 105

35. سېخى شاھزادە 107

36. خاننىڭ دەۋا سورىشى 109

37. دېڭىزغا كىرىپ گۆھەر ئىزدەش 117

38. جەڭگىۋار ئات بىلەن تۇگمەن چۆرۈش 118

بۇددىزىم ئىمارەتچىلىگى ۋە ئۇنىڭدىكى بېزەكلەر... 120

خاتىمە 125

مۇقەددىمە

«مىڭئۆي» دېگەن سۆز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا بۇددا راھىپلىرى غارلىرى ياكى بۇددىزىم ئىبادەتخانىلىرى دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ. بۇ سۆز قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدا «ساڭرام» (بۇ ئەسلىدە سانسكرىت تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان بولۇپ، ئۇ راھىپلار جەم بولىدىغان ئورۇن دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى) دەپ ئاتىلاتتى. بۇ كىتاپتا تونۇشتۇرۇلغان «قىزىل مىڭئۆي» بۇرۇن ئۇيغۇرلاردا بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغان دەۋرلەردىكى مەشھۇر بۇددا ساڭراملىرىنىڭ بىرى ئىدى. ھازىر بۇ قىزىل مىڭئۆينىڭ تاملىرىدا ئەينى زامان- لاردا سىزىلغان رەسىملەر يەنى بۇددىزىم گۈزەل سەنئىتى ئەسەرلىرى ساقلىنىپ تۇرماقتا. بۇلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىممەتلىك تارىخىي مەدەنىي يادىكارلىقلىرىنىڭ بىر قىسمىدۇر.

بۇددا دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارالغاندىن كېيىن بۇددىزىم سەنئىتى (ئەدەبىيات بىلەن گۈزەل سەنئەت بىرلەشتۈرۈلگەن تەرغىبات شەكلى) ۋاستىسى ئارقىلىق يىلتىز تارتقان. بۇ جەرياندا ئەسلىدىكى بۇددىزىم سەنئىتى ئۇيغۇر ئەدىپلىرى، رەسساملىرى تەرىپىدىن راۋاجلاندۇرۇلۇپ ئۇيغۇر بۇددىزىم سەنئىتى شەكلى تىكلەنگەن. كېيىن يەنى بۇددىزىم ئۇيغۇرلاردا ئېتىقاتتىن قالغاندىن كېيىن، بۇددىزىم سەنئىتى- نىڭ ھىكايە مەزمۇنلىرى پۈتۈنلەي «قەدىمقى ئۇيغۇر رىۋايەت- لىرى»گە ئايلاندى. بۇ رىۋايەتلەرنىڭ نۇرغۇنلىرى يىللار- نىڭ ئۆتۈشى بىلەن تەدرىجى ھالدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەس-

خاتىرىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئەمدى بۈگۈنكى كۈلدە بۇنداق قەدىمقى دىنىي رىۋايەتلەرنى ئەسلەپ ئۆتۈش ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىش مىللىتىمىزنىڭ پۈتۈن تارىخىي تەرەق-قىيات جەريانىنى تولۇق چۈشىنىپ يېتىش ئۈچۈن پايدىلىق. قولىڭىزدىكى بۇ كىتاپنى مۇشۇنداق بىر مەقسەت بىلەن تۈزۈپ چىقتىم ۋە بۇ ئارقىلىق قىزىل مىڭئۆينىڭ تاملىرىدا ساقلىنىپ قالغان قەدىمقى رەسىملەرنىڭ مەزمۇنىنى يەشتىم. يەشمىلەرنى تۈزۈپ چىقىشتا قەدىمقى بۇددىزىم كىتاپلىرىدى-كى مەنبەلەردىن پايدىلاندىم. لېكىن سەۋىيەم چەكلىك بولغانلىقتىن ۋە بۇ كىتاپ مېنىڭ بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتىمنىڭ تۇنجى مېۋىسى بولغانلىقى ئۈچۈن بەزى خاتالىقلارغا يول قويغان بولۇشۇم مۇمكىن. بۇ ھەقتە كەڭ كىتاپخانلارنىڭ تەنقىدىي پىكىرلەرنى بېرىشىنى ۋە تېخىمۇ ئەترابلىق، چوڭقۇر مۇلاھىزىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشىنى ئۈمىت قىلىمەن.

× ×

تەڭرىتاغنىڭ قارلىق تاغ تىزمىلىرىدىن ئېقىپ كەلگەن مۇزات دەرياسى بىلەن تىرسىق تاغ تىزمىلىرىدىن ئېقىپ كەلگەن قىزىل دەرياسى ئاقسۇ ۋىلايىتى باي ناھىيىسىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە قوشۇلۇپ، ئۇنىڭدىن ئۆگەن دەرياسى ھاسىل بولىدۇ. ئۇ چۆلتاغ جىرالىرىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ كۇچا بوستانلىقىغا قويۇلىدۇ. بۇ ۋادىدا يەنى چۆلتاغنىڭ شىمال تەرىپىدە دەريا بويىغا جايلاشقان بىر باغۇ-بوستانلىق پىنھان مۇھىت بار. بۇ كىتاپتا تونۇشتۇرۇلغان قىزىل مىڭئۆي دەل مۇشۇ باغۇ-بوستانلىقنىڭ يېنىدا (رەڭلىك

1 ـ رەسىمگە قاراڭ.) بۇ ئورۇن باي ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇپ تەرىپىدە بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىن 67 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېردىيانىنىڭ 82.5، شىمالىي يارىلىلىنىڭ 41.7 سىگە توغرا كېلىدۇ. بۇ

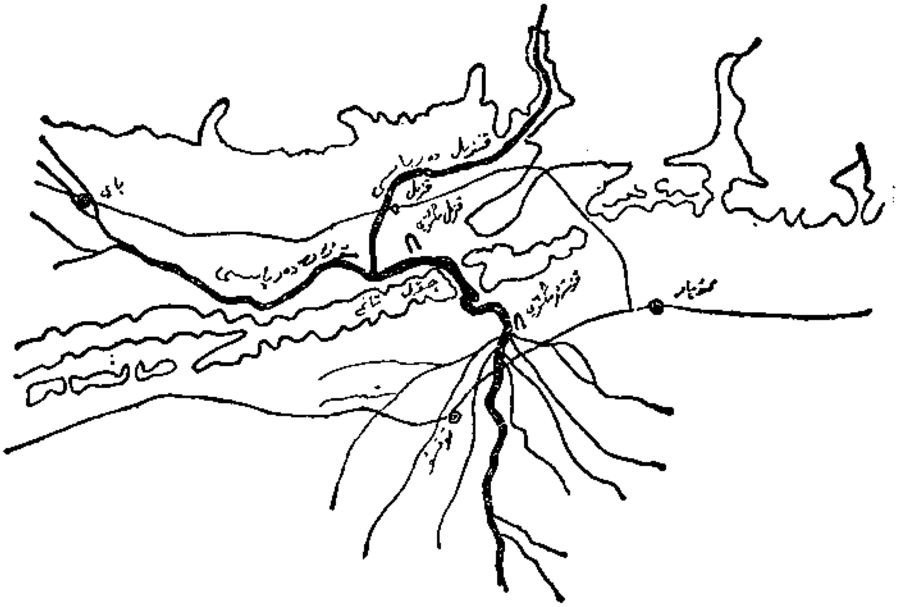

مىڭئۆي «قىزىل» دەپ ئاتىلىدىغان بىر يېزا تەۋەسىدە بولغاچقا، شۇڭا «قىزىل مىڭئۆي» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. لېكىن ئۇنىڭ قەدىمدە قانداق نام بىلەن ئاتىلىدىغانلىقى ھەققىدە مۇئەييەن يازما ئىسپات تېپىلمىدى. بىراق شۇنىسى ئېنىقكى، ئۇ قەدىمقى كۇسەن (كۇچا) دۆلىتىنىڭ تەۋەسىدىكى چوڭ، بەلكى ئەڭ قەدىمىي ساڭرام ئىدى.

تارىخىي خاتىرىلەردە قەيت قىلىنىشىچە، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2 ـ ئەسىردە كۇسەن دۆلىتىدە 80 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالە بار ئىدى. بۇ ئەلنىڭ يۈگرەك ئاتلىرى، ئۈزۈمى، يۇڭ توقۇلمىلىرى، دورا ـ گىياھلىرى ۋە نازۇك

زىننەت بويۇملىرى خەلقئارادا ناھايىتى مەشھۇر ئىدى①. سەھنىلەردە ئوينىلىدىغان ناخشا - ئۇسۇل، دىراما قاتارلىق ھەرخىل ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرىمۇ ناھايىتى مەشھۇر ئىدى. چوڭ - چوڭ بايرام ياكى يىغىلىش بولغان كۈنلەردە چېلىنىش قاتارلىق ئاممىۋى تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى②. شۇ زامانلاردا يېزىلغان تارىخىي ماتېرىياللاردا كۇسەن دۆلىتىدە بۇددا دىنىنىڭ بار - يوقلۇغى توغرىسىدا ئېنىق ئېيتىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن دۇنيادىكى بىرمۇنچە بۇددىزىم تەتقىقاتچىلىرى مىلادى 7 - ئەسىردە يېزىلغان ساياھەت خاتىرىلىرى (مەسىلەن، شۈەنجۇاڭنىڭ تەرجىمە ھالى قاتارلىق بۇددىزىم ۋەقەلىرى خاتىرىلەنگەن كىتاپلار) دا بۇددا دىنى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3 - ئەسىردە ئالدى بىلەن شىنجاڭنىڭ خوتەن رايونىغا تارالغان دېگەن مەلۇماتلارغا ئاساسەن «كۇسەن بۇددىزىمى» ھەققىدە كەڭ دائىرىلىك ئىزلىنىش ئېلىپ باردى. نەتىجىدە ئۇلار، كۇسەن دۆلىتىدە مىلادىدىدىن ئىلگىرىكى 1 - ئەسىردىلا بۇددا دىنىنىڭ «سەرۋاستى ۋادىنا» (سانسكرىتچە مەنىسى ھەممىدە مەۋجۇت دېگۈچىلەر) تەلىماتى ئاللىقاچان ئەۋج ئالغان ئىدى، دەپ يەكۈن چىقاردى③. مەيلى بۇ يەكۈن توغرا بولسۇن ياكى توغرا بولمىسۇن، شۇنداق بىر ئۇقۇم دۇنياغا ئېنىقكى، بۇددا دىنىنىڭ كۇچاغا تارقىلىپ كىرگەن ۋاقتى جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە تارقىلىپ كىرگەن ۋاقتى (يەنى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 6 - يىلى) دىن ھەرگىز كېيىن ئەمەس. چۈنكى خەنزۇچە بۇددا (佛) دېگەن ئاتالغۇ دەسلەپتە بىۋاسىتە قەدىمقى ھىندىستان تىلىدىن ئەمەس، بەلكى بىۋاسىتە قەدىمقى كۇچا تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان④.

خەنزۇ راھىپ شۈەنجۇاڭ (مىلادى 602 - 664 -
يىللار) نىڭ غەرپكە كېلىپ بۇددىزم تەلىماتلىرىنى ئۆگە-
نىش جەريانىدا يېزىپ قالدۇرغان خاتىرىلىرىدە ئېيتىلىشىچە،
ئەينى زاماندا كۇسەن دۆلىتىدە 100 دىن ئارتۇق بۇددا
ساگراملىرى بار ئىدى. ئۇنىڭدا «ھىنايانا» (سانسكرىتچە
مەنىسى كىچىك يول) مەزھىپىنىڭ تەلىماتلىرى تەرغىپ
قىلىناتتى...ئىگىزلىكى 90 گەزدىن ئاشىدىغان بۇددا
ھەيكىلى بار ئىدى... بۇددا راھىپلىرى 5 يىلدا بىر
قېتىم چوڭ يىغىلىش ئۆتكۈزەتتى... ھەر يىلى كۈز پەس-
لىدە بۇددىزم ئەقىدىلىرىنى تەرغىپ قىلىدىغان چوڭ
يىغىلىش بولۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا خان - ۋەزىرلەردىن تارتىپ
پۇقرالارغىچە ھەممە كىشى مۇستەسناسىز قاتناشتۇرۇلاتتى.
ھەرقايسى ساگراملاردىن كەلگەن راھىپلار ئۆزلىرى قاتۇرۇپ
چىققان بۇددا ھەيكەللىرىنى ۋە ئۆزلىرى سىزغان رەسىملەر-
نى كۆتىرىپ قەلئەمۇ - قەلئە بېرىپ سەيلە قىلاتتى...
راھىپلار ناھايىتى بىلىملىك كىشىلەر بولغاچقا، ئۇلار خەلق
ئىچىدە يۇقىرى ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى ۋە پۈتۈنلەي خەلقنىڭ
خەير - ساخاۋەتلىرى بىلەن تەمىنلىنەتتي...

مىلادى 10 - ئەسىردىن باشلاپ شىنجاڭغا ئىسلام
دىنى تارقىلىپ كىرىشكە باشلىدى. لېكىن كۇسەن دۆلىتى
بۇددىزم ناھايىتى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئەل بولغاچقا،
ئىسلام دىنى بۇ ئەلدە بىرنەچچە ئەسىرگىچە تازا ئوبدان
ئەۋج ئالالمىدى. ئاخىر مىلادى 13 - ئەسىردە مەۋلانا
ئەرشىدىن ئىسىملىك ئىسلام تەرغىباتچىسى كەڭ كۆلەملىك
تەرغىبات ئېلىپ بارغان ۋە كۈچلۈك مەمۇرى تەدبىرلەر
قوللىنىلغاندىن كېيىن، ئاندىن بۇ رايوندا بىرەر مىڭ يىل

داۋام قىلغان بۇددا دىنى يېڭىدىن كىرگەن ئىسلام دىنىغا سەھنە بوشاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن قىزىل مىڭئۆيمۇ ئەتىۋا-لىنىشتىن مەھرۇم قالدى. ئۇمۇ شىنجاڭنىڭ باشقا جايلى-رىدىكى بۇددا ئىبادەتخانىلىرىغا ئوخشاش «كەلكۈن بولۇپ ئاقتۇق، كەنتلەرنىڭ ئۈستىگە چىقتۇق، بۇتخانىنى يىقىتتۇق، بۇت ئۈستىگە چىچتۇق»⑤ دېيىلگەن ئەھۋالغا دۇچ كەلدى. شۇ زاماندا شىنجاڭدىكى مىڭئۆي بۇددا غارلىرى ۋە ئۇنىڭ-دىكى رەسىملەرنىڭ كۆپ قىسمى بۇزۇلدى، لېكىن قىزىل مىڭئۆينىڭ ئورنى چەت ۋە قاتناش قولايسىز جايدا بولغاچ-قا، ئۇنىڭدىكى بۇددىزىم يادىكارلىقلىرى يەنىلا خېلى كۆپ ساقلىنىپ قالدى.

× ×

يېڭى جۇڭگو ئارخىئولوگلىرى 1954 - يىلدىن باشلاپ قىزىل مىڭئۆينى تەكشۈرۈش، چۈشىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا باشلىدى. بۇ ئورۇن 1957 - يىلى 1 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى قىلىپ بېكىتىلدى. كېيىن ئۇنىڭ قوغدى-لىش دەرىجىسى ئۆسۈپ، 1963 - يىل 3 - ئايدا مەملىكەت بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى قىلىندى ۋە مۇناسىپ ھالدا قوغداش ئورگىنى تەسىس قىلىندى.

ھازىر قىزىل مىڭئۆي تەۋەسىدە جەمى 236 غارغا نومۇر قويۇلۇپ بولدى. بۇ غارلار قۇرۇلما شەكلى جەھەتتە ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. بۇنىڭ بىر خىلى قەدىمدە «چاتيا»

دەپ ئاتىلاتتى. بۇنداق غارلارنىڭ تۈۋرۈك (قازغاندا قالدۇرۇلۇپ قويۇلغان تەبىئىي تۈۋرۈك)لىرى بار، تۈۋرۈك-لەرنىڭ ئەتراپىدا ئايلانما ئايۋانلار بار، بۇ ئىبادەت قىلغۇچىلار ئۈچۈن تەييارلانغان غارلار ئىدى. يەنە بىر خىلى «ۋىخارا» دەپ ئاتىلاتتى. بۇنداق غارلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۈۋرۈك يوق، بەزىلىرى سوزۇنچاق، بەزىلىرى تۆت چاسا. بۇنداق غارلار ئاساسەن دەرسخانا، ئەتىكاپخانا قىلىپ ئىشلىتىش ئۈچۈن ۋە راھىپلارنىڭ يېتىپ-قوپۇشى ئۈچۈن تەييارلانغان ئىدى.

قىزىل مىڭئۆي تاملىرىدا ساقلىنىپ قالغان رەسىملەر-نىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 4000 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ. رەسىملەردە بۇددا (بۇددىزىم ئەۋلىياسى ساكيامۇنى)، بودساتۋالار (ئەۋلىيالىققا شەرت ھازىرلاۋاتقان ئۆلىمالار ۋە يەرلىك ھۆكۈمرانلار)، راھىپلار، بۇددىزىمنى قوغداپ تۇرغۇچى تەڭرى-ئىلاھلار، ساخاۋەت بەرگۈچى — ئىبادەت قىلغۇچىلار...نىڭ ئوبرازلىرى بار. بۇنىڭدىن باشقا يەنە قەدىمقى ھەرخىل چالغۇ ئەسۋاپلىرى، قۇش-ھايۋانات-لار، بېزەك-زىننەت نۇسخىلىرى...بار (رەڭلىك 3 — 10-رەسىملەرگە قاراڭ). بەزى رەسىملەرنىڭ يېنىدا ئەينى زاماندا قوللىنىلغان يېزىقلاردا يېزىلغان بېغىشلىما-ئىزاھات-لار بار. رەسىملەرنى سىزىش، بوياق بېرىش، بولۇپمۇ ئوبراز يارىتىش جەھەتتە ئىنتايىن روشەن يەرلىك ئالاھىد-لىك بار. كىشىلەرنىڭ ئوبرازى، ھەتتا تەڭرى-ئىلاھلارنىڭ ئوبرازىمۇ قەدىمقى كۇچا خەلقىنىڭ چىراي-شەكلىگە ئوخشىتىپ سىزىپ چىقىلغان.

ھازىر غارلاردا ساقلىنىپ قالغان رەسىملەرنىڭ كۆپ

ساندىكىلىرى كەمتۈك. ساق دىيىلگەنلەردىمۇ يەنىلا «ئىسلام نەيزىلىرى» تەككەن ياكى چەتئەل ئېكسپېدىتسىيىچىلىرى ئويۇپ كولىغاندا قېلىپ قالغان زېدىلەر بار. ۋاھالەنكى، تاملىرىدا قەدىمقى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى مۇشۇنچىلىك دەرىجىدە ساقلىنىپ قالغان قىزىل مىڭئۆيدەك بۇددىزىم غارلىرى جۇڭگودىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ ئانچە كۆپ تېپىلمايدۇ.

قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى 30 - يىللاردىن باشلاپ چەتئەل تەتقىقاتچىلىرى تەرىپىدىن دۇنياغا تونۇشتۇرۇلۇشقا باشلىدى، جۇڭگودا بولسا 1962 - يىلى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئارخېئولوگىيە پاكۇلتېتىدىن پىروفېسسور يەن ۋېنرۇ ئەپەندى بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنىڭ تەتقىقاتىنى ئېلان قىلدى⑥. 1981 - يىلى يەنە «قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى» ناملىق رەسىملەر توپلىمى غەيرى رەسمى يول بىلەن ياپونىيىدە نەشر قىلىنىپ دۇنياغا تارقىتىلدى.

ھازىرقى كۈندە يەنى پارتىيىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بارلىققا كەلگەن ئىلىم - پەن باھارىدا، قىزىل مىڭئۆي قەدىمقى بۇددىزىم سەنئىتى يادىكارلىقلىرىنىڭ ھەقىقىي ۋارىسى بولغان ئۇيغۇر مىللىتىمۇ بۇنداق مەخسۇس تېمىدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى ۋە شۇنداق ئىقتىدارنى ھازىرلىدى.

× ×

قىزىل مىڭئۆينىڭ قانداق بىنا قىلىنغانلىقى توغرىسىدا كۇچا رايونىدا خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كېلىۋاتقان ئىككى

خىل رىۋايەت بار. بۇنىڭ بىر خىلى نىم شېھىت ئارمىيە داموللا يازغان «مىڭئۆي ۋە پەرھات - شىرىن» دېگەن داستاندا ھېكايە قىلىنغان ⑦. ئۇنىڭدا، شاھزادە پەرھات ئۆزىنىڭ مەشۇغى شىرىن مەلىكىنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ يۈر- گەندە، ئۆز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن بۇ مىڭئۆيـ نى قازغان، دەپ يېزىلغان. بۇ داستاندا يەنە قىزىل مىڭئۆينىڭ يېنىدىكى باغۇ - بوستانلىقنى سۇ مەنبەئى بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدىغان سۈزۈك بۇلاقنى «شىرىننىڭ كۆز يېشىدىن پەيدا بولغان» دەيدىغان بەدىئى تەسۋىرلەرمۇ بار. كوچادا خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كېلىۋاتقان يەنە بىر خىل رىۋايەت بۇنىڭغا ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدۇ. ئۇنىڭدا ئېيتىلىشىچە، قەدىمدە كوچا خانىنىڭ ئوغلى ئويۇن - تاماشاغا كۆپ بېرىلىدىغان بالا بولۇپ قالغاچقا، ئۇنى ئوقۇتۇپ - تەربىيىلەپ، خانىنىڭ ئىزىنى باسالىغۇدەك بىلىملىك ئادەم قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئىشى ناھايىتى تەسكە چۈشۈپتۇ. خان بۇ ئىش توغرىلىق ۋەزىر - ئۆلىمالار بىلەن كۆپ قېتىم مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن، بۇ شاھزادىگە بىلىم سىڭدۇ- رۇشكە ئىمكانىيەت تۇغۇلىدىغان بىر يول تېپىلىپتۇ. ئۇ بولسىمۇ ئەينى زاماندىكى نەزىرىيە بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى ھېكايە - چۆچەك شەكلى بىلەن قىزىقارلىق ھەم چوڭقۇر مەنىلىك قىلىپ ئىپادىلەپ، ھەتتا ئۇنى بىر كۆرسە مەڭگۈ ئەستىن چىقمايدىغان سىزما ئوبرازلار بىلەن رەسىملەشتۈرۈپ چىقىلغان «ئوقۇتۇش كىتاۋى» نى شەكىللەندۈرۈپ چىقىش ئىكەن. مۇشۇنداق بىر ئېھتىياج ئۈچۈن «مىڭئۆي» بىنا قىلىنغان⑧.

ھازىرغا قەدەر ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن

قارىغاندا، قىزىل مىڭئۆيدىكى رەسىملەرنىڭ ھەممىسى بۇددىزىم كىتاپلىرىدىكى رىۋايەتلەرگە ئاساسەن سىزىپ چىقىلغان بۇددىزىم رەسىملىرىدۇر. ئۇنى «رەسىملەشتۈرۈلگەن بۇددىزىم كىتاۋى» دەپ ئاتىسىمۇ بولىدۇ. بۇ مەسىلە ھازىر بىزگە ئايان بولدى. بۇ نۇقتىغا گۇمانلىنىدىغانلار تېخى كۆرۈلمىدى. بۇنداق بىر ئەمەلىيەتكە سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندە، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان قىزىل مىڭئۆينىڭ بىنا قىلىنىشى توغرىسىدىكى ئىككى خىل رىۋايەتنىڭ ئىككىنچى خىلى بىر قەدەر ئەقىلغا مۇۋاپىق بولۇشى مۇمكىن.

چەتئەل تەتقىقاتچىلىرى بۇرۇن قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىنى مىلادى 500 — 700 - يىللارنىڭ مەھسۇلى دەپ يەكۈنلىگەن ئىدى. جۇڭگودىمۇ بىر قىسىم كىشىلەر بۇ «تەۋرىنەس يەكۈن» گە ئەگىشىپ ۋە ئۇنى «تەرەققىي» قىلدۇرۇپ، ھەتتا قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىنىڭ مەنبەئى ئۈستىدىمۇ پىكىر يۈرگۈزۈپ، ھېلى ئۇيەرنىڭ تەسىرىدە شەكىللەنگەن، ھېلى بۇ يەرنىڭ تەسىرىدە شەكىللەنگەن دەپ، يەنە بىر مۇنچە «يېڭى يەكۈنلەر» نى كۆتۈرۈپ چىقىپمۇ ياتتى. لېكىن يۇقىرىقى يەكۈنلەرنىڭ ھېچقايسىسى پەن - ئىلىمنىڭ ئىسپاتلىشىغا ئىگە بولالمىدى. ھالبۇكى، يېقىنقى بىرقانچە يىلدا قىزىل مىڭئۆينىڭ تاملىرىدىكى رەسىملەرنىڭ يىل - دەۋرى توغرىسىدا كاربون 14 ئانالىزى ئۇسۇلى بىلەن ئۆلچەپ چىقىلغان سانلىق ئىلمىي مەلۇماتلارنىڭ بىر قىسمى ئېلان قىلىندى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىنىڭ بەزىلىرى بۇنىڭدىن (1984 - يىلدىن) 1970 يىل بۇرۇن يەنى مىلادىنىڭ 14 - يىلى سىزىلغان⑨. بۇ پاكىت يەن ۋېنرۇ ئەپەندى 1962 - يىلى ئوتتۇ-

رىغا قويغان مۇلاھىزىلەرنىڭ ئاساسەن توغرا بولغانلىقىنى
ئىسپاتلىدى، ئۇنىڭدىن باشقا «يەكۈن» لەرنى ئىنكار قىلدى.
قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىدە «مايترېيا بۇددا» نىڭ
ئوبرازى ۋە بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر
ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرۈلگەن، بۇ قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرد-
ىنىڭ بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى ئىدى. بۇنىڭدىن قارىغاندا،
قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى بۇددىزىمنىڭ ئەڭ بۇرۇن شەكىل-
لەنگەن نەزىرىيىلىرىگە ئاساسەن سىزىلغان، يەنى جۇڭگو
دائىرىسىدە ئەڭ بۇرۇن يارىتىلغان بۇددىزىمنىڭ «سەرۋاس-
تى ۋادىنا» مەزھىپىنىڭ تەلىماتلىرىنى تەرغىپ قىلىدىغان
گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدۇر. بۇ جۇڭگو بۇددىزىمىنى
تەتقىق قىلىشتا ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك بولۇپلا قالماي،
بەلكى ھىندىستان بۇددىزىمىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ مۇھىم
ماتېرىيال قىممىتىگە ئىگە.
يۇقىرىدا قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى ۋە ئۇنىڭ ھازىرغا
قەدەر تەتقىق قىلىنىش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردۇم. تۆۋەندە
قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىنى بىرقانچە ماۋزۇغا ئايرىپ
تونۇشتۇرىمەن. ئەڭ ئاخىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان «خاتىمە»
دە يەنە قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىگە ئالاقىدار بولغان
مۇھىم مەسىلىلەر توغرىسىدىكى بىرقانچە مۇلاھىزىلىرىمنى
ئوتتۇرىغا قويىمەن.
ئەپسۇسكى، بۇ كىتابقا مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن
يەنە بىر قىسىم مۇھىم رەسىملەر، بولۇپمۇ قەدىمقى چالغۇ
ئەسۋابلىرى ۋە ناخشا-ئۇسۇلغا دائىر ماتېرىياللار كىرگۈ-
زۈلمەي قالدى، كەلگۈسىدە شارائىت يار بەرسە، بۇلارنى
تولۇقلاپ كېتىمەن.

ئىزاھات:

① «خەننامە. غەربىي دىيار تەزكىرىسى» (خەنزۇچە).

② «خەننامە. جاڭ چيەن تەزكىرىسى» (خەنزۇچە).

③ لۈچېڭ. «ھىندىستان بۇددىزىمىدىكى ئېقىملار توغرىسىدا قىسقىچە بايان» (خەنزۇچە، جۇڭگو بۇددا دىنى جەمئىيىتى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن).

چارلس ئېلىيىت. «ھىندىزىم ۋە بۇددىزىم تارىخى تېزىسلىرى» (ئىنگلىزچە).

④ جى شيانلىن. «جۇڭگو - ھىندىستان مۇناسىۋىتى تارىخى توغرىسىدا» (خەنزۇچە).

⑤ «تۈركى تىللار دىۋانى»، 448 - بەت.

⑥ «مەدەنىي يادىكارلىقلار» ژۇرنىلى، 1962 - يىل 7 - ، 8 - بىرلەشمە سان، 41 - بەت (خەنزۇچە).

⑦ «بۇلاق»، 1981 - يىل 1 - سان 278 - بەت.

⑧ بۇ چۈچەكنى 1977 - يىلى كۇچادا پىشقەدەم زىيالىي يۇسۇپ باقى ئېيتىپ بەرگەن ئىدى.

⑨ «مەدەنىي يادىكارلىقلار» ژۇرنىلى، 1984 - يىل 4 - سان 94 - بەت، «جۇڭگو ئارخېئولوگىيىسى 14·C تەجرىبە نەتىجىلىرى توپلىمى»، 153 - بەت (خەنزۇچە).

ساكيامۇنى ۋە بۇددىزىم تەرغىباتى

ساكيامۇنى (بەزى كىتابلاردا شاكيامۇنى دەپ يېزىلىدۇ) بۇددا دىنىنى ئىجات قىلغان كىشىنىڭ ئىسمى. ئۇ قەدىمقى ھىندىستاننىڭ «ساكىيا» قەبىلىسى «گاۋتاما» جەمەتىدىن كېلىپ چىققان. ئۇنىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى ئىسمى سىددا ئارتا (سانسكرىتچە مەنىسى ھەممىگە قادىر)

11. ساكيامۇنىنىڭ ئوبرازى
(قەدىمقى ھىندىستاننىڭ مىلادى 2 - 4 - ئەسىرلەردىكى قەندىھار تاش ئويمىلىرىغا ئويۇلغان شەكىل)

بولسمۇ، كېيىن كىشىلەر ئۇنى «ساكىيا» دىگەن قەبىلە نامىغا «مۇنى» (سانسكرىتچە مەنىسى ئەدىپ) دىگەن ھۆر-مەت سۆزىنى قوشۇپ ساكىيامۇنى دەپ ئاتايدىغان بولغان. بۇ ئىسىم ساكىيالاردىن چىققان ئەۋلىيا دىگەن ئۇقۇمنى چۈشەندۈرەتتى.

بۇددىزىم رىۋايەتلىرىدە ئېيتىلىشىچە، ساكىيامۇنى قەدىمقى ھىندىستاننىڭ شىمال قىسمىدىكى «كاپىلاۋاستۇ» ناملىق بىر دۆلەت (بۇ جاي ھازىر نېپال پادىشالىغىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى تىلاۋرا كوت رايونىدا) نىڭ خانى سۇتتۇ دانانىڭ شاھزادىسى يەنى قەدىمقى ھىندىستاندىكى «كشادرىيا» (ئىمتىيازلىق يەر ئىگىلىرى) تەبىقىسىنىڭ پۇشتى - ئەۋلادى ئىدى. ئۇنىڭ ئانىسى دىۋاداھا دۆلىتىنىڭ كوليا جەمەتىدىن كېلىپ چىققان مەلىكە ماھامايا خېنىم بولۇپ، ئۇ ساكىيامۇنى تۇغۇلۇپ 7 كۈندىن كېيىن ئۆلۈپ كەتكەن ئىكەن. ساكىيامۇنىنى كىچىك ھاممىسى ماھاپراجاپوتى خېنىم (بۇمۇ سۇتتۇدانا خاننىڭ يەنە بىر خانىشى ئىدى) بېقىپ چوڭ قىلغان.

ساكىيامۇنىنىڭ بالىلىق دەۋرىدىكى ئەھۋالى توغرىسىدا «بۇددا جارىتا سۇترا» نامىلىق ساكىيامۇنى ئەۋلىيانىڭ كەچۈرمىشلىرى تەپسىر قىلىنىدىغان بۇددىزىم كىتاۋىدا مۇنداق بىر چۆچەك ئارقىلىق ئۇنىڭ 12 ياشقا كىرگەن ۋاقتىدىلا ئالىلقاچان نۇرغۇن كىتاۋىي بىلىمگە ئىگە بولۇپ، پەم - پاراسەتتە يېتىلىپ، خېلى مۇرەككەپ مەسىلىلەرنىمۇ ئەقلىي يول بىلەن بىر تەرەپ قىلالايدىغان بولغانلىقى تەسۋىرلەنگەن: (رەڭلىك 12 - رەسىمگە قاراڭ)

... بىر كۈنى ساكيا بالىلىرى ئوردا قوروسىدا ئويناپ يۈرەتتى. بۇ چاغدا ئوردىنىڭ ئۈستىدىن بىر توپ تۇرنا ئۇچۇپ ئۆتتى. تۇساتتىن تۇرنىلارنىڭ بىرىگە ئوق تېگىپ ساكيامۇنىنىڭ قوروسىغا چۈشتى. ساكيامۇنى تۇرنىغا قادىلىپ قالغان ئوقنى ئۇنىڭ قولى بىلەن چىقىرىپ تاشلاپ، جاراھەتلەنگەن يەرگە سېرىق ماي سۈرتۈپ قويدى.

بىردەمدىن كېيىن، تۇرنىنى ئېتىپ چۈشۈرگەن بالا: «تۇرنىنى مەن ئاتقان، ئۇنى ماڭا تاپشۇرۇپ بەرسۇن» دەپ ساكيامۇنىنىڭ ئالدىغا ئادەم كىرگۈزدى. ساكيامۇنى ئۇنىڭغا: «ئەگەر بۇ تۇرنا ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ ئۆلۈگىنى بېرەي، ساقىيىپ قالسا، ئۆز جېنىنى جان ئەتسۇن» دەپ جاۋاپ بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن: «تۇرنا ئۆلسىمۇ مېنىڭ، ساقايسىمۇ مېنىڭ، دەرھال ماڭا قايتۇرۇپ بەرسۇن» دەيدۇ دەپ، يەنە ئادەم كىردى. ساكيامۇنى ئۇنىڭغا: «مەن بارلىق جانلىقلارنى قوغدايمەن» دەپ كەسكىن جاۋاپ بەردى.

بۇ دەۋانى ھەل قىلىش تەس بولدى. بۇ چاغدا ئاسماندىن تەڭرىلەر چۈشۈپ: «تۇرنىنى كىم ساقايتسا، ئىگىسى شۇ!» دەپ ھۆكۈم قىلىشتى...

ساكيامۇنى چوڭ بولغاندا، ئۇ ئۆز دۆلىتى تەۋەسىدىكى ئالىم-ئۆلىمالارنىڭ ھەممىسى بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلاردىن بىلىم ئالغان. لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا قايىل بولماي، ئۆز ئالدىغا پىكىر يۈرگۈزۈپ، ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان بىر يۈرۈش يېڭى بىلىش نەزەرىيىسى تىكلەشكە بەل باغلىغان.

ساكيامۇنىنىڭ ئاتىسى ئۇنىڭ شاھزادىلىق تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولالمايۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەپ، دەرھال بىر

قىزنى تاللاپ ئۆيلەپ قويغان. ئۇزۇن ئۆتمەي ساكيامۇنى-
نىڭ رەپىقىسى بىر ئوغۇل بالا تۇغقان. لېكىن ساكيامۇنىنىڭ
زېھنى ئۆزىنىڭ يېڭى بىلىش نەزىرىيىسى ئۈستىدە پىكىر
قىلىشتىن بىردەممۇ چەتنەپ كەتمىگەن. ساكيامۇنىنىڭ
«بۇددا» (ئەۋلىيا) بولۇپ يېتىلىش جەريانى توغرىسىدا
يۇقۇردا نامى تىلغا ئېلىنغان بۇددىزىم كىتاۋىدا يەنە
مۇنداق رىۋايەتلەر بار: (رەڭلىك 13 - 14 - رەسىملەرگە
قاراڭ)

...بىر كۈنى سۇتتۇدانا خان شاھزادە ساكيامۇنىنى
بىللە ئېلىپ سەيلىگە چىقتى. ساكيامۇنى يولدا كېتىۋاتقاندا
دىخانلارنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلى كۆزەتتى. دىخانلار ئېتىز-
لىقتا ئورۇقلاپ داق سۆڭەك بولۇپ قالغان بەدەنلىرىنى
يالىڭاچلاپ، ئاپتاپتا كۆيۈپ، ئۇسساپ-چاڭقاپ، ھەرخىل
ئازاپ-ئوقۇبەتكە چىداپ تېرىقچىلىق قىلىۋاتاتتى...قوش
تارتىۋاتقان ئۇيلار ھېرىپ ھالىدىن كەتكەنىنىڭ ئۈستىگە
ھەدەپ بىر تېرە-بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان بەدەنلىرىگە
قامچىلار تېگىپ ئازاپ-ئوقۇبەت تارتىۋاتاتتى...يەر قاتلىمى-
دىكى قۇرۇت-قوڭغۇزلارنىڭ ئۇۋىلىرى بۇزۇلۇپ كەتكەن-
لىكتىن، ئۇلار يەر يۈزىگە چىقىپ قېلىپ قۇشلار تەرىپىدىن
چوقۇپ يەم قىلىنىۋاتاتتى...ساكيامۇنى بۇ ئەھۋاللارنى
كۆرۈپ، «بارچە جانلىقنى تۇغۇلۇش، قېرىش، ئاغرىش،
ئۆلۈشتىن ئىبارەت ئازاپلاردىن قۇتۇلدۇرۇش» ھەققىدە
پىكىر قىلىشقا باشلىدى.

سەيلە تۈگىگەندىن كېيىن ئۇلار ئوردىغا قايتىپ
ماڭدى. يولدا كېتىۋېتىپ ساكيامۇنى بىر بۈك-باراقسان
دەرەخزارلىق (پىپا ئورمانلىقى) نى كۆرۈپ قالدى. ئۇ بۇ

ئورمانلىقنى ياقتۇرۇپ قالدى ۋە شۇ يەردە ئۆزى يالغۇز
قېلىپ، ئورمانلىقتا ئىچكىرىلەپ كىردى. ئاخىر بىر تۈپ
پىپا دەرىخىنىڭ تۈۋىدە جىم ئولتۇرۇپ ئىستىقامەت قىلىشقا
باشلىدى. ئۇ شۇ يەردە ئاچلىق ـ ئۇسسۇزلۇققا چىداپ 7
كۈن «ديانا» (سانسكرىتچە مەنىسى جىم ئولتۇرۇپ پىكىر
قىلىش) قىلىپ، «تۆت ئۇلۇغ ساتيا» (تۆت چوڭ ھەقىقەت)
ۋە «ئون ئىككى نىدانا» (ئون ئىككى خىل سەۋەپ) نى
چۈشىنىپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ «بۇددا» (سانسكرىتچە
مەنىسى ئەڭ بۇرۇن چۈشەنگۈچى، ئەۋلىيا) بولۇپ يېتىلدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ساكيامۇنى بۇددا ئۆزىنىڭ شاھزادى-
لىق تۇرمۇشىنى تاشلاپ ئوردىدىن چىقىپ «سرامان»
(سانسكرىتچە مەنىسى ئائىلىدىن ۋاز كەچكۈچى، ھەقىقەت
يولىدا ماڭغۇچى قەلەندەر) بولۇشقا بەل باغلىدى.

سۇتتۇدانا خان ساكيامۇنىنى شاھزادىلىقتىن ئايرىماس-
لىق ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئوردا ئىچىدە خىلمۇ ـ خىل كۆڭۈل
ئېچىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ بەردى. نى ـ نى گۈزەل قىزلارنى
تاپقۇزۇپ كېلىپ ئۇنىڭغا ھەمرا قىلدى. ساكيامۇنى ئۇنداق
بەزمىلەرگە ۋە گۈزەل قىزلارغا پىسەنت قىلمىدى. ساكيامۇنى-
غا يېپىشقان سەتەڭلەر ئالۋاستىغا ئايلىنىپ كەتتى... (رەڭ-
لىك 15 ـ رەسىمگە قاراڭ)

...بىر كۈنى كېچىدە ساكيامۇنىنىڭ يېنىغا گۈزەتچىلىك-
كە قويۇلغان مۇلازىملارنى تۇساتتىن بىر خىل غايىپ ئۇيقۇ
باستى. ساكيامۇنى ئارغىماققا مىنىپ سەھرا ۋە ئورمانلىقلار-
غا قاراپ ماڭدى. ئۇ شەھەر سېپىلىگە تۇسۇلۇپ قالدى. بۇ
چاغدا ئاسماندىن تۆت نەپەر تەڭرى باتۇرى زېمىنغا
چۈشۈپ، ساكيامۇنى مىنگەن ئارغىماقنىڭ پۇتلىرىنى كۆتى-

رىپ، ئۇنى ئىگىز سۇپىلىدىن ئۆتكۈزۈپ قويىدۇ... (رەڭلىك 16 - رەسىمگە قاراڭ)

ساكيامۇنى ئوردىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ سەھرالارنى، ئورمانلىقلارنى ئارىلاپ، يۇرتمۇ-يۇرت يۈرۈپ، بىر تەرەپتىن، سىرامان بولۇپ (تىلەمچىلىك قىلىپ) تۇرمۇش كەچۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، بۇددىزىم نەزەرىيىسىنى تەرغىب قىلىش بىلەن شۇغۇللاندى. (رەڭلىك 17 - رەسىمگە قاراڭ)

ساكيامۇنى مۇشۇنداق سىرامانلىق تۇرمۇش كەچۈرۈپ يۈرگەندە، بەزى ياخشى نىيەتلىك ئاياللار ئۇنى تىلەمچىلىك قىلماي، ئۆيلىرىگە كېلىپ مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. لېكىن ساكيامۇنى بۇنداق تەكلىپلەرنىڭ ھېچقانداقىنى قوبۇل قىلمىدى... (رەڭلىك 18 - رەسىمگە قاراڭ)

ساكيامۇنى ئۆز ئىرادىسىگە خىلاپلىق قىلماي سىجىل بۇددىزىم تەرغىباتى بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ بىرىنچى قېتىمدا «مرگاداۋا» (سانسكرىتچە مەنىسى ماراللىق) دېگەن جايدا «دارما» (سانسكرىتچە مەنىسى رىياللىقنى ۋە كەلگۈسىنى چۈشىنىشنىڭ يولى. بۇ ئاتالغۇ قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا «درام» دەپ يېزىلىدۇ) ھەققىدە ۋەز ئېيتىپ، شۇ جايدىن ئۆزىگە 5 شاگىرت ئەگەشتۈرگەن. (رەڭلىك 19 - رەسىمگە قاراڭ) ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنىڭ شاگىرتلىرى 10 غا، 100 گە، 500 گە، ئاخىر 700 گە يەتكەن...

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ساكيامۇنى بۇددىزىمنى تەرغىب قىلىش جەريانىدا، ئىچكى قىسىمدا بەزى ئېغىر توقۇنۇشلارمۇ يۈز بەرگەن. ساكيامۇنىنىڭ شاگىرتى دېۋاتىتا كىچىك ۋاقتىدا ساكيامۇنى بىلەن «تۇرنا ۋەقەسى» تۈپەيلىدىن ئۆچلىشىپ قالغانلىقتىن، ئۇ ساكيامۇنىغا ئىزچىل ھالدا

كۆڭلدە ئاداۋەت ساقلاپ يۈرگەن. شۇڭلاشقا ئۇ بەزىدە ساكيامۇنىنىڭ نەزىرىيىلىرىگە قارشى تۇرغان. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، بىر قېتىملىق چوڭ توقۇنۇشتا ساكيامۇنىنىڭ بىر قولى دىۋاتتا تەرىپىدىن ئومۇت بىلەن ئۇرۇپ سۇندۇرۇلغان. يەنە بەزى رىۋايەتلەردە ساكيامۇنىنىڭ بىر پۇتىمۇ سۇندۇرۇلغان، دېيىلىدۇ. يۇقىرقى ۋەقەلەرنى ئەسلىتىدىغان رەسىملەرنى قىزىل مىڭئۆينىڭ تاملىرىدا كۆرگىلى بولىدۇ.

20. ساكيامۇنىنىڭ بىر پۇتى دىۋاداتتا تەرىپىدىن ناكا قىلىنغان (41 - غار)

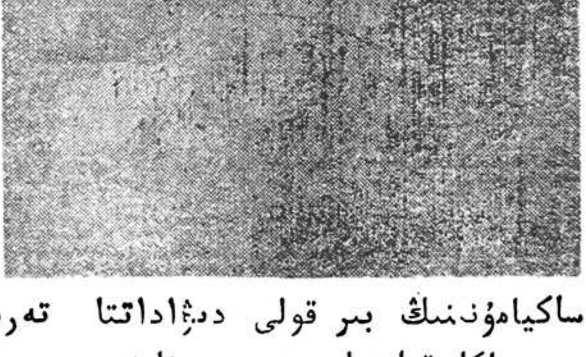

21. ساكيامۇنىنىڭ بىر قولى دىۋاداتتا تەرىپىدىن ناكا قىلىنغان (205 - غار)

تەڭرىلەر

بۇددىزىم نەزىرىيىسىدە «دىۋا» دىگەن بىر ئاتالغۇ ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ سانسكرىتچە سۆز بولۇپ، مەنىسى تەڭرى، ئىلاھ، يورۇقلۇق، ئاسمان، ئەرش، جەننەت دىگەن ئابستراكت ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ. بەزى كىتاپلاردا ئۇنى «شاكىرا» (سانسكرىتچە مەنىسى ھەممىگە قادىرلار) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «دىۋا» دىگەن سۆزنى قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا كۆپىنچە ھاللاردا تەڭرى دەپ ئاتايدۇ.

تەڭرىلەر بىرقانچە خىلغا بۆلۈنىدۇ. ھەربىر خىلىنىڭ يەنە ئۆزىگە خاس كونكرىت ناملىرى بار. مەسىلەن: «سۇريا» (كۈن تەڭرىسى)، «ئاگنى» (ئوت تەڭرىسى)، «جاندىرا» (ئاي تەڭرىسى) قاتارلىقلار.

مىڭئۆي رەسىملىرىدە مۇنداق بىر خىل تەڭرىلەر كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ ئەركەكلىرى «گانتارۋا»، ئاياللىرى «كىننارا» دەپ ئاتىلىدۇ. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئۇلار «سوما» ناملىق بىر خىل خۇشپۇراقلىق مەي ئىچىپ يۈرەرمىش. زېمىندا قانداقلا بىر كىشىنىڭ ئۇلارغا ھاجىتى چۈشسە، ئۇلارنى سېغىنسا، ئەرشتە ئۇلارنىڭ ئولتۇرغان ئورنى قىزىپ كېتەرمىش. ئۇلار شۇ ئارقىلىق زېمىندىكى ئىلتىجادىن خەۋەر تېپىپ، ئۇلارنى سېغىنغان كىشى ئىسرىق سېلىپ تارقاتقان خۇشپۇراقلىق ھىدلارنى پۇراپ يۆنىلىش بەلگىلەپ، دەرھال زېمىنغا يېتىپ كېلىپ، «ئالۋاستى»لارنى يوقۇتۇپ، ئازاپ چەككەن كىشىلەرنى قوغدارمىش. ئۇلار

ھەرقانداق ئەھۋالدا ھامان بۇددىزىم تەرەپتە تۇرارمىش.
بۇددىزىم تارالغان رايونلاردا كىشىلەر بۆ رىۋايەتكە ئاسا-
سەن ئىسرىق سىلىپ ھىد پۇرىتىدىغان ئۆرپ-ئادەت
شەكىللەنگەن. بۇددىزىمچىلار تەگرىلەر توغرىسىدا ۋەز
ئېيتقاندا: «بۇددىزىمغا ئېتىقات قىلىدىغان كىشىلەر قىيىنچى-
لىققا دۇچ كەلگەندە ئىسرىق سىلىپ ھىد پۇراتسا، تەگرىلەر
دەرھال كېلىپ ياردەم بېرىدۇ، ئامەت تاپقاندا ھىد پۇراتسا،
تەگرىلەر كېلىپ تەنتەنە قىلىدۇ» دەپ چۈشەندۈرىدۇ.
(رەگلىك 22 — 25-رەسىملەرگە قاراڭ)

تەگرىلەرنىڭ شەكىل-قىياپىتى مۇقىم ئەمەس، ئۇلار
بەزىدە ئادەم سىياقىغا، بەزىدە ھەرخىل ھايۋانات ياكى
قۇش سىياقىغا كىرىپ تۇرۇپ ھەركەت قىلارمىش. قەدىمقى
رەسساملار ئۇلارنىڭ ئوبرازىنى ياراتقاندا، ئۇلارنى ئەرمۇ
ئەمەس، ئايالمۇ ئەمەس بىر خىل ئوتتۇرا جىنىسلىق
مەۋجۇدات قىلىپ كۆرسىتىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. لېكىن
رەسساملار تەگرىلەرنى كۆرۈپ باقمىغاچقا، ھامان ئۇلارنى
ئادەملەرگە ئوخشىتىپ سىزىشتىن باشقا ئامال قىلالمىغان.
يەنە بىر روشەن ئالاھىدىلىك شۇكى، بۇددىزىم نەزىرىيىلى-
رىدە تەسۋىرلىنىدىغان ئوبرازلار دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە
يەرلىك رەسساملار تەرىپىدىن ئۆز مىللىتىنىڭ چىراي-
شەكلىگە ئاساسەن يارىتىلغىنىغا ئوخشاش، قىزىل مىڭئۆينىڭ
بۇددىزىم رەسىملىرىدىكى ئوبرازلارمۇ، ھەتتا تەگرىلەرمۇ
قەدىمقى كۇچالىقلارنىڭ چىراي-شەكلىگە تەقلىت قىلىپ
سىزىپ چىقىلغان. جۈملىدىن قەدىمقى كۇچا رەسساملىرى
يەرلىك خەلقنىڭ ئەدىبىي تەسەۋۋۇرلىرى ۋە ئارزۇ-ھەۋەس

لىرى ئاساسدا دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىكى بۇددىزم سەنئىتى ئىجادىيەتلىرىدىن پايدىلىنىپ، قەدىمقى كۇچانىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى بويىچە، باشقا جايلارنىڭ گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان «قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى» نى ياراتقان ۋە شۇ ئارقىلىق باشقا جايلارغا تەسىر كۆرسەتكەن.

مىڭ بۇددا

بۇددىزىم نەزىرىيىسىدە بۇددالار ئۆتكەن زامان بۇددالىرى، ئەينى زامان بۇددالىرى ۋە كەلگۈسى زامان بۇددالىرى دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ. ھەر زاماندا مىڭدىن جەمى ئۈچ مىڭ بۇددا بار دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئۆتكەن زامان بۇددالىرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى «دىپامكارا بۇددا» (سانسكرىتچە مەنىسى يورۇقلۇق ئالەمنى ياراتقۇچى ياكى چىراق ياققۇچى ئەۋلىيا). ئەينى زامان بۇددالىرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ساكيامۇنى، كەلگۈسى زامان بۇددالىرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى «مايترېيا بۇددا» (سانسكرىتچە مەنىسى رەھىمدىل. قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا مايتىرى دەپ يېزىلىدۇ) دەپ ئاتىلاتتى.

بۇددىزىم تەرغىباتچىلىرى بۇددالار ھەققىدە ۋەز ئېيتقاندا: «ھەرقانداق كىشىنىڭ بارلىق ياخشىلىق - يامانلىقلىرىنىڭ ئۆتكەن ئۆمرىدە بولۇپ ئۆتكەنلىرى ئۆتكەن زامان بۇددالىرىنىڭ خاتىرىسىدە ساقلىنىدۇ؛ مۇشۇ ئۆمرىدە بولغانلىرى ئەينى زامان بۇددالىرىنىڭ خاتىرىسىدە ساقلىنىدۇ؛ ئۇنىڭ كەلگۈسىدە قانداق بولىدىغانلىقىنى كەلگۈسى زامان بۇددالىرى بەلگىلەيدۇ» دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئەينى زامان بۇددالىرى ھەققىدە سۆزلىگەندە، ساكيامۇنىنىڭ ئاتىسى سۇتتۇدانا خاننى ئەينى زامان بۇددالىرىنىڭ ئاتىسى، ساكيامۇنىنىڭ ئانىسىنى ئەينى زامان بۇددالىرىنىڭ ئانىسى، ساكيامۇنىنىڭ ئوغلىنى ئەينى زامان بۇددالىرىنىڭ بالىسى

دەپ ئاتايدۇ ۋە كىشىلەرنى ئۇلارنىمۇ چوقۇنۇشقا دەۋەت قىلىدۇ.

قىزىل مىڭئۆيدە مىڭ بۇددا رەسىملىرى بىرقەدەر كۆپ. مىڭ بۇددالار ئىچىدە مايترېيا بۇددانىڭ ئوبرازى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئوبرازى بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان ياكى ئىككى پۇتىنى × شەكلىدە ئالماپ، ئورۇندۇقتىن پەسكە ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قىياپەت بىلەن باشقا بۇددالاردىن پەرقلىنىدۇ. بەزىدە ساكيامۇنىنىڭ ئوبرازىنى مايترېيانىڭ ئوبرازىدىن پەرقلەندۈرۈۋالغىلى بولمايدۇ.

قىزىل مىڭئۆيدىكى بىرمۇنچە غارلار پۈتۈنلەي مىڭ بۇددا رەسىملىرى بىلەن بېزەلگەن. بەزى مىڭ بۇددا رەسىملىرىنىڭ ئارىسىدا يەنە باشقا مەزمۇندىكى رەسىملەرمۇ بار. بۇنداق رەسىملەر «بۇددالارنىڭ يارىلىش سەۋەپلىرى توغرىسىدىكى چۆچەكلەر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. (رەڭلىك 27 — 34 - رەسىملەرگە قاراڭ)

مىڭلىغان بۇددالارنىڭ يارالمىش سەۋەپلىرى تەپسىر قىلىنىدىغان بۇددىزىم كالامى «ساخاسرا بۇددا نىدانا سۇترا» دىگەن كىتاپ مىلادى 334 — 413 - يىللاردا ئۆتنجى قېتىم كۇچالىق مەشھۇر بۇددىزىم ئۇستازى، ئەدىپ، تەرجىمان كۇماراجىۋا تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان.

نىرۋانا

بۇددىزىم رىۋايەتلىرىدە ئېيتىلىشىچە، ساكيامۇنى 80 ياشقا كىرگەندە كۇشىناگارا شەھرىدە سالا دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئۆلگەن. بۇددىزىم راھىپلىرى ئۇنىڭ ئۆلۈمى «نىرۋانا» (سانسكرىتچە مەنىسى يوقىتىش. بۇ ئاتالغۇ قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا «نىرۋان» دەپ يېزىلىدۇ) دەپ ئاتايدۇ. ساكيامۇنىنىڭ جەسەت كۆلىنى «شارىرا» دەپ ئاتايدۇ. (رەڭلىك 37 — 40 - رەسىملەرگە قاراڭ)

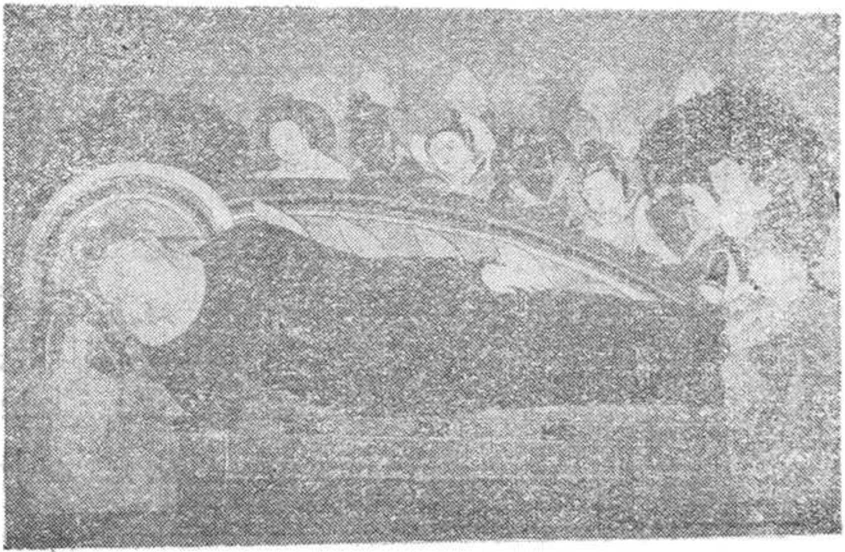

35. ساكيامۇنىنىڭ نىرۋانغا يەتكەنلىكى ۋە ئۇنى سىغىنغۇچى بۇدساتۋالار (38 - غار، ئىچكىرىدىكى ئارقا تامدا. بۇ تەسلىسىدىن كۆچۈرۈپ سىزىلغان نۇسخا، ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا).

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ساكيامۇنى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ شارىراسى ئەينى زاماندا ھىندىستاندا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان 8 دۆلەت تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ ئېلىپ كېتىلگەن.

بۇددىزىم تەرغىباتلىرىدا: «نىرۋانا» بۇددىزىمچىلارنىڭ ئەڭ ئالى، ئەڭ ئاخىرقى مەنىۋى مەنزىلى دەپ چۈشەندۈرۈلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا:«تۇغۇلۇش بىلەن ئۆلۈشنىڭ نۆۋەتلىشىشىدىن ئىبارەت ئازاپتىن قۇتۇلۇپ، تۇغۇلماي، ئۆلمەي، مەڭگۇ ئەقىل-ھۇشىنى ساقلاپ قالغان ھالدا جىم-جىت ھالەتكە كىرىپ، راھەت-پاراغەتتە ياشاش» دىگەنلىكتۇر دەپ كونكرىت تەبىر بېرىلىدۇ.

36. قەدىمقى ھىندىستاندىكى 8 دۆلەت خانلىرى ساكيامۇنىنىڭ شارىراسىنى تەقسىم قىلىشۋالغان (163-غار)

بۇددىزىمغا ئېتىقات قىلىدىغان رايونلاردا، بۇددىزىمنىڭ «نىرۋانا» نەزىرىيىسىگە ئاساسەن، ساكيامۇنىنىڭ ۋاپات بولغان كۈنىنى خاتىرىلەيدىغان ئۆرپ ـ ئادەت شەكىللەنگەن، لېكىن ساكيامۇنىنىڭ ئۆلگەن ۋاقتى توغرىسىدا بىرلىككە كەلگەن كۆزقاراش بولمىغاچقا، بۇددىزىمغا ئېتىقات قىلىدىغان رايونلارنىڭ ھەممىسىدە ئۇنى خاتىرىلەش ۋاقتى ئوخشاش

41. ساكيامۇنىنى قوغداپ تۇرغۇچى تەڭرى باتۇرنىڭ ساكيامۇنىنىڭ نىرۋانىغا بارغانلىغىنى ئاڭلىغاندىكى ھەسسىياتى ۋە لاچىنلارنىڭمۇ سىغىلىپ بېشىنى تۆۋەن سالغانلىغى (ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

ئەمەس. ئومۇمەن، ھەممىسى باھار پەسلىنىڭ مەلۇم كۈنلىرىدە خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزىدۇ. شىمالدا بولسا يۇرتقا تۇرنىلار كەلگەندە ئۆتكۈزىدۇ. «تۇرنا خەۋەرچى» دېگەن ئۇقۇم شۇ زاماندىن قالغان.

ھازىرغا قەدەر بىزگە مەلۇم بولغان تارىخىي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، بۇددىزىمنىڭ «نىرۋانا» نەزىرىيىسى مىلادى 265 — 316 - يىللاردا كۇچالىق بۇددا راھىبلىرى تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىسى ئارقىلىق جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە تارقىلىشقا باشلىغان.

مايترېيا بۇددا

بۇددىزىم رىۋايەتلىرىدە ئېيتىلىشىچە، ساكيامۇنى هاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا ۋەسىيەت قالدۇرۇپ: «كەلگۈسىدە مايترېيا بۇددا دۇنياغا كېلىدۇ» دەپ ئېيتقانمىش. بۇددىزىمچىلار بۇ «ۋەسىيەت» كە ئاساسەن، مايترېيا ھەققىدە يەنە بىر يۈرۈش نەزىرىيە توقۇپ چىققان. (رەڭلىك 43 -، 44 - رەسىملەرگە قاراڭ)

مىلادى 25 — 200 - يىللاردا شىنجاڭلىق راھىپلار تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان (تەرجىمە قىلغۇچىنىڭ نامى تېخى ئېنىق ئەمەس، بىراق ئۇنىڭ شىنجاڭلىق راھىپ ئىكەنلىگى ئېنىق) «مايترېيا پراپرچچا» ناملىق مايترېيانىڭ ئەقىل - پاراستى توغرىسىدا سۆزلىنىدىغان بۇددىزىم كىتاۋىدا ۋە مىلادى 4 - ئەسىردە كۇچالىق مەشھۇر تەرجىمان كۇماراجىۋا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان «مايترېيا ۋياكارانا» ناملىق مايترېيانىڭ دۇنياغا كەلمىشى توغرىلىق سۆزلىنىدىغان بۇددىزىم كىتاۋىدا رىۋايەت قىلىنىشىچە، ساكيامۇنىنىڭ ئانىسى ماھامايا خېنىم ئۆلگەندىن كېيىن «تۇشىتا» دىگەن ئاتالمىش «كېچە بولمايدىغان، يورۇقلۇق، شاد - خوراملىق ئالىمى» (يەنى ئەرش) نىڭ «بۇكھاۋاتى» (سانسكرىتچە مەنىسى بەخت ۋادىسى)

42. مايترېيانىڭ تۇغۇلغانلىغىغا ئەرشتە تەنتەنە

ئاملىق قوروسىغا چىقىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن مايترېيا شۇ قورودا تۇغۇلغان. ئۇ 4000 يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئادىمزات ئارىسىغا چۈشۈپ «ناگا» (سانسكرىتچە مەنىسى ئەجدىھا) دەرىخىنىڭ تۈۋىدىن ئادەم بولۇپ يارىلارمىش.

«مايترېيا» دېگەن نام بۇددىزىمچىلار ئىچىدە ناھايىتى كۈچلۈك ئېتىقات قوزغىغان. شۇڭا ئۇلار كەلگۈسىدە دۇنياغا كېلىدىغان مايترېياغا ئەگىشىدىغانلىغىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، كىشىلەر ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ جەسەت كۆلى قاچىلانغان كومزەككە ياكى جەسىتى سېلىنغان ساندۇققا ئەژدىھانىڭ رەسىمىنى سىزىپ ياكى نەقىش قىلىپ ئويۇپ چىقىپ، ئۇنى بىللە دەپىن قىلىدىغان ئادەت پەيدا بولغان. تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن قارىغاندا، ئەجدىھانىڭ رەسىمىنى ياكى ھەيكىلىنى ئۆزىگە ھەمرا قىلىدىغان ئادەت دۇنيادا ئەڭ بۇرۇن ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمقى ئىتتىنىك مەنبەئەلىرىنىڭ بىرى بولغان ئارىيانلار ئارىسىدا پەيدا بولغان (A Sanskrit - Chinese Dictionary، 1904 - يىل توكيو نەشرى، 102 - بەتكە قاراڭ).

(77. غاردىن كۆچۈرۈپ سىزىلغان نۇسخا. ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا)

شىنجاڭنىڭ ئارخېئولوگىيە نەتىجىلىرىدىن قارىغاندىمۇ، بۇنداق ئۆرپ - ئادەت ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىشتىن بۇرۇنقى ئۇزۇن تارىخى دەۋرلەردە ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلگەن. قەدىمدا كۇچادا ئەجدىھا ئويۇنى ناھايىتى ئەۋج ئالغانلىقى ۋە ئۇنىڭ دۇنياغا مەشھۇر ئىكەنلىكىمۇ ھەممە كىشىگە ئايان.

بۇدساتىۋا ــ ھاكىملار

بۇددىزىم نەزىرىيىسىدە بۇدداغا ئەڭ سادىق بولغان ئەھلى ئىلىملەر ۋە زامانىنىڭ ئالى مۆتىۋەرلىرى «بۇدساتىۋا» (سانسكرىتچە مەنىسى ئەۋلىيالىقا شەرت ھازىرلاۋاتقانلار) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئاتالغۇ قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا «بۇدساتىۋا» ياكى «بۇدىستىۋ» دەپ يېزىلىدۇ. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ساكيامۇنى ۋەسىيەت

45. بۇدساتىۋا ھەيكىلى (ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

قالدۇرۇپ، كەلگۈسى زامان ئەۋلىيالىسى مايترېيا دۇنياغا كېلىپ زېمىنغا چۈشكەنچە بولغان بىر ئۇزۇن تارىخىي دەۋر ئىچىدە «كشادرىيا» (سانسكرىتچە مەنىسى زېمىن ئىگىسى) لار بۇددىزىم تەلىماتلىرىنى تەرغىپ قىلىپ، ئۇنى كىشىلەر ئارىسىدا يىلتىز تارتقۇزىدۇ ۋە شۇ تەلىمات بويىچە ئىش كۆرىدۇ، دەپ ئېيتقانىمىش. بۇ «ۋەسىيەت» يەرلىك ھۆكۈمرانلارنىڭ دىنىي تونغا ئورىنىۋېلىپ ھاكىمىيەت باشقۇرۇشى ۋە «قانلىق قىلىچىنى تاشلاپ ئەۋلىيا بولغان» قىياپەت بىلەن مەيدانغا چىقىشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن.

قىزىل مىڭئۆيدە بۇددساتىۋا - ھاكىملارنىڭ ھەيكەل، رەسىملىرى بار. ئۇلارنى بېشىغا ھەشەمەتلىك تاج تاقىغان تەق - تۇرقىغا ۋە ئۆزىگە خاس قول ئىشارەتلىرىگە قاراپ باشقا ئوبرازلاردىن پەرقلەندۈرۈش مۇمكىن. مەسىلەن: 46 - فوتو سۈرەتتە 3 كىشىنىڭ ئوبرازى بار. ئۇلار تەرەپ -

46. تامغا سىزىلغان خان، خانىش، ۋەزىرنىڭ رەسىمى (ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

تمن بىرىنچى كىشى ئوڭ قولىنىڭ ئىككى بارمىغى بىلەن «بادام» شەكلىنى ئىپادىلەپ، سول قولى بىلەن تۆۋەندى-كى بىر نەرسىنى چاڭگاللاپ تۇرغان. بۇ، بۇدداغا سادىق بولۇپ ئەلنى ئىدارە قىلغۇچى، دىگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرەتتى. ئۇ كىشى بېشىغا تاج كىيگەن، دىمەك، ئۇ خان ئىدى. ئىككىنچى كىشى ئىككى بارمىغىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. بۇ، بۇد-داغاۋە خانغا سادىق بولغۇچى، دىگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. دىمەك، ئۇ خانىش. سۈرەتتىكى ئۈچىنچى كىشى سول قولى-نىڭ ئىككى بارمىغى بىلەن ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى كۆرسى-تىپ تۇرىدۇ. بۇ، يۇقىرقى ئىككى كىشىنى ئالقىنىغا ئېلىپ كۆتەرگۈچى، دىگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. دىمەك، ئۇ ۋەزىر.

دوزاق ۋە ئالۋاستىلار

بۇددىزىم نەزىرىيىلىرىدە «ناراگا» (سانسكرىتچە مەنىسى خوشاللىقتىن خالى جاي، ئازاپلىنىدىغان جاي يەنى دوزاق)، «مارا» (سانسكرىتچە مەنىسى قالايمىقانچىلىق سالغۇچىلار، ئالۋاستى) دەيدىغان ئاتالغۇلار بار. بۇلار جەننەت ۋە تەڭرىلەرنىڭ قارىمۇ-قارشى تەرىپى ئىدى.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، زېمىننىڭ تېگىدە سەككىز دوزاق بار ئىمىش (بەزى كىتاپلاردا 16 دوزاق بار دەيدۇ، يەنە بەزى كىتاپلاردا 18 دوزاق بار دەيدۇ). مەسىلەن: «سامجىۋا» (سانسكرىتچە مەنىسى قايتىدىن تىرىلدۈرۈپ قىينايدىغان) دېگەن دوزاق. تەرغىباتلاردا

47. «سامجىۋا» دېگەن دوزاق (ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

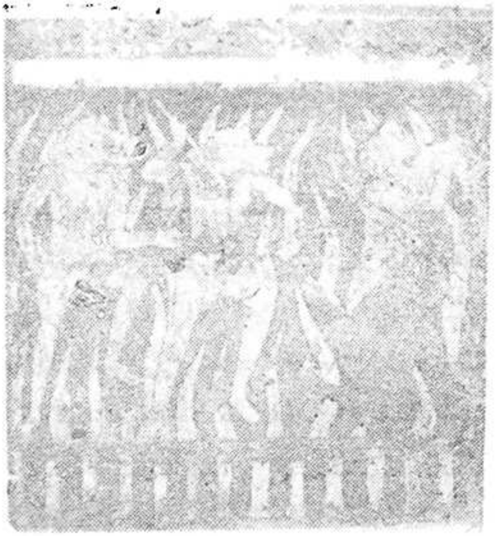

48. «سامجىۋا» دېگەن دوزاقتىن يەنە بىر كۆرۈنۈش
(ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

ئېيتىلىشىچە، ھايات ۋاقتىدا «گۇنا» قىلىپ بۇ دوزاقتا مەھكۇم قىلىنغان كىشىلەر قىيىن - قىستاقتا ئېلىنىپ ھۇشىدىن كەتكەندىن كېيىن، سالقىن شامال بىلەن قايتىدىن تىرىلدۈ-رۈلۈپ يەنە داۋاملىق قىيىن - قىستاقتا ئېلىنارمىش. «كالاسۇترا» (سانسكرىتچە مەنىسى قارا ئاغامچا) دېگەن دوزاقتا قارا ئاغامچىدا باغلىنىپ قىيىن - قىستاقتا ئېلىنىپ، ئەڭ ئاخىرىدا قارا ئاغامچا بىلەن ھەرىدىلىپ قىينىلار - مىش. «سامگاتا» (سانسكرىتچە مەنىسى بىر جايغا جەم بولىدىغان) دېگەن دوزاقتا «گۇناھكار» نىڭ ئادەم ياكى ھايۋان رەقىپلىرىنىڭ ھەممىسى بىرجايغا جەم قىلىنىپ، ئۇلار خىلمۇ - خىل قىيناش سايمانلىرى بىلەن بىر بىرىدىن ئۆچ ئېلى-شارمىش. بەزى كىتاپلاردا يەنە بۇ دوزاقتا ئىككى تاغنىڭ بارلىغى، ئۇنىڭ ھەمىشە بىر بىرىگە سوقۇلۇپ تۇرىدىغان-

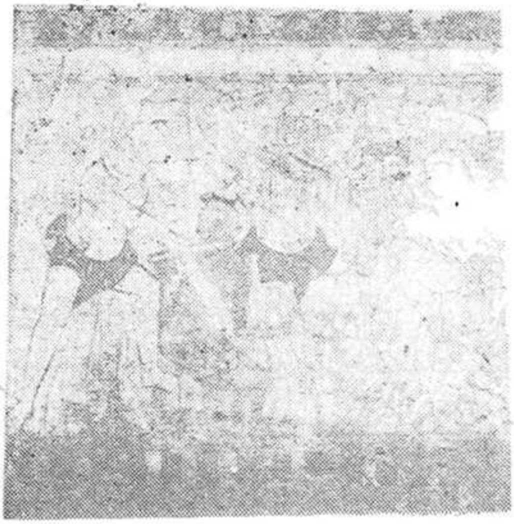

49. «كالاسۇترا» دېگەن دوزاق (ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

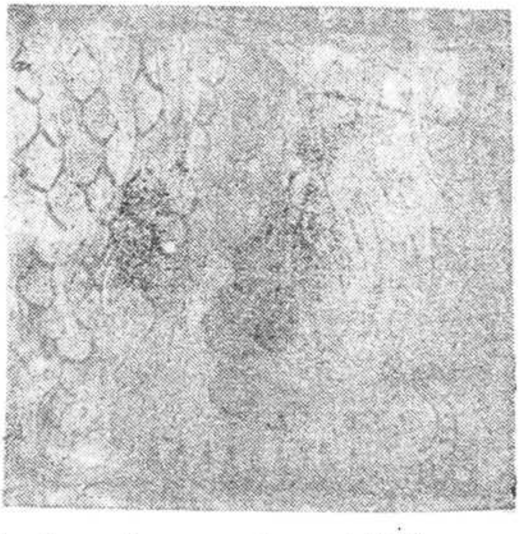

50. «ساەگاتا» دېگەن دوزاق (ئەسلى نۇسخىسى گېرمانىيىدە)

لىغى، «گۇناھكار» لار ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا سوقۇلۇپ - يانچىلىپ قىيىنىلىدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنىغان. بۇنىڭدىن باشقا يەنە «راۋراۋا» (سانسكرىتچە مەنىسى دات - پەريات سېلىپ چىقىرايدىغان)، «تاپانا» (سانسكرىتچە مەنىسى ئوت كۆيۈپ تۇرىدىغان) دىگەنگە ئوخشاش بىرمۇنچە دوزاقلار - نىڭ نامى ۋە تەرىپلىرى بار. قىزىل مىگئۆيدىمۇ دوزاق ۋەقەلىكلىرىنى چۈشەندۈرىدىغان رەسىملەر بار، بىراق ئۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى چەتئەللىك ئېكسپېدىتسىيىچىلەر قىزىل مىڭئۆي غارلىرىنىڭ تېمىدىن ئويۇپ - كولاپ چىقىرىۋېلىپ چەتئەللەرگە ئېلىپ كەتكەن.

راھىپ، ساخاۋەتچى، ئىبادەت قىلغۇچىلار

راھىپلار بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىلار ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ بارلىق شەخسى ھەۋەسلىرىنى تاشلاپ، ھەتتا ئائىلە ۋە ئۇرۇق-تۇققانلىرىدىنمۇ ۋاز كېچىپ، ئۆزىنى پۈتۈنلەي بۇددىزىم ئىشلىرىغا ئاتىغان ئەڭ قەتئىي دىندارلاردۇر. ئۇلار، كۆپىنچە، مىڭئۆيلەرگە جەم بولۇپ ئىستىقامەت قىلىدۇ ياكى شەھەرمۇ-شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈپ بۇددىزىمنى تەرغىب قىلىدۇ. مىڭئۆيلەرگە جەم بولۇپ تۇرغۇچىلار «سانگا» (سانسكرىتچە مەنىسى بىر جايغا جەم بولغۇچىلار) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئاتالغۇ قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا «ساڭ» دەپ يېزىلىدۇ. سىرتتا يۈرگۈچىلەر «بىكشۇ» (سانسكرىتچە مەنىسى قەلەندەر)، «بىكشۇنى» (ئايال قەلەندەر) دەپ ئاتىلىدۇ. قەدىمقى ئۇيغۇرچە بۇددىزىم كىتابلىرىدا ئۇلارنى پەرقلەندۈرمەي قارا-قويۇق ئاتاشقا توغرا كەلگەندە «تويىن» دەپ يازىدۇ. راھىپلار ئادەتتە چېچىنى پاك-پاكىز چۈشۈرۈپ، ئۈستىگە «كاشايا» (دىنى كىيىم، يەنى كەڭ تون ياكى پەرىجە) كىيىپ يۈرىدۇ. راھىپلار ئۆيلۈك-ئوچاقلىق بولۇشتىن ۋاز كەچكەن بىلىملىك كىشىلەر بولغاچقا، ئۇلار قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا «تۇتۇق» (مەنىسى ئاختا) دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى سودىگەرلەر

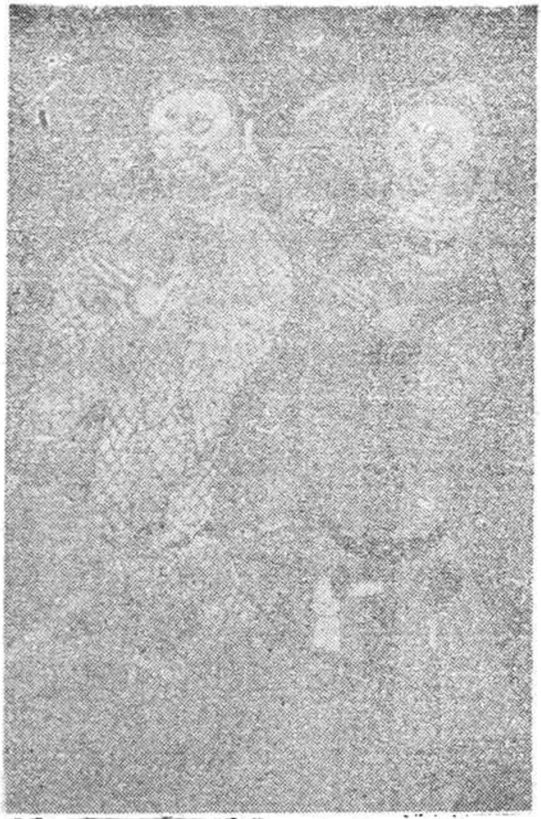

55· يەرلىك ساخاۋەتچىلەر (189 - غار)

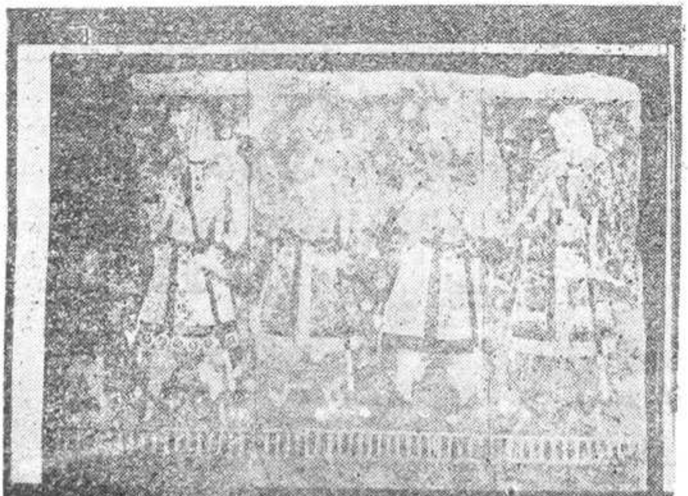

56· يەر-
لىك ساخاۋەت-
چىلەر (ئەسلى-
نۇسخىسى گېر
مانىيىدە)

ئىدى، شۇڭلاشقا بەزى كىتاپلاردا «سودىگەر» دەپ ئاتىلىۋېرىدۇ.

ساخاۋەتچىلەر بولسا بۇددىزىم ئىشلىرى ئۈچۈن، بولۇپمۇ مىڭئۆيلەرگە ئىقتىسادىي جەھەتتە سېخىيلىق بىلەن ياردەم بېرىدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلار «دانا» (سانسكرىتچە مەنىسى تەمىنلىگۈچى) دەپ ئاتىلاتتى. ساخاۋەتچىلەر ئادەتتە يەرلىك ھۆكۈمرانلار، يەر ئىگىلىرى ۋە باي تەبىقىلەردىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئۇلار بۇددا دىنى ئۈچۈن سەدىقە ـ ساخاۋەت قىلىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، دىندارلار ئۇلارنى ناھايىتى ھۆرمەتلەيتتى، شۇنداقلا ئۇلارنى خەلق ئىچىدە ماختاپ ـ كۆككە كۆتىرىپ، خەلقنى ئۇلارغا قارشى تۇرغۇزمايتتى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە مىڭئۆيلەرگە كېلىپ تاۋاپ، ئىبادەت قىلىپ تۇرىدىغان پۇقرالار بار ئىدى. بۇنداق كىشىلەر «ئۇپاساكا» (سانسكرىتچە مەنىسى ئىشەنگۈچى) «ئۇپاسىكا» (ئايال ئىشەنگۈچى) دەپ ئاتىلاتتى. بۇنداق كىشىلەر ئادەتتە باي تەبىقىدىن كېلىپ چىققان بولماي، بەلكى ئاددى پۇقرالار بولۇپ، ئۇلار پۈتۈنلەي يەرلىك پوسۇندا كىيىنگەن، ۋاقتى يەتكەندە كېلىپ ئىبادەت قىلىپ قايتىدىغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ ئوبرازىغىمۇ مىڭئۆيلەردە مۇۋاپىق دەرىجىدە ئورۇن بېرىلگەن. بۇنداق ئوبرازلار قەدىمقى كۇچانىڭ ئېتنو گرافىيىسىنى تەتقىق قىلىشتا ناھايىتى مۇھىمدۇر.

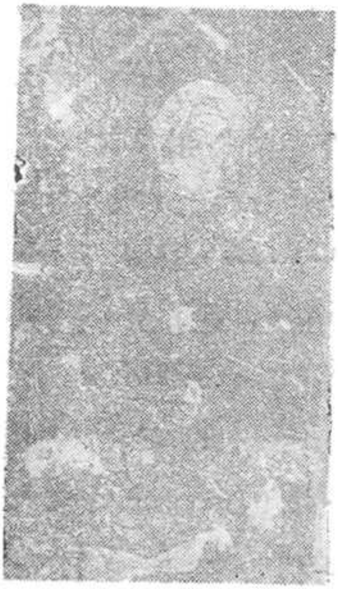

57. ئىبادەت قىلىپ
كەلگۈچى يەرلىك پۇقرالار

(114 - غار)

بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى چۆچەكلەر

بۇددىزىم تەرغىباتچىلىرى ئۆزىنىڭ ئەۋلىياسى ساكيامۇنىنىڭ ئابرويىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ۋە ئۇنىڭ ئاتالمىش «ھاياتلىقنىڭ تەكرارلىنىشى» توغرىسىدىكى بىر يۈرۈش نەزەرىيىلىرىنى تېخىمۇ كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئەدەبىياتتىن پايدىلانغان. ئۇلار ئۇزۇن تارىخى دەۋرلەردىن بۇيان خەلق ئىچىدە ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ كېلىۋاتقان چۆچەكلەردە ئېيتىلـ غان ياخشى كىشى، ياخشى ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە بۇددىزىم نەزەرىيىسىنى سىڭدۈرۈپ رەتلەپ چىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن ساكيامۇنىنىڭ ئوبرازىنى گۈزەللەشتۈرگەن.

بۇددىزىم تەرغىباتچىلىرىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ساكيامۇنىنىڭ «جېنى» خىلمۇ - خىل قۇش، ھايۋانلار ۋە ھەرخىل يۇقىرى - تۆۋەن مەنسەپ - تەبىقىدىكى ئىنسانلارنىڭ تېنىدە تۇرۇپ ئۆتكەن، يەنى ساكيامۇنى نۇرغۇن قېتىم دۇنياغا تۆرەلگەن. ئۇ ھەر قېتىم دۇنياغا تۆرەلگەندە ھامان ياخشى ئىشلارنى قىلىپ ئۆتكەن. بۇنداق ئەپسانىلەر بۇددا دىنى كىتابلىرىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئۇچرايدۇ. ھازىرغا قەدەر كىشىلەر تەرىپىدىن توپلاپ رەتلەنگەن بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى ئەپسانىلەر 5 يۈزگە يېتىدۇ.

بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى ئەپسانىلەر قىسقارتىپ يېزىۋالغىلىمۇ، ئۇزارتىپ سۆزلىگىلىمۇ بولىدىغان، قۇرۇلمىسى ئاددى لېكىن مەزمۇنى چوڭقۇر، بىرلا ئاڭلىسا ئەستىن كۆتىرىلىپ كەتمەيدىغان چۆچەكلەردۇر. بۇددىزىمچىلار كۆپىنچە مۇشۇنداق ئەپسانىلەرگە تايىنىپ ئۆز تەرغىباتىنى

قانات يايدۇرغان ۋە ساكيامۇنىنىڭ بۇددا بولۇپ يېتىلىشىنى ئۇنىڭ ئالدىنقى نۇرغۇن قېتىملىق ئۆمرىدە ھامان ياخشى ئىش قىلىپ كەلگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى دەپ چۈشەندۇرگەن. بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى شۇ يولدا مېڭىشقا دەۋەت قىلغان. شۇڭلاشقا بۇ چۆچەكلەر بۇددىزىمنىڭ مۇھىم بىر تەركىۋى قىسمى بولۇپ قالغان ۋە بۇددىزىم ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەن.

بۇددىزىم ئەدەبىياتى ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسىمچىلىك قاتارلىق گۈزەل سەنئەت شەكىللىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، كىشىلەرنىڭ بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى ئەستە قالدۇرۇۋېلىشىغا تېخىمۇ قۇلايلىق بولغان.

قىزىل مىڭئۆيدە بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى رەسىملىك چۆچەكلەر كۆپ. بۇ ئۇنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى. قەدىمقى رەسساملار بۇددىزىم چۆچەكلىرىنى رەسىملەشتۈرۈپ چىقىشقا تولمۇ ئەھمىيەت بەرگەن، كۆپىنچە ھالدا ئۇنى رومبىغا ئېلىپ تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرگەن. قىزىل مىڭئۆيدىكى بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى رەسىملىك چۆچەكلەر ئەينى زاماندا جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە ھەققىي بولۇپ ئۆتكەن بەزى ۋەقەلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماستىن. بەلكى ئىجتىمائىي مەدەنىيەتكە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان كىشىلىك تۇرمۇش پەلسەپىسىنى تەشۋىق قىلغان. ئۇنىڭدا ھايات - ماماتلىق مەسىلىسىگە دۇچ كەلگەندە دىنى ئەقىدە ۋە ھەققانىيەت ئۈچۈن ئىككىلەنمەستىن تۇرۇپ ئۆزىنى قۇربان قىلىش، قېرىلارغا ھۆرمەت قىلىش، پەرزەنتلەرنى ئاسراش، ئەر - خوتۇنلار ئىناق ئۆتۈش، راھەت - پاراغەت، جاپا - مۇشەققەتتە ئورتاق بولۇش؛ باشقىلارغا نىسبەتەن كەڭ قوساق بولۇش؛ ئاداۋەت ساقلىماسلىق ۋە

ئۈچ ئېلىشنى ئويلىماسلىق؛ كىشىلەرنى ئەقىل - ئىدرەك-
لىك بولۇش، راست بىلەن يالغاننى پەرقلەندۈرۈشكە ئۈند-
ش؛ خان - ھاكىملار پۇخرالارغا، پۇخرالار خان - ھاكىم-
لارغا قانداق مۇئامىلە قىلىش قائىدىلىرى؛ خەلقنىڭ دىندار-
لارغا، دىندارلارنىڭ بۇدداغا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا
قانداق مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپلىرى...قاتارلىق جەھەتلەر-
دىكى بۇددىزىم پەلسەپىسى سۆزلەنگەن. بىرمۇنچە چۆچەك-
لەردە يەنە ئېپەك يولىدىكى سودىگەرلەر تىلغا ئېلىنغان.
ئەگەر بۇ رەسىملىك چۆچەكلەرگە ئورالغان بۇددىزىم تون-
لىرى يىرتىپ تاشلانسىلا، ئۇ ھازىرمۇ بىزگە ھەقىقى خەلق
ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە گۈزەل سەنئەت ھوزۇرىنى ھىس
قىلدۇرىدۇ.

قىزىل مىڭئۆيدە ساقلىنىۋاتقان بۇددانىڭ يارالمىشى
ھەققىدىكى رەسىملىك چۆچەكلەر 60 تىن ئاشىدۇ. بۇلارنىڭ
بىرمۇنچىلىرى بۇددا دىنى شىنجاڭغا تارقالغاندىن كېيىن
شىنجاڭدا توقۇلغان چۆچەكلەردۇر. بۇنىڭدىكى رەسىملەر-
نىڭ گۈزەل سەنئەت ئۇسلۇبىدا باشقا جايلاردىكىدىن
ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان روشەن يەرلىك ئالاھىدىلىكلەر
بار. بۇ كىتابتا قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى ئىچىدىن تۆۋەن-
دىكى رەسىملىك چۆچەكلەرنى تاللاپ چىقىپ بۇنىڭغا يەشمە
بەردىم. چۆچەكلەرنىڭ يەشمىسىنى تولىراق خەنزۇچە
بۇددىزىم كىتابلىرىغا ئاساسەن ئىشلىدىم. ئۇنىڭغا سىڭدۈرۈل-
گەن بەزى چاكىنا - تېتىقسىز بۇددىزىم ئىدىيىلىرىنى چىقى-
رىپ تاشلاشقا ۋە تېكىستلەرنى ئىمكان قەدەر ئىخچام
قىلىشقا تىرىشتىم، لېكىن ئۇنىڭدىكى يەر - جاي، شەخس
ناملىرىنى ۋە ئاساسىي مەزمۇنىنى تولۇق ساقلاپ قالدىم.
چۆچەكنىڭ ئەسلى تېكىستىنى كۆرۈشنى خالايدىغانلار
ئۈچۈن كىتاب مەنبەلىرىنى كۆرسەتتىم،

1. خاننىڭ كەپتەرنى قۇتقۇزۇپ لاچىنغا ئۆز بەدىنىدىن گۆش كېسىپ بېرىشى

114 - نومۇرلۇق غارنىڭ تورۇسىدا لاچىن قوغلاپ كېلىۋاتقان بىر كەپتەر بېشىغا تاج تاقاپ ئولتۇرغان بىر كىشىنىڭ قوچىغىغا ئۆزىنى ئېتىۋاتقانلىغى؛ ئۇ كىشىنىڭ ئىككى قولىنى سوزۇپ كەپتەرگە پانا بولۇشقا تەمشىلىۋاتقانلىغى؛ تاج تاقىغان كىشىنىڭ سول تەرىپىدە بىر كىشى گۆش جىڭلايدىغان تارازا كۆتۈرۈپ تۇرغانلىغى؛ يەنە بىر كىشى تاج تاقىغان كىشىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوڭ پۇتىدىن گۆش كېسىۋاتقانلىغىنى كۆرسىتىدىغان بىر رەسىم بار. مەزمۇنى بۇنىڭغا ئوخشايدىغان، لېكىن باشقىچە ئىپادىلەش ئۇسۇلى بىلەن سىزىلغان

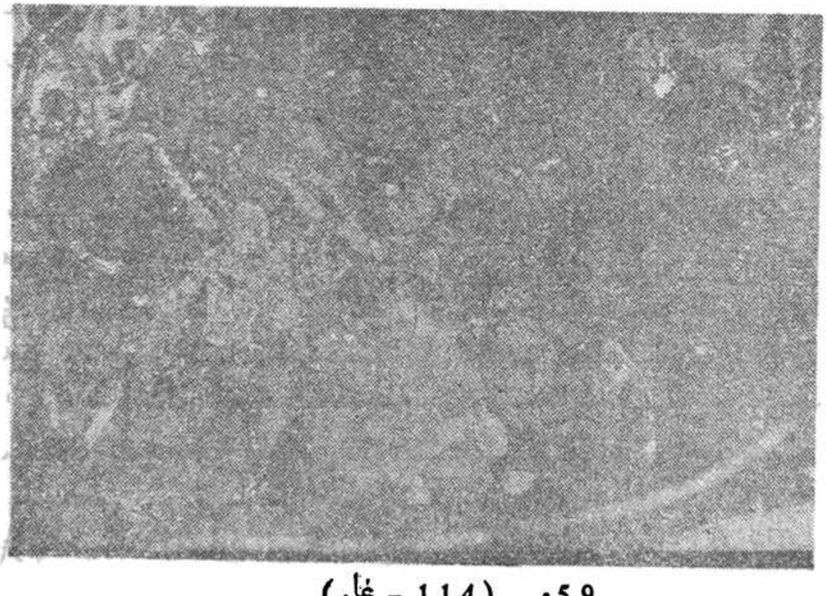

59. (114 - غار)

رەسملەر 17 - ، 38 - نومۇرلۇق غارلاردىمۇ بار. (رەڭلىك 60 - 61، - رەسملەرگە قاراڭ)

بۇ «سۇترا لاڭكارا شاستىر» ناملىق بۇددا توغرىسىدىكى مەشھۇر نەزىرىيە ۋە تەپسىرلەر سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. بۇ چۆچەكنى مەشھۇر بۇددىزىمچى ئەدىپ ئاشۋاكوشا (رىۋايەتلەرگە ئاساسلانغاندا، مىلادىدىن بۇرۇن 327 - يىلى ئۆلگەن، لېكىن كۆپ سانىدىكى بۇددىزىم تەتقىقاتچىلىرى ئۇنى مىلادى 1 - ئەسىردە ئۆتكەن كىشى دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭ سانسكرىت يېزىقىدا قالدۇرغان دىنىي داستان، تەزكىرە ۋە دىرامىما ئەسەرلىرى ناھايىتى مەشھۇر) يازغان. مىلادى 405 - يىلى كۇچالىق مەشھۇر بۇددىست، تەرجىمان كۇماراجىۋا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان.

بىر كەپتەر ئۇچۇپ كېلىپ شىۋىكا خاننىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ پانالىق تىلىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن بىر لاچىن قوغلاپ كەلدى ۋە خانغا مۇنداق دەپ تەلەپ قويدى:

— ھېلى كەلگەن كەپتەر مېنىڭ ئوزۇقۇم ئىدى. ھازىرلا ئۇنى يېمىسەم، ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىمەن، ئۇنى ماڭا قايتۇرۇپ بېرىڭ.

— بارلىق جانلىقنى ئازاپ دېڭىزىدىن قىرغاققا ئېلىپ چىقىش مېنىڭ تۈپ مەقسىدىم، — دېدى خان، — كەپتەر مەندىن پانالىق تىلىدى، مەن ئۇنى قوغداپ قالمىسام توغرا بولمايدۇ.

— بۇ كەپتەرنى يېمىسەم، ھازىرلا ئۆلۈپ كېتىمەن، — دېدى لاچىن، — بىز لاچىن جەمەتى سىز قۇتقازماقچى بولغان «بارچە جانلىق» نىڭ ئىچىدە يوقمۇ؟

— ساڭا باشقا گۆش بەرسەم بولامدۇ؟
— قېنى ئېقىپ تۇرغان يېڭى گۆش بولۇشى كېرەك.
خان: «بىرنى ئۆلتۈرۈپ، يەنە بىرىنى قۇتقۇزۇشمۇ دۇرۇس ئەمەس» دەپ ئويلىدى ۋە دەرھال ئۆزىنىڭ كاسىسىدىن بىر پارچە گۆشنى كېسىپ ئېلىپ لاچىنغا بەردى.
— كېسىپ بەرگەن گۆشىڭىزنىڭ ئېغىرلىقى كەپتەرنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ئوخشاش بولسۇن، — دېدى لاچىن، — ئۇنداق بولمىسا قىلغان سەدىقىڭىز تەلتۆكۈس بولمايدۇ.
خان ۋەزىرلىرىگە تەگپۈك تارازا ئەكەلدۈرۈپ، بىر تەرەپكە كەپتەرنى سېلىپ، يەنە بىر تەرىپىگە ئۆزىنىڭ بەدىنىدىن كېسىپ ئېلىنغان گۆشنى سالدى. خاننىڭ گۆشى كەپتەرنى باسالمىدى. خان ئۆزىنىڭ كاسىسىدىكى گۆشنى پۈتۈنلەي شىلىپ ئالغۇزدى، يەتمىگىنىگە پۇتىدىنمۇ قوشۇپ ئاخىر تەگپۈڭلاشتۇرۇپ، لاچىنغا تەلەپ قىلغىنىچە يېڭى گۆش بەردى...

2. سودىگەرلەرنىڭ ئەجدىھادىن قۇتۇلۇشى

بۇ «بۇددا جارىتا كاۋىيا سۇترا» ناملىق بۇددانىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىلىدىغان داستان (مىلادى 397 - 439 - يىللاردا يەنى شىمالىي لياڭ دەۋرىدە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان) دىكى بىر چۆچەك. ئۇ «سامىيۇك- تاراتىنا كۇتا سۇترا» ناملىق بۇددا كىتاۋىدىمۇ بار. (رەڭلىك 62 - رەسىمگە قاراڭ)

بىر كۈنى 500 سودىگەر سەپەر جەريانىدا بىر ئورمانلىقتىن ئۆتۈۋاتقاندا، قاتتىق بوران چىقىپ كەتكەنلىكتىن

شۇ يەردە قونۇپ قېلىشقا توغرا كەلدى. ئۇلار بىر دۆڭ-
نىڭ قاپتىلىدا يېتىشتى.

بۇ ئورمانلىقتا بىر ئەجدىھا ياشايتتى. ئۇ ئادىمىزاتنىڭ ھىدىنى پۇراپ قالدى-دە، ئالدىغا كەلگەن بۇنچە مول ئوزۇق-تۈلۈكنى بىر-بىرلەپ يەپ تۈگەتمەكچى بولدى. ئالدى بىلەن سودىگەرلەرنى مۇھاسىرىگە ئالدى. سودىگەرلەر-
گە خەۋپ يېتىۋاتاتتى...

بۇ ئورمانلىقتا شىر ۋە پىلمۇ ياشايتتى. ئۇلار سودى-
گەرلەرنى ئەجدىھادىن قۇتقۇزۇپ ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن ساۋاپ تېپىلماقچى بولدى. شىر مەسلىھەت بويىچە پىلنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپ قۇيرۇغى بىلەن ئەجدىھانى قاتتىق ئۇردى. ئەجدىھانىڭ بېشى يېرىلىپ مېڭىسى چۇۋۇل-
دى، لېكىن شىرغا ئۇنىڭ زەھىرى ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ بىردەمدىن كېيىن ئۆلۈپ كەتتى. پىلمۇ شىر ئۇنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ئەجدىھاغا ھۇجۇم قىلغاندا مېڭە قاپقىغى سىلكىنىپ ئاجراپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن بىردەمدىن كېيىن ئۆلدى. 500 سودىگەر شىر بىلەن پىلنىڭ ۋاپادار-
لىقىنى مەڭگۈ ئەستە ساقلاش ئۈچۈن سۇتۇپا (خاتىرە مۇ-
نارى) ياساتتى.

3. خاننىڭ لەھەڭ بېلىققا ئايلىنىپ پۇقرالارنىڭ كېسىلىگە داۋا بولۇشى

بۇ «پۇرنا مۇكھا ئاۋادانا» ناملىق، ئالدىنقى ئۆمۈر-
دىكى سەۋەپلەر توغرىسىدا سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك.

63 · (114 - غار)

بۇ چۆچەك مىلادى 223 — 253 - يىللاردا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. مىلادى 344 — 413 - يىللاردا كۇچالىق كۇماراجىۋا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان «ماھاپراجنىيا پارامىتا شاستىر» ناملىق ئەقىل - پاراسەت بىلەن ئازاپ دېڭىزىدىن قىرغاققا چىقىش توغرىسىدىكى تەپسىردىمۇ بار. (رەڭلىك 64 - رەسىمگە قاراڭ)

ۋارنا دۆلىتىنىڭ خانى ئادىل، ئاقىل خان ئىدى.

ئۇنى خەلق ھىمايە قىلاتتى.

بىر يىلى ئەلدە قەھەتچىلىك يۈز بەردى ۋە پۇقرالار ئىچىدە بەدەنگە جاراھەت چىقىدىغان بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل تارالدى. خان بۇ كېسەللىكنىڭ پۇقرالار ئاچارچىلىقتا چىدىماي زەھەرلىك دەرەخ يوپۇرماقلىرىنىمۇ ئۇقماي يەپ قويغانلىق سەۋەبىدىن بولغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن يارلىق چۈشۈرۈپ، يوپۇرمىقى زەھەرلىك دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىنى كەستۈرۈۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ بەدىنىدىكى جاراھەتلەر ساقايدى، لېكىن يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ جاراھىتى شىپالىق تاپمىدى. خان بۇ مەسىلە توغرىلىق ئەمچى-تېۋىپلاردىن مەسلىھەت ئالدى. تېۋىپلار ئۇنىڭغا لەھەڭ بېلىقىنىڭ گۆشى، قېنى بىلەن داۋالاشتىن باشقا ئۇنۇملۇك چارە يوقلۇقىنى ئېيتتى. لېكىن بۇنداق قەھەتچىلىك يىلىدا دەريادا سۇ ئازلاپ كەتكەچكە لەھەڭ بېلىق تېپىلمىدى.

خان دەرەخقە چىقىپ ئۆزىنى دەرياغا ئاتتى-دە، ئۆز ئارزۇسى بويىچە لەھەڭ بېلىققا ئايلاندى. جاراھىتى ساقايمىغان پۇقرالار بۇ لەھەڭ بېلىقنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ گۆشىنى يەپ، قېنىنى ئىچكەندىن كېيىن ھەممىسىنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلدى.

4. ئىككى باشلىق قۇش

بۇ چۆچەكنىڭ كىتاپ مەنبەسىمۇ 2-چۆچەك بىلەن ئوخشاش. (رەڭلىك 65-، 66-رەسىملەرگە قاراڭ)

قەدىمدە قارلىق تاغنىڭ ئېتىكىدە شۇنداق بىر قۇش

ياشايتتى. ئۇ قۇشنىڭ ئىككى بېشى بار ئىدى. ئۇ ئادەتتە ئۇخلىغاندا، دۈشمەننىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بىر بېشىنى كۆزەت قىلىشقا قوياتتى.

بىرىنچى بېشىغا كۆزەتچىلىك نۆۋىتى كەلگەن كۈنى، تۇساتتىن بىر خىل خۇشپۇراق گۈل قۇشنىڭ ئالدىغا ئۇچۇپ كەلدى. كۆزەتچى باش بۇ چاغدا: «گۈل بىرە ئۇنى ئىككىمگە بۆلۈپ ئولتۇرۇش ئاۋارىچىلىق، ھامان بىر قوساققا كىرىدۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئىككىنچى باش ئويـ غانغىچە ساقلاپ تۇرمايلا گۈلنى ئۆزى يالغۇز يۇتۇۋەتتى.

قۇش ئويغاندى ۋە بىرنى كىكىرىپ قويدى. ئاشقازىـ نىدىن بۇرۇن تېتىپ باقمىغان بىر خىل خۇشپۇراق ـ ھىد ئۆرلەپ چىقتى. ئىككىنچى باش بۇ مىزىلىك گۈلنى تەڭ يېيەلمىگەنلىكىنى بىلىپ كۆڭلى يېرىم بولدى ۋە بۇ تۇغرىـ لىق بىرىنچى باشتىن قاتتىق رەنجىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئىككىنچى بېشى كۆزەتچىلىك قىلغاندا، ئالدىغا باشقا بىر خىل خۇشپۇراق گۈل چۈشتى. بۇ ئۆتكۈر ئوغا ئىدى. ئىككىنچى باش بۇنداق ئەھۋالدا «ئۆتكەن قېتىم ئەڭ ئىسىل گۈل چۈشكەندە مەن ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولالمىدىم. بۇ قېتىم مېنىڭ ئالدىمغا ئوغا چۈشـ تى. بۇنى يەي، ئۇ ئۆلسۇن» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئوغىنى يۇتۇۋەتتى، نەتىجىدە ھەر ئىككى باش تەڭ ئۆلدى.

5. ۋاپادار مايمۇننىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى

بۇ «پىرامىتا سۇترا» ناملىق، ئازاپ دېڭىزىدىن قىرـ غاققا چىقىش ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر

چۆچەك. ئۇ مىلادى 252 - يىلى توخرى دۆلىتىدىن كەلگەن دىيىلگەن بىر بۇددىست تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 68 - رەسىمگە قاراڭ)

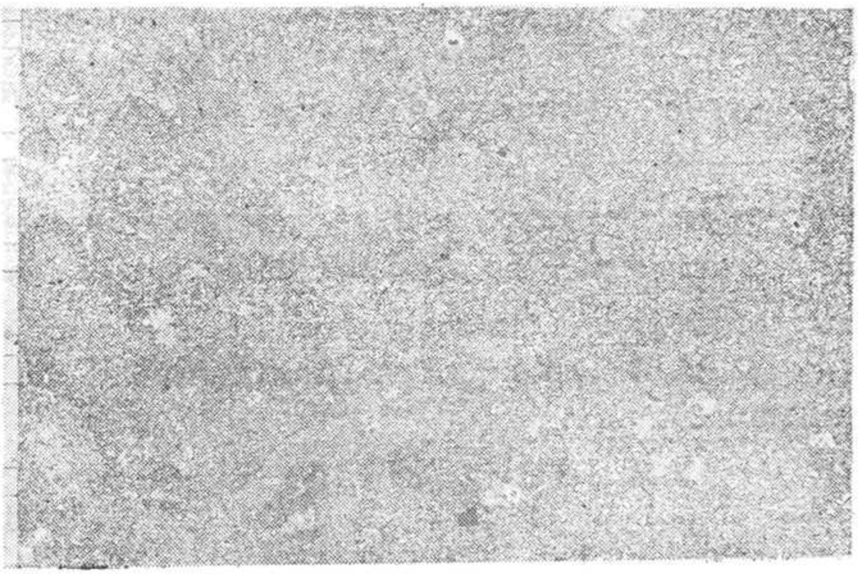

67. (114 - غار)

بىر ۋاپادار مايمۇن بار ئىدى. ئۇ جانلىقلارغا رەھىمدىللىك بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. بىر كۈنى ئۇ بىر جىلغىغا مېۋە ئۈزگىلى بارغاندا، بىر ئادەمنىڭ تاغدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ، جىرادا هالسىزلىنىپ ياتقانلىغىنى كۆردى ۋە دەرھال ئۇ يەرگە بېرىپ، هوشسىز ياتقان ئادەمنى يۈدۈپ ئۇتلاقىغا ئېلىپ كەلدى. ھىلىقى ئادەم ھوشىغا كەلدى. مايمۇن ئۇنىڭغا يول كۆرسەتتى ۋە سەپىرىگە ئامانلىق تىلىدى. مايمۇن چارچاپ كەتكەن ئىدى، ئۇ بىردەم ئۇخلاپ ھاردۇق چىقارماقچى بولدى.

بۇ چاغدا ئادەمنىڭ نىيىتى بۇزۇلدى. ئۇ: «مەن ئاچ - توق يۈرگىلى بىر نەچچە كۈن بولۇپ قالدى. يەنە مۇشۇنداق بولۇۋەرسە ئۆلۈپ كېتىشىم مۇمكىن. ھاياتىمنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بۇ مايمۇننى كاۋاپ قىلىشىم كېرەك» دەپ ئويلىدى - دە، دەرھال قولىغا تاش ئېلىپ، ئۇخلاپ ياتقان مايمۇننىڭ بېشىغا ئۇردى، مايمۇن ئۆلدى. ئۇنىڭ تېرىسىنى سويۇپ تاشلاپ، گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ، يېدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، بۇ ئادەم ۋاپادار مايمۇننىڭ ئۇۋالىغا قېلىپ 18 - قەۋەت دوزاققا تاشلاندى.

6. پىلنىڭ ئۆز گۆشىنى تەقدىم قىلىشى

بۇ «جاتاكامالا» ناملىق يارالمىش چۆچەكلىرى توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن بىر چۆچەك. بۇ توپلام مىلادى 10 - ئەسىردە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. لېكىن بۇ رەسىملىك چۆچەك 17 - نومۇرلۇق غاردا ئۇچرايدۇ. بۇ غارنىڭ يىل دەۋرى ئۇنىڭدىن بۇرۇن. (رەڭلىك 69 -، 70 - رەسىملەرگە قاراڭ)

پىل ئورمانلىقتا ساياھەت قىلىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇملۇق تەرەپتىن كولدۇرما ئۇنى بارغانسېرى ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

قۇملۇقتا نۇرغۇن ئادەم خۇددى كارۋاندەك كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قوسىقى ئېچىپ، ئۇسساپ كەتكەن، ئورۇق تەنلىرىدە مادار قالمىغان ئىدى. پىل بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۇلار بىلەن ئەھۋاللاشقىلى باردى ۋە: «نىمە بولغان ئادەملەر سىلەر؟» دەپ سورىدى.

— بىر ئەسلدە خان تەرىپىدىن سۈرگۈن قىلىنغان 1000 كىشى ئىدۇق. يولدا بىر قىسىم كىشىلەر ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتتى، ھازىر 700 كىشى قالدۇق...

— بۇ كۆرۈنگەن تاغنىڭ قاپتىلىدا، — دەپ ئۇزۇن تۇمشۇغى بىلەن يول كۆرسەتتى پىل، — نىلۇپەر گۈللىرى ئېچىلىپ تۇرغان بىر كۆل بار، شۇ يەردە ئەمدىلا تاغدىن يىقىلغان بىر پىل ياتىدۇ. شۇ يەرگە بارساڭلار گۆشكە، سۇغا ئىگە بولىسىلەر.

پىل بۇ سۆزنى قىلىپلا دەرھال تاققا قايتتى. ئۇ ئىلاھنى تىلغا ئېلىپ: «ئۆلۈم گىرداۋىغا بېرىپ قالغان جانلىقلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۆزەمنىڭ ئەت - ۋۇجۇدۇمنى بېغىشلىدىم» دىدى - دە، ئۆزىنى تاغدىن تاشلىدى.

سۈرگۈنلەر بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى ۋە پىلنى سويۇپ، ئۇنىڭ گۆشىنى ئوزۇق قىلدى، ئۇنىڭ ئۈچىيىگە سۇ قاچىلاپ داۋاملىق يولىغا راۋان بولدى.

٦٠. مايمۇن پادىشاسىنىڭ كۆۋرۈك سېلىشى

بۇ «پرامىتا سۇترا» ناملىق بۇددا كىتاۋىدىكى چۆچەك. ئۇ مىلادى 252 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 71 -، 72 - رەسىملەرگە قاراڭ)

مايمۇنلار ئورمانلىقتا ئۆز پادىشاسىنىڭ يېتەكلىچىلىگىدە ناھايىتى بەختلىك ياشايتتى.

بىر يىلى قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەردى. ئورمانلىقتا مېۋە بولمىدى. مايمۇنلار ئارىسىدا ئاچارچىلىق پەيدا بولدى. تاغنىڭ باغرىدىكى خان شەھرىدە خان ئوردىسىنىڭ

كاتتا بىر بېغى بار ئىدى. بۇ باغدىكى مىۋىلەر شاخ-شېخىدا مەي بولۇپ پىشقان ئىدى. مايمۇن پادىشاسى پۇخرالىرىنى باشلاپ بۇ باققا مىۋە ئوغرىلىغىلى كىردى. باغۋەن ئەھۋالنى خانغا مەلۇم قىلدى. خان بىرمۇنچە ئوۋچىلارنى بۇ يەرگە ئەۋەتتى.

مايمۇنلار قاچماقچى بولغاندا، ئۇلار ئاللىقاچان قورشىلىپ قالغان ۋە يولىمۇ توسىلىپ بولغان ئىدى. مايمۇنلار ئوۋچى يوق تەرەپنى پەملىدى-دە، شۇ تەرەپكە قاچتى. لېكىن ئۇ تەرەپتە بىر جىلغا بار ئىدى، ئۇنىڭ تېگىدە ئېقىن بار ئىدى. مايمۇنلار بۇ يەردىن ئۆتەلمەي ياكى كەينىگە يانالماي قالدى، ئوۋچىلار قوغلاپ كېلىۋاتاتتى.

مايمۇن پادىشاسى ئوت-چۆپتە ئاغامچا توقۇدى ۋە ئۇنى پۇتىغا باغلاپ جىلغىنىڭ بۇ تەرىپىدىكى دەرەختىن ئۇ تەرەپتىكى دەرەخقە ئۆزىنى ئاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر كۆۋرۈك ھاسىل بولدى. پۇخرا مايمۇنلار بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتتى ۋە خەۋپتىن قۇتۇلدى. مايمۇن پادىشاسىنىڭ قولى ئېغىرلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي مۇرىسىدىن ئاجراپ كەتكەن ئىدى، ئۇ ھوشىدىن كېتىپ جىلغىغا يىقىلىپ چۈشتى. ئوۋچىلار ئۇنى تۇتۇۋالدى.

شەھەردىكى خان بۇ ئەھۋالنى تەپسىلى ئاڭلىغاندىن كېيىن: «مەن ئادەم خانى تۇرۇغلۇق پۇخرالارغا كۆيۈنۈشۈم مايمۇنچىلىك بولماپتۇ» دېدى ۋە مايمۇن پادىشاسىنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن مايمۇنلارنى ئۆلتۈرمەسلىك توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى.

8. خاننىڭ ئۆز بېشىنىمۇ سەدىقە قىلىشى

بۇ «داماموكى نىدانا سۇترا» نامىلىق، ئاقىللىق ۋە نادانلىقنىڭ سەۋەپلىرى سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 445 ـ يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەسىملىك 73 ـ، 74 ـ رەسىملەرگە قاراڭ)

پرادىيا (سانسكرىت مەنىسى مەشئەل) خان بىر كۈنى ئىختىيارسىز ھالدا: «ئالەمگە خان بولدۇم، ئاغزىم ئالتۇن، سۆزۈم قاشتېشى بولدى، ھېچكىم مېنىڭ سۆزۈمنى يەردە قويمايدۇ، بارچە گۈزەللىك، خۇشپۇراقلىقلاردىن قانداق بەھرىمەن بولۇش، ھوزۇر ئېلىش ئۆز ئىختىيارىمدا! ئەگەر بۇ ئۆمرۈمدە مۇشۇنداق قىلىۋەرسەم، ئۇ دۇنيالىقىم ئۈچۈن ھېچقانداق ياخشىلىق توپلاپ ئالماسام بولامدۇ؟» دەپ ئويلىدى ۋە دۆلەت غەزىنىسىنى ئېچىپ سەدىقە قىلىش قارارىغا كەلدى.

خوشنا دۆلەتنىڭ خانى پرادىيا خاننىڭ سەدىقە قىلىش ئارقىلىق ئالەمدە تېخىمۇ ياخشى نام ـ شۆھرەت قازىنىۋاتقانلىقىدىن قاتتىق ئەنسىرەشكە باشلىدى ۋە ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرىدىغان بىر ئامال تېپىش ئۈچۈن ۋەزىرلەرنى مەسلىھەتكە چاقىردى. ئاخىرى «كىمگە نىمە كېرەك بولسا، شۇنى سەدىقە قىلىمەن» دېگەن ۋەدىسىنىڭ يالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ پرادىيا خاننىڭ ئابرويىنى تۆكۈش قارارىغا كېلىشتى ۋە بۇ ئىشنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى.

ئەۋەتىلگەن براھمان 7 كۈن يول مېڭىپ پرادىياخاننىڭ دۆلىتىگە كەلدى ـ دە: «ماڭا ئۆز بېشىڭىزنى سەدى‍

قە قىلىپ بېرىدىڭ» دەپ تەلەپ قويىدى. ۋەزىرلەر بۇلىداق تەلەپنى قويۇشقا ۋە ئۇنى ئورۇنلاپ بېرىشكە قارشى تۇردى. خان ئۇلارغا چۈشەنچە بېرىپ مۇنداق دېدى:

— مەن نۇرغۇن قېتىم دۇنياغا تۆرەلدىم ۋە نۇرغۇن قېتىم جېنىمدىن ئايرىلدىم. لېكىن بەختىمنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە يېتەلمىدىم. ھازىر ياخشىلىقنى ئۈزلۈك-كېسىل بىجا كەلتۈرۈش پۇرسىتى كەلدى. نۇرغۇن گۇنا سادىر قىلغان بېشىمدىن قۇتۇلالايدىغان بولدۇم. بۇنىڭ بەدىلىگە بۇددا بولۇپ يېتىلسەم، سانسىز جانلىقلارغا بەخت كەلتۈرەلەيمەن...

براھمان قىلىچىنى كۆتىرىپ خاننىڭ بېشىنى كېسىپ ئالماقچى بولغاندا، بىر ئىلاھى كۈچ پەيدا بولۇپ براھماننى ھۇشسىز قىلىپ قويدى. پىرادىيا خان ئىلاھقا: «مەن ٩٩٩ ياخشىلىقنى بىجا كەلتۈرۈپ بولدۇم. ئەڭ ئاخىرىدا يەنە بىر قېتىملىق ياخشىلىقنى ئورۇنلاش قالدى، رۇخسەت قىلغايسىز» دەپ ئىلتىجا قىلدى. براھمان ھۇشىغا كەلدى. خان ئۇنىڭغا: «بېشىمنى كېسىپ قولۇمغا بەر، سەدىقىنى قولۇمدىن ئال» دېدى.

براھمان خاننىڭ بېشىنى كەستى، لېكىن خاننىڭ دىگىنى بويىچە ئىش قىلماي، كېسىلگەن باشنى يەرگە تاشلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنى دەسسەپ قويۇپ ئۆز يولىغا كېتىپ قالدى.

براھمان ئۆز دۆلىتىگە قايتىپ كېتىۋاتقان يول ئۈستىدە ئۆز خاننىڭ ئۆلگەنلىگىنى ئاڭلىدى. ئۇ ئۆزىمۇ شۇ ئەسنادا قان قۇسۇپ ئۆلدى ۋە دوزاققا كىردى.

و. ماهاساتۋنىڭ يولۋاسقا يەم بولۇشى

بۇ «سۇۋارنا پراپاسا سۇترا» (ئالتۇن يارۇق) تىكى بىر چۆچەك. بۇ كىتاپ مىلادى 397 — 439 - يىل-لاردا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. بۇنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچىسى تۇرپاندىن تېپىلغان. ئۇنى ئا. فون گابائىن قايتىدىن تەتقىق قىلغان (قەدىمقى تۈرك تىلى گىراماتىكىسى، 1974 - يىل، ۋىسبادىن نەشرى، 294 - بەتكە قاراڭ). مۇشۇ مەزمۇندىكى سۈرەتلىك چۆچەك قىزىل مىڭئۆيىنىڭ 17 -، 38 -، 47 -، 114 - غارلىرىدا بار. (رەڭلىك 75-77 - رەسىملەرگە قاراڭ)

چامبودىۋىپ دۆلىتىدە ماھارادى ئىسىملىك بىر خان بار ئىدى. ئۇنىڭ چوڭ خانىشىدىن تۇغۇلغان ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. ئەڭ كىچىك ئوغلىنىڭ ئىسمى ماھاساتۋى ئىدى.

بىر كۈنى خان ئۈچ شاھزادىسىنى ئەگەشتۈرۈپ سەيلىگە چىقتى. شاھزادىلەر خاندىن رۇخسەت ئېلىپ گۈل-چېچەك تەرگىلى ماڭدى، ئۇلار مېڭىپ - مېڭىپ بىر قومۇش-لۇق ئىچىگە كىرىپ قالدى، ئۇ يەردە يېڭىدىن كۈچۈكلىگەن بىر يولۋاسنى كۆرۈپ قالدى. يولۋاس كۈچۈكلىگىلى 7 كۈن بولغان، لېكىن يەيدىغان ئوزۇق تاپالماي ئېچىرقاپ، ماغدۇرسىزلىنىپ يېتىپ قالغان ئىدى.

ماھاساتۋى شاھزادە بۇ يولۋاسنىڭ ئازاپ چېكىۋات-قانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى قۇتقۇزماي كېتىشكە كۆڭلى قىيمى-دى - دە، ئۆزى ئاچ يولۋاسنىڭ ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتتى.

ئاچ يولۋاس ۋە ئۇنىڭ باللىرى ماغدۇرسىز بولغاچقا

ئۇنى چىشلەپ پارچىلاشقا كۈچى يەتمىدى. شاھزادە قولىغا ئۇچلۇق ياغاچ ئېلىپ، ئۆزىنىڭ تومۇرلىرىغا سانجىپ قان ئاققۇزۇپ، ئاچ يولۋاسلارنىڭ يېنىغا قايتىدىن باردى...

بۇ چاغدا تەڭرىلەر ئاسماندىن چۈشۈپ، شاھزادىنىڭ ساپ ئەقىدىسى ۋە مېھرىبانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇپ، قوشاق قوشتى.

ئاچ، ماغدۇرسىز يولۋاسلار شاھزادىنىڭ قېنىنى شوراپ ماغدۇرلىنىپ، ئاخىرى ھەممە گۆشلىرىنى يەپ بولدى، ئۇنىڭ سۆڭەكلىرىلا قالدى...

10. كەپتەرنىڭ مېھمان كۈتۈشى

بۇ «ماھاپراجنىيا پارامىتا سۇترا» ناملىق ئۇلۇغ ئەقىل ئارقىلىق قىرغاققا يېتىپ بېرىش توغرىسىدا سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 344 — 417 - يىللاردا كۈچالىق بۇددىست كۇماراجىۋا تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 78 - رەسىمگە قاراڭ)

بۇرۇن (سانسكرت مەنىسى قارلىق تاغ) دا بىر چىرايلىق كەپتەر ياشايتتى.

بىر كۈنى، بىر دېخان سەپەر ئۈستىدە بۇ تاغنىڭ بىر جىلغىسىدىن ئۆتىۋاتقاندا يولنى پەرق ئېتەلمەي ئېزىپ قالدى، ھېرىپ - چارچىغانلىقى ئۈستىگە ئاچلىق قوشۇلۇپ مادارى قالمىدى.

چىرايلىق كەپتەر بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن، بۇ مېھماننى ئوبدان كۈتىۋالماقچى بولدى. ئۇ دېخان

ياقتان گۈلخانغا پاخال تېرىپ ئەكەلدى ۋە ئوت تازا ئۇلۇق كۆيگەندە ئۆزى ئوتقا سەكرەپ چۈشۈپ، دىخان ئۈچۈن بىر ۋاقلىق كاۋاپ بولۇپ بەردى.

11. خانىنىڭ ئۆز قولىنى مەشئەل قىلغىنى

خەنزۇچىغا ئويىما مەتبەئەدە بېسىلغان «بۇددىزىم لۇغىتى» 15 - توم 2690 - بەتتە بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنىغا ئالاقىدار بىر بۇددا كىتاۋىنى كۇچالىق بۇددىست كۇماراجىۋا (مىلادى 344 — 417 - يىللار) تەرجىمە قىلغانلىقى تىلغا ئېلىنغان. (رەگلىك 79 -، 80 - رەسىملەرگە قاراڭ)

500 سودىگەر سەپەر ئۈستىدە بىر قاراڭغۇ جىلغىغا كىرىپ قالدى، يولنى كۆرەلمىدى. ئۇ يەردە توختاپ قېلىش خەتەرلىك ئىدى. مۇشۇ دۆلەتنىڭ خانى بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، ئۇلارنى قۇتقازغىلى باردى. ئۆزىمۇ يۆنىلىشنى پەرق ئېتەلمەي قالدى ۋە دەرھال ئۆزىنىڭ ئىككى قولىنى ياققا چىلاپ ئۇنىڭغا ئوت ياقتى. سودىگەرلەر بۇ ئۆچمەس مەشئەلنىڭ نۇرىدا يول تېپىپ قاراڭغۇ جىلغىدىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كەتتى.

12. ۋاپاسىز سودىگەرنىڭ تاشپاقىنى ئۆلتۈرۈشى

بۇ «جاكاتا سۇترا» ناملىق يارالمىش چۆچەكلىرى سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 285 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. «ساميۇكتا راتنا كۇتا سۇترا» دىمۇ بۇ چۆچەكنىڭ يەنە

بىر خىل ئۇبىتىلىشى خاتىرىلەنگەن. (رەڭلىك 81 ـ رەسىمگە قاراڭ)

باراناس شەھىرىدىكى 500 سودىگەرنىڭ ئاقساقىلى «ۋاپاسىز» لەقەملىك كىشى ئىدى. ئۇ بىر كۈنى سودىگەرلەرنى باشلاپ دېڭىزغا ئۈنچە ـ مەرۋايىت تەرگىلى باردى. ئۇلار قايتىپ كېلىۋاتقاندا، راكشاسلار (جىن ـ ئالۋاستىلار) چاتاق چىقىرىپ، كېمە ئۆرۈلۈپ كېتەي دەپ قالدى. بۇنداق جىددى ئەھۋالدا قالغاندا «ۋاپاسىز» دېڭىز ئەھلىلىرىگە مۇراجىئەت قىلدى: «قايسى جانلىق بىزنى قۇتقۇزۇپ قويسا، ئۇنىڭغا نەچچە ئۆمۈر ۋاپا كەلتۈرىمەن!»

دېڭىزدا گەۋدىسى ناھايىتى چوڭ، دۈمبىسىدىكى قاسىرقى بىر پارچە ئېتىزدەك كەڭرى بىر تاشپاقا بار ئىدى. ئۇ سودىگەرلەرگە رەھىم قىلىش نىيەت قىلدى ۋە ئۇلارنى دۈمبىسىگە ئولتۇرغۇزۇپ قىرغاققا چىقىرىپ قويدى.

تاشپاقا كۆپ قېتىم ئادەم توشۇش جەريانىدا ناھايىتى چارچاپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم قىرغاققا چىققاندىن كېيىن بىردەم ئۇخلاپ هاردۇق چىقارماقچى بولدى.

سودىگەرلەرنىڭ ئۇزۇق ـ تۈلۈگى دېڭىزدا قالغانلىقتىن، قىرغاققا چىقىپ بولغاندا قورسىقى ئېچىپ كەتتى. بۇ چاغدا «ۋاپاسىز» نىيىتىنى بۇزدى ـ دە، دەرھال قولىغا تاش ئېلىپ تاشپاقىنىڭ بېشىغا ئۇردى، تاشپاقا ئۆلدى. «ۋاپاسىز» باشقىلارنىڭ ئېيىپلىشىگە قارىماي، تاشپاقىنىڭ گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يېدى.

بۇ چاغدا ئاللىقاچان كەچ كىرگەن ئىدى. «ۋاپاسىز» شەھەرگە قايتىپ كېتىشكە ئۈلگۈرەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن، شۇ كېچىسى بۇ يەردىن ئۆتكەن بىر توپ پىل «ۋاپاسىز»

نى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە تاشپاقىنىڭ گۆشىنى يىگەنلەرنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويىدى.

13. ئوتۇنچىنىڭ ئېيىقنى ئوقچىغا كۆرسىتىپ قويۇشى

بۇ «ماھاپراجىنيا پارامىتا سۇترا» دىكى بىر چۆچەك ئىدى. ئۇ مىلادى 344 — 417 - يىللاردا كۇچالىق كۇماراجىۋا تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 83-، 84 - رەسىملەرگە قاراڭ)

باراناس شەھىرىدە بىر كەمبەغەل كىشى بار ئىدى. ئۇ ئوتۇنچىلىق قىلىپ تۇرمۇش كۆچۈرەتتى. ئۇ بىر كۈنى تاققا ئوتۇنغا بارغاندا قاتتىق بوران چىقىپ كەتتى، كەينىدىنلا شاقىراپ يامغۇر ياققىلى تۇردى. ئۇ ئىلىك تەستە بىر ئۆڭكۈرنى تېپىپ ئۆزىنى دالدىغا ئالدى.

بۇ ئۆڭكۈردە بىر ئېيىق ياشايتتى. ئۇ ئوتۇنچىنىڭ ئەھۋالىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدىن چىقىپ: «ھەي ئادىمزات، قورقماڭ، سىز دەك مۈشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان كىشىگە ھەرگىزمۇ زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيمەن» دىدى ۋە سۇغا چۈشكەن تېخىمۇ دەك بولۇپ قالغان ئوتۇنچىنى باغرىغا ئېلىپ ئىسسىتتى، يېيىشكە مېۋە بەردى.

7 كۈندىن كېيىن يامغۇر تىختىدى. ئوتۇنچى ئۆيىگە قايتماقچى بولدى ۋە ئېيىقتىن قانداق ۋاپا تەلەپ قىلىدىغانلىغىنى سورىدى.

— مېنىڭ تۇرار جايىمنى، — دىدى ئېيىق، — ئوۋچىغا ئېيتىپ قويمىسىڭىزلا بولىدۇ.

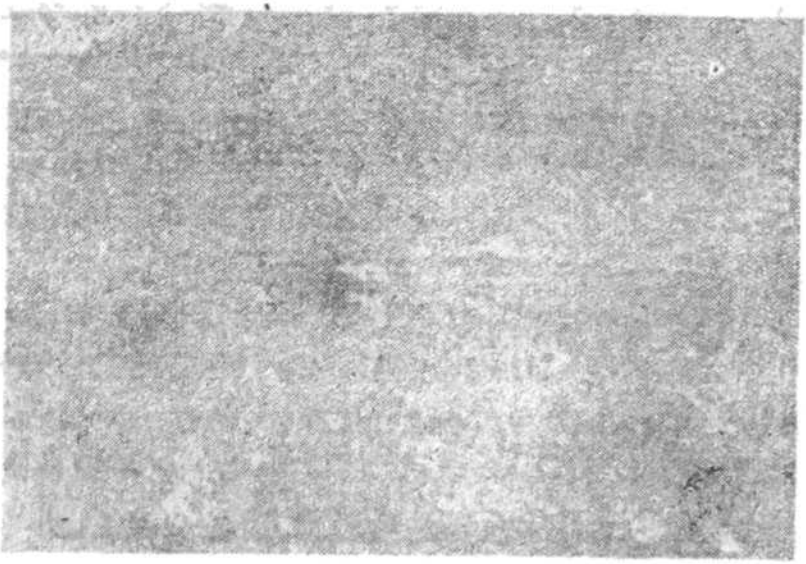

82 · (114 ـ غار)

يولدا ئوتتۇنچىغا بىر ئوۋچى ئۇچرىدى. ئۇلار 7 كۈنلۈك يامغۇردا ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەشتى. ئوۋچى ئوتتۇنچىنىڭ ھىكايىسىدىن بۇ جايدا ئېيىق بارلىغىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆڭكۈرى بار جاينى بىلىدىغانلىغىنى بىلدى ـ دە، ئوتتۇنچىدىن ئېيىقنىڭ «مەخپىيتى» نى پۇلغا سېتىۋالدى. ئوتتۇنچى ئوۋچىنى باشلاپ بېرىپ ئېيىقنىڭ ئۆڭكۈرىنى كۆرسىتىپ قويدى. ئوۋچى بۇنداق قولايلىق پەر شارائىتتىن پايدىلىنىپ ئېيىقنى ئاسانلا ئېتىپ ئۆلتۈردى.

14 · تۇلپارنىڭ سودىگەرلەرنى دېڭىزدىن ئۆتكۈزۈشى

بۇ «پرامىتا سۇترا» ناملىق ئېقىل ئارقىلىق ئازاپ دېڭىزىدىن قىرغاققا چىقىش مەسىلىلىرى سۆزلىنىدىغان بۇددا

گىتاۋىدىكى بىر چۆچەك ئىدى. ئۇ مىلادى 252 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. مىلادى 397 — 439 - يىللاردا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان «بۇددا جارىتا كاۋىيا سۇترا» دىمۇ بار. (رەڭلىك 85 - رەسىمگە قاراڭ)

قەدىمدە بىر ئاتلار پادىشاسى بار ئىدى. ئۇنى بولۇتلار ئارا ئۇچىدىغان تۇلپار دەپ ئاتىشاتتى. بۇ تۇلپار ناھايىتى چوڭ ئىدى. ئۇنىڭ تۈكلىرى كۈمۈشتەك ئاق، كىشنىگەن ئاۋازى ئىنتايىن سادالىق ئىدى.

بىر كۈنى 500 سودىگەر كېمىلەرگە ھەددى - ھېساپسىز ئۈنچە - مەرۋايىت بېسىپ، دېڭىز ئارقىلىق باشقا بىر ئەلگە تىجارەت ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇزۇن ماڭمايلا راكشاسلار (ئېزىتقۇ - جىنلار) ئۇلارنى يۆنىلىشتىن ئازدۇرۇپ، راكشاس شەھىرىگە ئېلىپ كەلدى. بۇ شەھەرنىڭ سىيىلى كۈمۈشتىن ياسالغان، ئېگىز - ئېگىز راۋاقلىرى بار، بىزەك - زىننەتلىرى تولىمۇ ھەشەمەتلىك، ھەممىلا يېرى خۇشپۇراقلىق ئىدى. سودىگەرلەر بۇ شەھەرنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى.

راكشاس خوتۇنلار سودىگەرلەرنى قارشى ئالغىلى چىقتى ۋە بىر - بىردىن باشلاپ ئۆيلىرىگە ئېلىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ، مىزىلىك تائاملارنى بېرىپ مېھمان قىلدى ۋە توي قىلىشتى. سودىگەرلەر خېيىم- خەتەردىن قۇتۇلۇپ، بۇنداق كارامەتكە ئېرىشەلىگەنلىكىگە خۇرسەن بولۇشتى. خوتۇنلار سودىگەرلەرگە سېپىلدىن چىقىپ كەتمەسلىكنى جېكىدى ۋە چىقىپ كەتسە خەتەرگە ئۇچرايدىغانلىقىنى ئەسكەرتىشتى.

سودىگەرلەرنىڭ ئاقساقىلى ئىقتىدارلىق ھەم تەجرىبىلىك كىشى ئىدى. ئۇ راكشاس خېنىمنىڭ ئۇيقۇغا كەتكەندە غىپپىدە سىرتقا چىقتى ۋە بىر تۆمۈر راۋاقنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئەتراپنى كۆزەتتى: شەھەر ئىچى ئادەمزات سۆڭەكلىرى بىلەن تولغان ئىدى. ئۇ يەر - بۇيەردىن يەنە ئادەمزاتنىڭ زارلانغان، چىقىرغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى...شۇ ۋاقىتتا يەنە قۇلىقىغا مۇنداق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى: «بۇ شەھەرگە راكشاسلار ئازدۇرۇپ كەلگەنلەرنىڭ تولىسى سودىگەر، ئۇلارنى ئاۋۋال راكشاس خېنىملار ئۆيلىرىگە ئېلىپ كېتىدۇ. قىلىدىغان تاماشىسى تۈگىگەندىن كېيىن ئۇلارنى قاماپ قويۇپ، بىر - بىرلەپ ئېلىپ چىقىپ گۆشىنى يەيدۇ. ئۆتكەن قېتىم ئېلىپ كېلىنگەنلەرمۇ 500 سودىگەر ئىدى، ھازىر ئازلا كىشى قالدى ۋە ئۆز ئۆلۈمىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ...»

ئاقساقال بۇ غايىب ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى ۋە ئۇنىڭدىن قانداق قىلغاندا قۇتۇلغىلى بولىدىغانلىقىنى سورىدى.

— تۇلپارنى چىن كۆڭۈلدىن سېغىنىپ چاقىرىڭلار، — دېدى ھېلىقى غايىب ئاۋازنىڭ ئىگىسى بولغان تەڭرى.

ئاقساقالنىڭ ھەمراھلىرىدىن بىر نەچچىسىمۇ بۇ چاغدا ئوغرىلىقچە سىرتقا چىققان ئىدى. ئۇلار قېچىش پىلانىنى تۈزدى ۋە بىر - بىرىگە خەۋەر قىلىپ بىردەك ھەرىكەت قىلدى.

سودىگەرلەر تۇلپارغا مىنىپ بىر - بىرلەپ قېچىشقا باشلىغاندا، راكشاس خېنىملار ئۇلاردىن ئايرىلىشقا كۆڭلى قىيمىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ يىغلىشىپ، «ئەرلىرى» نىڭ كەتمەسلىكىنى تىلەپ، شەھەر سېپىلى بويىغا كەلگەندە،

تۇلپار ئەڭ ئاخىرقى ئىككى كىشىنى مىندۇرۇپ كۆككە ئۆرلىدى...

15. مارال پادىشاسىنىڭ خان ئوردىسىغا بېرىشى

بۇ «پىرامىتا سۇترا»، «ماھاپراجىنىيا پارامىتا شاستىر» دىگەن بۇددا كىتاپلىرىدىكى بىر چۆچەك. (رەڭلىك 87 - رەسىمگە قاراڭ)

مارال پادىشاسىنىڭ گەۋدىسى چوڭ، مۈڭگۈزى ئۇزۇن، تۈكلىرى چىپار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ باشقا ماراللارنى باشلاپ ئوتلاقتا چىقتى. شۇ كۈنى خانمۇ شىكارغا چىققان ئىدى. ماراللار ئۈركۈپ تەرەپ - تەرەپكە قېچىشتى. بىر مۈنچىسى ياردىن يىقىلىپ ئۆلدى ۋە يارىدار بولدى.

86. (14 - ئار)

مارال پادىشاسى يۈخرالىرىنىڭ ھاياتىنى قوغداش ئۈچۈن خاننىڭ ئالدىغا ئۆزى باردى ۋە: «بىز زىمىنىڭىزدا ياشا - ۋاتقان ھايۋانلارنىڭ بىر خىلى، بىزگىمۇ خەيرىخالىق قىلسىڭىز!» دەپ ئىلتىجا قىلدى.

خان رەھىمسىز ئىدى. شۇڭا ئۇ مارالغا: «ماڭا كۈندە بىر مارال ئەكىلىپ بېرىشكە كاپالەتلىك قىلساڭ، يۈخرالىرىڭنى ئوۋلاش ئۈچۈن شىكارغىمۇ چىقمايمەن» دەپ ئېغىر ھەم رەھىمسىز شەرت قويدى.

مارال پادىشاسى خانغا ئىتائەت قىلىشنى ئەدەپ دەپ بىلەتتى، شۇڭا خاننىڭ شەرتىنى بىجا كەلتۈرۈشكە رازى بولدى.

بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن خانغا ئوزۇق بولۇش نۆۋىتى كەلگەن بىر چىشى مارال ئۇنىڭغا قوسىقىدى - كى ئوغلىنى تۇغۇپ ۋە باشقىلارنىڭ بېقىپ چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشۇشىغا ھاۋالە قىلىپ قويۇپ ئاندىن بېرىشىنى ئۆتۈندى. مارال پادىشاسى بۇ چىشى مارالغا ئىچ ئاغرىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزى بېرىشنى قارار قىلدى.

مارال پادىشاسى خان ئوردىسىغا بېرىپ سويۇلۇشنى كۈتۈپ تۇرغاندا، قاساپلار ئۇنى تونۇۋالدى. خان ئەھۋال - نى ئۇققاندىن كېيىن، مارال پادىشاسىنىڭ سەممىلىكىدىن تەسىرلىنىپ، ئۇنى قويۇپ بېرىشكە بۇيرۇدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىن مارال ئوۋلىماسلىق توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى. كىمدە - كىم ماراللارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزسە ئۆلۈمگە مەھكۇم بولىدىغانلىقىنى جاكالىدى. شۇنىڭدىن كېيىن مارال - لار خاتىرجەم كۆپىيىپ، شات - خورام ياشايدىغان بولدى.

16. «ئالتۇن كىيىك» نىڭ تېرە تەقدىم قىلىنىشى

بۇ «كراماكارا بۇدساتىۋا سۇترا» نامىلىق بۇدساتىۋا - لارنىڭ يېتىلىشى ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ ئۈچ بەگلىك دەۋرىسى (مىلادى 222 — 280 - يىللار) دە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 88 - رەسىمگە قاراڭ)

باراناس دۆلىتىنىڭ خانى براھماداتتا ئىنتايىن زالىم ئىدى. بىر كۈنى كېچىدە ئۇ چۈش كۆردى، چۈشىدە شۇنداق بىر كىيىكنى كۆردىكى، ئۇ كىيىك تاغدىكى زەھەرلىك قۇرۇت - قوڭغۇزلار بار بىر ئورمانلىقتا ياشاۋاتاتتى، تېرىسى ئالتۇندەك نۇر چاقنىتىپ تۇراتتى...

خان ئۆز ئەلىدىكى پۈتۈن ئوۋچىلارنى يىغىپ كېلىپ، ئۇلارغا «ئالتۇن كىيىك» نى تۇتۇپ تېرىسىنى ئەكىلىپ بېرىش توغرىلىق يارلىق چۈشۈردى. ئەگەر ئۇنى ئەكەلمىسە، ئۇلارنى ئۇرۇق - جەمەتى بىلەن بىرلىكتە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىغانلىقىنى جاكالىدى.

يۈزلىگەن ئوۋچىلار ئورمانلىققا كەلدى. بىر مۇنچىسىنى زەھەرلىك قۇرۇت - قوڭغۇزلار چېقىپ، جېنىدىن جۇدا قىلدى. قۇرۇتلار ئوۋچىلارنى چېقىشقا يېتىشىپ بولالماي تۇرغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، ئوۋچىلار ئالغا ئىلگىرىلەپ ماڭدى ۋە بىر چاتقاللىققا كىرىپ قالدى. ئۇلار بۇ چاتقاللىقتا ئۇسساپ تىنجىقتا دېمى سىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى.

«ئالتۇن كىيىك» بۇ ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن، بىر گوۋچىنى ئۆزىنىڭ كىچىك گەۋدىسى بىلەن يۈدۈپ،

مىڭ مۇشەققەتتە بىر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىدىكى سۈزۈك بۇلاق بويىغا ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇنىڭغا مىۋە يىگۈزۈپ قويدى. ئۇۋچى ھۇشىغا كەلدى ۋە خان ئېيتقان «ئالتۇن كىيىك» نى كۆردى. ئۆزىنىڭ قۇتقۇزۇلۇش جەريانىنىمۇ چۈشەندى.

— مېنىڭ تېرەم، — دېدى ئالتۇن كىيىك، — مىڭلىغان ئادەمزاتنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرسۇن!

ئۇۋچى ئالتۇن كىيىكنىڭ تېرىسىنى سويۇپ خانغا ئاپىرىپ بەردى. ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان مىڭلىغان ئىنسانلار ئالتۇن كىيىكنىڭ ئېسىل ئەخلاق - پەزىلىتىنى تىللاردا داستان قىلىپ ئەستە ساقلاپ قالدى.

17. توشقاننىڭ ئۆزىنى كاۋاپ قىلىشى

بۇ «پىرامىتا سۇترا» دېگەن بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك ئىدى. ئۇ مىلادى 285 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 89 - ،90 - رەسىملەرگە قاراڭ)

120 ياشقا كىرگەن بىر براھمان (قەدىمقى ھىندىستاندىكى زىيالىلار تەبىقىسىنىڭ نامى) كىشىلىك ھاياتتىن زېرىكىپ، تاغدىكى بىر ئورمانلىققا كېلىپ بۇلاق سۈيى ئىچىپ، ياۋا مىۋە يەپ ھايات كۆچۈرۈشكە باشلىدى.

ئورمانلىقتا ياشىغۇچى توشقان قاتارلىق ھايۋاناتلار بوۋاينىڭ كىتاپ ئوقۇغان ئاۋازىنى دائىم ئاڭلاپ تۇردى ۋە ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم بولسىمۇ ياخشىلىق قىلىشنى ئويلىدى.

بىر يىلى ئورمانلىقتا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولۇپ مىۋىلەر ئوخشىمىغان ئىدى. شۇ يىلى قىشتا بوۋاينىڭ

ئوزۇق ـ تۈلۈكى ئۈكسۈپ قېلىپ ۋە سوغۇقتا توڭۇپ كېتىپ، بۇ ئورمانلىقتىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى. توشقان قاتارلىق هايۋاناتلار ئۇنىڭغا تەمسنات يەتكۈزۈپ بېرىپ، ئۇنى بۇ يەردە ئۇزۇندراق تۇرغۇزماقچى بولدى. مايمۇن پۈتۈن قابىلىيىتىنى ئىشقا سېلىپ، يىراقتىكى ئورمانلىقلاردىن مېۋە تېپىپ ئەكىلىپ بەردى. تۈلكە ئادەم سىياقىغا كىرىپ، مەھەللىلەرگە بېرىپ تىلەمچىلىك قىلىپ تالقان ئەكىلىپ بەردى. سۇ چاشقىنى دەرياغا چۈشۈپ بېلىق تۇتۇپ ئەپكەلدى...لېكىن توشقان هېچنىمە تېپىپ كېلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق خىجالەت بولدى. ئاخىرى ئويلاپ ـ ئويلاپ، تەمەچ تېرىپ كېلىپ گۈلخان ياقتى ۋە «ئۆزەم كىچىك بولسامۇ ئۆزلىرىگە بىر كۈنلۈك ئوزۇق بولغايمەن!» دەپ ئۆزىنى گۈلخانغا تاشلىدى. ئاگنى (ئوت ئىلاهى) توشقاننىڭ سەممىلىكىنى چۈشىنىپ دەرھال ئۇنى ئۈچۈرۈۋالدى. بوۋايمۇ توشقاندىن تولۇق رازى بولدى ۋە هەرقانداق قىيىنچىلىق بولسىمۇ ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرىپ، بۇ ئورمانلىقتىن كەتمىدي ئۇلارغا داۋاملىق ئايەت ئوقۇپ بېرىشكە بەل باغلىدى.

18. شىرنىڭ مايمۇنغا ياردەم بېرىشى

بۇ كۇمار اجىۋا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان «ماهاپرا ـ جىنيا پارامىتا شاستىر» ناملىق بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. (رەڭلىك 91 ـ ، 92 ـ رەسىملەرگە قاراڭ)

يىل بويى ياشىرىپ تۇرىدىغان، مېۋىسى مول، ئەتراپىدا سۆزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدىغان بىر

گۈزەل ئورمانلىقتا خىلمۇ ـ خىل ھايۋاناتلار ياشايتتى. قاناتلىقلارغا بۈركۈت، ئاياقلىق ـ تۇياقلىقلارغا شىر پادىشا ئىدى. بۈركۈت تولا چاغلاردا ئۇششاق ھايۋاناتلارغا چاڭ سېلىپ جېدەل ـ ماجرا تېرىيتتى، باشقىلار ئۇنىڭغا نارازى ئىدى.

بىر كۈنى شىر پادىشانىڭ خوشنىسى شىمپەنزى ماي ـ مۇن يېڭى تۇققان بالىسىنى شىرغا ھاۋالە قىلىپ قويۇپ، ئۆزى مېۋە تېرىپ كەلگىلى چىقىپ كەتتى. شىرمۇ كىچىك شىمپەنزىگە ناھايىتى ئامراق بولۇپ قالغان ئىدى. شىر ئۇنى بىردەم ئويناتقاندىن كېيىن ئۇيقۇسى كەلدى ۋە كىچىك شىمپەنزىنىڭ يېنىدا ئۇخلاپ قالدى. بۈركۈت بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ دەرھال ئۇچۇپ كېلىپ، كىچىك شىمپەنزىنى قاماللاپ ئېلىپ قاچتى.

دەل مۇشۇ پەيتتە ئانا مايمۇن قايتىپ كەلدى ۋە شىرنى ئويغاتتى. شىر ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن قاتتىق خىجالەت بولدى ۋە ئۇچۇپ كېتىۋاتقان بۈركۈتكە: «سەن ئۆزەڭ بىر پادىشا تۇرۇپ يەنە ئادالەتسىز ئىش قىلىۋاتىسەن. ئەگەر كىچىك شىمپەنزىنى ساق ـ سالامەت قولىمىزغا قايتۇرۇپ بەرمىسەڭ ۋە مۇندىن كېيىن مۇنداق گۇنانى سادىر قىلماسلىققا ۋەدە قىلمىساڭ، مەن پۈتۈن ئاياقلىق ـ تۇياقلىقلارغا باشچىلىق قىلىپ، سېنىڭ جەددى ـ جەمەتىڭنىڭ ئۇۋىلىرىنى پۈتۈنلەي بۇزۇپ تاشلاپ، بۇ ئورمانلىقتا ياشاتقۇزمايمەن!» دەپ خىتاپ قىلدى.

بۈركۈت شىرنىڭ ھەممە ھايۋانات بىلەن ئورتاق پىكىردە ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ كىچىك شىمپەنزىنى ساق ـ

سالامەت قايتۇرۇپ بەردى ۋە بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق گۇنانى سادىر قىلماسلىققا ۋەدە بەردى.

19. يىلىنىڭ ئۆز چىشىنى تەقدىم قىلىشى

بۇ مىلادى 223 ـــ 253 ـ يىللاردا خەنزۇچىغا تەرـجىمە قىلىنغان «پۇرنا مۇكىها ئاۋادانا» دېگەن بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. رەڭلىك 93 ـ، 94 ـ رەسىمگە قاراڭ)

بىر كۈنى ئالتە چىشلىق پىل ئۆزىنىڭ ئىككى خوتۇنى بىلەن بىللە چىقىپ ئورمانلىقتا سەيلە قىلدى. يولدا بىر تال نىلۇپەر گۈلى ئۇچرىدى. پىل ئۇنى چوڭ خوتۇنغا تەقدىم قىلماقچى بولۇپ ئۈزگەن ئىدى، كىچىك خوتۇنى چاققان كېلىپ گۈلگە قول سۇندى ۋە ئۇنى ئېلىـۋالدى. چوڭ خوتۇنى بۇنى كۆرۈپ ئېرىنى كىچىك خوتۇـنىغا ئامراق ئىكەن دەپ ھېس قىلدى ۋە يەنە بىر قېتىم قايتىدىن تۇغۇلۇپ، ئېرىنىڭ چىشىنى يۇلۇۋېلىش قارارىغا كەلدى.

ئۇ شۇ نىيەت بىلەن ئېرىپ ياردىن سەكرىدى ۋە بىر مەلىكە بولۇپ قايتىدىن يارالدى. ئۇ چوڭ بولدى ۋە براھماداتتا ناملىق بىر خانغا خانىكە بولدى. ئۇ بىر كۈنى خانغا: «ئالتە چىشلىق پىلنىڭ چىشىدا كارۋات ياسىتىپ بەرمىسىلە ئۆلۈپ قالىمەن» دەپ تەلەپ قويدى. خان ئۇنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، بىر ئوۋچىغا ئالتە چىشى بار پىلنى تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرىدى ۋە ئۇنى تۇتۇپ چىشىنى ئېلىپ كەلسە، يۈز سەر ئالتۇن ئىنئام

قىلىدىغانلىقىنى جاكالىدى.

ئوۋچى ئىنئام ئېلىش ئۈچۈن زەھەرلىك ئوق تەييارلاپ، ئۈستىگە كاشايا كىيىپ نىقاپلىنىپ ئوۋغا چىقتى. ئالتە چىشلىق پىلنىڭ كىچىك خوتۇنى ئوۋچىنى كۆرۈپ دەرھال قاچتى ۋە ئېرىگىمۇ تېز قېچىشنى ئېيتتى. لېكىن ئالتە چىشلىق پىل: «بۇ كېلىۋاتقان كىشى كاشايا كەيگەن، بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئۇ چوقۇم بىر ئاقكۆڭۈل دىنىدار» دەپ ئويلاپ قاچمىدى.

ئوۋچى نىقابىنىڭ ياردىمى بىلەن پىلغا يېقىنلىشالىدى ۋە دەرھال ساداق تارتىپ زەھەرلىك ئوقنى ئاتتى، پىلغا ئوق تەگدى. ئالتە چىشلىق پىلنىڭ كىچىك خوتۇنى ئوۋچىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئىدى، ئالتە چىشلىق پىل رۇخسەت قىلمىدى. ئۇنىڭ دوستلىرىمۇ كېلىپ ئوۋچىغا غەزەپلەندى. ئۇ ئۇلارنىمۇ توساپ قويدى ۋە ئوۋچىغا: «ئەھۋالنى ئېنىق سۆزلەپ بەرگىن» دەپ ئىلتىماس قىلدى. ئوۋچى بۇ قېتىم نېمە سەۋەپ، نېمە مەقسەت بىلەن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى.

ئالتە چىشلىق پىل ۋەقەنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى چۈشىنىپ يەتتى-دە، دەرھال تۇمشۇقىنى بىر تۈپ چوڭ دەرەخقە يۆگەپ تۇرۇپ، چىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى سۇغۇرۇپ ئوۋچىغا بەردى ۋە بىردەمدىن كېيىن ئۆلدى.

ئوۋچى خاندىن ئىنئام ئالدى. خانىكە پىلنىڭ چىشىنى تونۇۋالدى ۋە ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى چۈشەندى. ئۆزىنىڭ ئالدىراقسانلىق قىلغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان يېدى. شۇنداقلا ئۇ، ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى يۇيۇش ئۈچۈن چېچىنى چۈشۈرۈپ راھىبە بولدى.

20. ئاپەتنىڭ ئانىسى

بۇ «سامىيۇكتا ۋادانا سۇترا» ناملىق بۇددانىڭ
يارالمىشى ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر
چۆچەك. بۇنىڭ شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرى

95. (178 - غار)

(مىلادى 25 — 220 - يىللار)دە، 3 بەگلىكتىن ۋۇ دۆلىتى
(مىلادى 222 — 280 - يىللار) دە خەنزۇچىغا تەرجىمە
قىلىنغان نۇسخىلىرى ۋە كېيىنكى چىن دەۋرى (مىلادى
384 — 417 - يىللار) دە كۇماراجىۋا تەرىپىدىن خەنزۇ-
چىغا تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىسى بار.

بۇرۇنىسىدا شۇنداق بىر ئەل بار ئىدى، يۇرت ئىچى

تۇقچىلىق، خەلقنىڭ ھېچنېمىدىن غەم - غۇسسىسى يوق ئىدى، سەينا - سەينادا نەغمە - ناۋا قايناپتتى.

بىر كۈنى بۇ ئەلنىڭ خانى ۋەزىرلىرىدىن: «دۇنيادا ئاپەتنىڭ ئانىسى بار ئىمىش، خەۋىرىڭلار بارمۇ؟» دەپ سورىدى.

— ئۇ ئەلگە ئاپەت كەپتۇ، بۇ ئەلگە ئاپەت كەپتۇ، دېگەننى ئاڭلىغان، — دەپ جاۋاپ بېرىشتى ۋەزىرلەر، — لېكىن ئاپەتنىڭ ئانىسىنى كۆرۈپ باقمىغان.

خان ئاپەتنىڭ ئانىسىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، ئۇنى سېتىۋېلىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتى.

تەگرى ئىلاھى سودىگەر قىياپىتىگە كىرىپ، بىر بازاردا ئاپەتنىڭ ئانىسىنى سېتىۋاتاتتى. ئاپەتنىڭ ئانىسى خۇددى چوشقىغا ئوخشايتتى. ئۇنى باتۇر غۇلاملار ئاغامچا بىلەن مەھكەم باغلاپ تۇتۇپ تۇراتتى.

— بۇ نېمە؟

— ئاپەتنىڭ ئانىسى.

— نەرقى قانچە پۇل؟

— تۈمەننىڭ سەر ئالتۇن.

— نېمە يەيدۇ؟

— كۈندە بىر كورا يىڭنە يەيدۇ.

ۋەزىرلەر ئاپەتنىڭ ئانىسىنى سېتىۋېلىپ ئۆز ئېلىگە ئېلىپ كەلدى. پۇخرالار ئالۋاڭغا يىڭنە تاپشۇرىدىغان بولدى. بارا - بارا بارلىق يىڭنىلىرىنى تاپشۇرۇپ تۈگىتىپ يەنە يىڭنە ئىزدەپ ئاۋارە بولۇشتى. بارا - بارا كىشىلەر يالىڭاچ يۈرسە ئېيىپتا بۇيرىمايدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى. بۇ ۋەزىيەتتىن ھەممە كىشى قاتتىق نارازى بولۇشتى.

ۋەزىرلەر خانغا: «پۇخرالار يالىڭاچ قېلىپ، ئىشقا چىقالمايدىغان بولۇپ قالدى، دۆلەت قالايمىقانلاشتى. ئاپەتنىڭ ئانىسىنى يوقىتايلى» دەپ مەسلىھەت بەردى.

ئاپەتنىڭ ئانىسىنى شەھەرنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقىشتى. ئۇنىڭغا يا قىلىچ، يا نەيزە ئۆتمىدى. ئاخىرى ئوتتۇن دۆۋىلەپ ئوت يېقىپ كۆيدۈردى. ئاپەتنىڭ ئانىسى ئوتتىن چىقىپ يۈگۈردى، شەھەردىن ئۆتسە شەھەرنى، يېزىدىن ئۆتسە يېزىنى كۆيدۈردى. شۇنىڭ بىلەن خەلقلەر راستىنلا ئاپەتكە يولۇقتى. بۇ راھەتتىن زېرىكىپ ئاپەت سېتىۋالغانىنىڭ جازاسى ئىدى.

21. ئادالەتپەرۋەر تۇرنا

بۇ «جاتاكامالا» ناملىق يارالمىش چۆچەكلىرى توپلىمىدىكى بىر چۆچەك. بۇنىڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان دەۋرى 10 - ئەسىر، لېكىن بۇ رەسىمنىڭ سىزىلغان ۋاقتى 17 - نومۇرلۇق غاردىكى باشقا رەسىملەر بىلەن ئوخشاش.

باراناس دۆلىتىدە گۈزەل، ھاۋالىق بىر كۆل بار ئىدى، ئۇنىڭدا تۇرنىلار ياشايتتى. تۇرنىلار ئۆزئارا ناھايىتى ئىناق ئىدى. ئۇلار سۇدا ئۈزۈپ يۈرگەندە گويا ئېچىلىپ كەتكەن نىلۇپەر گۈللىرىگە، كۆكتە پەرۋاز قىلغاندا گويا ئاق بۇلۇتقا ئوخشايتتى.

باراناس دۆلىتىنىڭ خانى تۇرنىلارنىڭ پادىشاسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. ۋەزىرلەر ئۇنىڭغا: «بىر كۆل

چاپقۇزۇپ چىقايلى، ئۇنىڭدا تۇرنىلار ياخشى كۆرىدىغان نەغمە ـ ناۋالار ئەكس سادا پەيدا قىلىپ تۇرىدىغان بول ـ سۇن. شۇنداق قىلىغاندا، تۇرنا پادىشاسى بۇ تەرەپكە كېلىدۇ» دەپ مەسلىھەت بېرىشتى.

كۆل پۈتتى، ئۇنىڭدا نىلۇپەر گۈللىرى ئېچىلىپ، خۇشپۇراق چېچىپ تۇراتتى، ھەردىلەر، كېپىنەكلەر ئەگىپ يۆرەتتى. كۆلنىڭ سۈزۈك سۈيىدە خىلمۇ ـ خىل بېلىقلارنىڭ ئۈزۈپ ئويناشلىرى ئەينەكتىكىدەك كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كۈن چىققاندا كۈنىنىڭ، ئاي چىققاندا ئاينىڭ شەكلى كۆلدە ئەكس ئېتەتتى. بىر كۈنى بۇ كۆلگە ئىككى تۇرنا كېلىپ بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قايتتى. ۋەزىرلەر تۇرنىلارنىڭ كەل ـ گەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، تۇرنىلارنىڭ پادىشاسىمۇ بۇنىڭدىن كېيىن كېلىشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىپ، قىلتاق قويۇشنى قارار قىلدى.

تۇرنا پادىشاسى ئۆز جەمەتلىرىنىڭ ئامانلىقىغا كاپالەت ـ

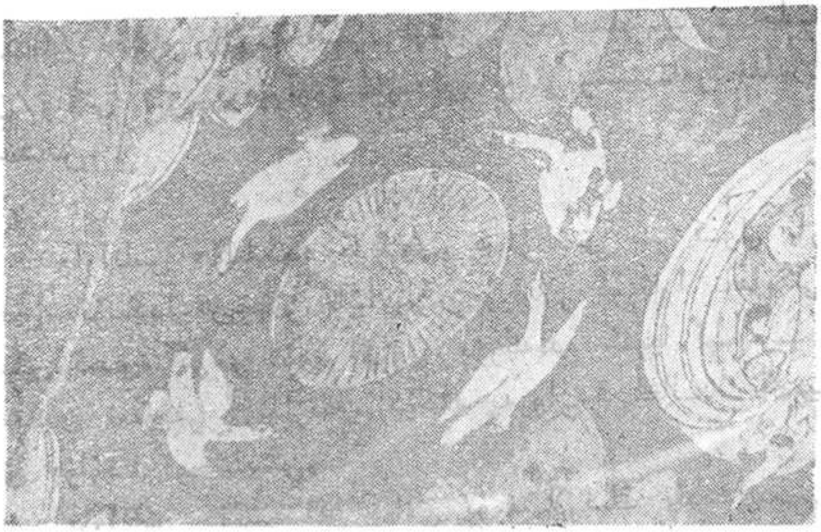

96. (38 ـ غار)

۸

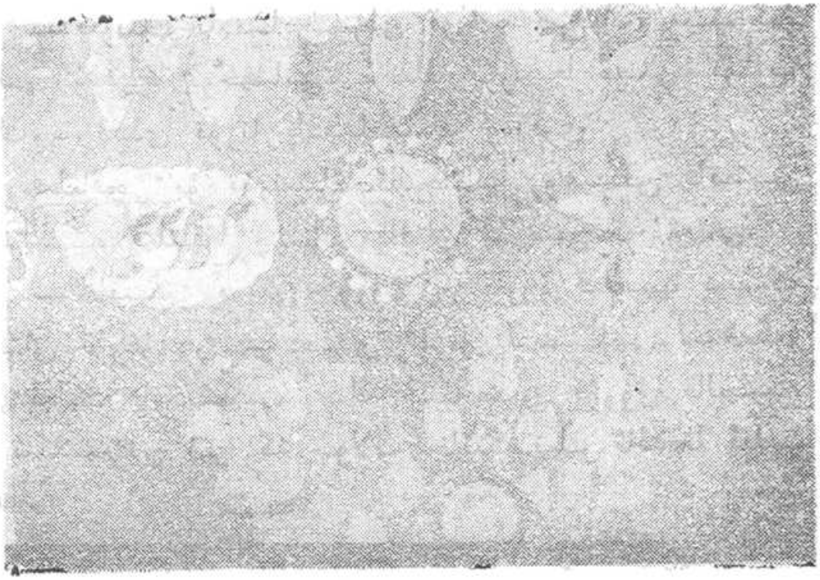

(غار - 34) 97.

لىك قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزى كېلىپ، كۆلدە ئادىمىزاتنىڭ ھىلە - مىكىرىسى بار - يوقلۇغىنى بايقاپ كۆرمەكچى بولدى. ئۇ ۋەزىرى بىلەن بىللە كۆلگە كەلدى.

— مەن قىلتاقتا چۈشۈپ قالدىم، — دېدى تۇرنا پادىشاسى ۋەزىرىگە، — سىز دەرھال قايتىڭ، باشقىلار ھەرگىز كەلمىسۇن.

تۇرنا پادىشاسىنىڭ ۋەزىرى ئۆز پادىشاسى بىلەن ھايات - ماماتلىقتا بىللە بولۇش ئۈچۈن بۇيەردىن قايتقىلى ئۇنىمىدى. بۇ چاغدا پادىشاسى بىلەن ۋەزىرىنىڭ ئەھۋالىنى كۆزەتكىلى يەنە بىر تۇرنا كەلدى. بۇ چاغدا قىلتاقچىمۇ بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. ئۇ قىلتاقتا چۈشمىگەن بىر تۇرنىنىڭ ئۈچۈپ كەتمەيۋاتقانلىغىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن قېچىپ كەتمەيدىغانلىغىنى سورىدى.

— بىزنىڭ پادىشايىمىزنى قويۇپ بېرىڭ، مېنىڭمۇ شەكلىم ئۇنىڭغا ئوخشاش، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى تۇتۇپ كېتىڭ، — دېدى تۇرنا پادىشاسىنىڭ ۋەزىرى.

قىلتاقچى بۇ تۇرنىنىڭ ئالىجاناپ روھىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ، قىلتاقتا چۈشۈپ قالغان تۇرنىنى قويۇۋەتتى.

— خانىڭىز مېنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، سىزگە قىلتاق قۇرغۇزغان، — دېدى تۇرنا پادىشاسى، — ئەگەر مېنى ئېلىپ بارمىسىڭىز، چوڭ ئىنئامىدىن قۇرۇق قالىسىز، ھەر ئىككىمىزنى قەپەزگە سولاپ خانىڭىزنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىڭ.

98. (38 - غار)

قىلتاقچى ئۆز خانىغا پۈتۈن ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى.

تۇرنا پادىشاسى ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغان ئادەمزات خانىغا قائىدە-يوسۇن بويىچە سالام بەردى ۋە ئامانلىق

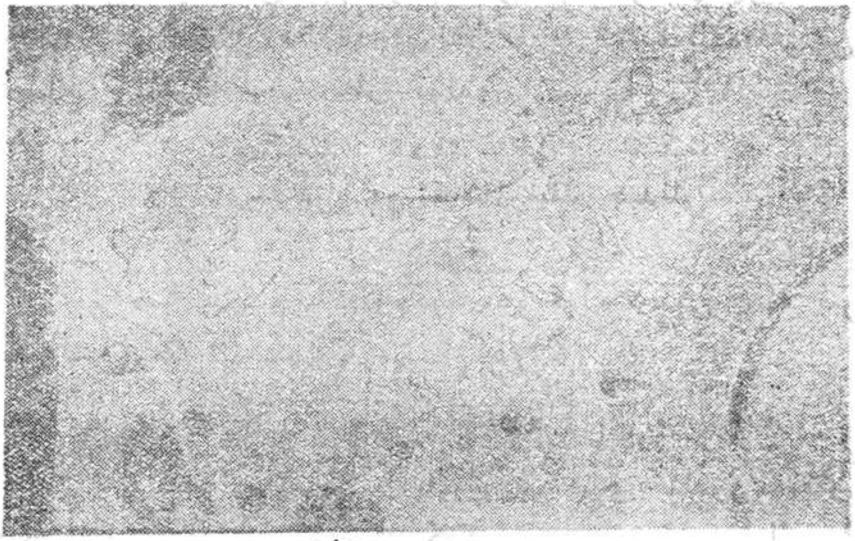

99. (17 - غار)

سوردى، خانمۇ ئۇنىڭ سالىمىغا سالام قايتۇردى. بۇ ئىشتىن ئىنتايىن خۇشال بولغان خان قىلتاقچىغا چوڭ ئىنئام بەردى.

— خانلار سۆزلەشكەندە پۇخرالارنىڭ لوقما سىلشى دۇرۇس ئەمەس، — دىدى تۇرنا پادىشاسىنىڭ ۋەزىرى، — لېكىن مەن بۇ يەردە مۇشۇ جىمجىتلىقتىن پايدىلىنىپ، خان ئالىيلىرىنىڭ مېنىڭ پادىشايىمىنىڭ سالىمىغا ئىلىك ئالغانلىقلىرىغا رەھمەت ئېيتىمەن.

— بىز سىزنىڭ تەۋەيىڭىزدە ياشاۋاتقان قۇش ئەھلىلىرىنىڭ بىر خىلى، — دىدى تۇرنا پادىشا، — بىز سىزگە مەڭگۈ بەخت تىلەيمىز.

بۇ چاغدا تۇرنىلارنىڭ ئۆز پادىشاسىنى چاقىرىۋاتقان ئەنسىز ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. خان تۇرنا پادىشاسىنى قويۇپ

بەردى ۋە شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن تۇرنىلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈشنى مەنئى قىلدى. تۇرنىلارمۇ بۇ ئەلدە ئادەملەردىن قاچماي بىللە ياشاۋېرىدىغان بولدى.

22. دىدەك بىلەن قوشقارنىڭ جېدىلى

بۇ «سامـيۇكتا راتـنا كۇتا سۇتـرا» دىكى يەنە بىر چۆچەك. (رەڭلىك 100 ـ رەسىمگە قاراڭ)

خوجايىن ئۇچۇن مەخسۇس قوماچ قورۇيـدىغان بىر دىدەك بار ئىدى. ئۇ خوجايىننىڭ قوشقىرى بىلەن ئوبدان چىقىشالمايتتى. چۈنكى ئۆيگە كىرىپ ـ چىقىپ يۈرىدىغان بۇ ئەركە قوشقار پات ـ پاتلا دىدەك يوق ۋاقىتتىن پايـدىلىنىپ قوماچنى ئوغـرىلاپ يەۋېـلىـپ، دىـدەكـنى بـىـگۇنا سوراقـقا قوياتتى. دىدەكنىڭ قولىدا تاياق بولمىسىلا، ئۇنى ئۇسسۇپمۇ ئالاتتى.

بىر كۈنى دىدەك قوشقارنىڭ قوماچ ئوغرىلاپ يەۋاتـ ـ قانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. دىدەك قولىغا تاياق ئېلىپ بولغـ ـ چە، قوشقار چاقـقانـلىق بىلەن ئۇنى كـېلـىـشتـۈرۈپ بىـرنى ئۇسسىدى. دىدەك ئالدىراشلىقتا ئوچاقتا كۆيۈۋاتقان چوچۇلە ئوتۇننى قولىغا ئېلىپ قوشقارغا ئاتتى. قوشقارنىڭ دۈمبىسىگە ئوت تۇتاشتى ـ دە، ئۇ دەرھال كـۆل ئـىـزدەپ يـۈگـۈرۈپ كەتتى. قوشقار بىر قومۇشلۇقـتىن ئـۆتكەندە قومۇشـقا ئوت تۇتاشـتى. ئوت بارغانـسېرى كـۈچـىيىپ كېتىپ ئەتراپتىكى چاتـقاللىقا، چاتقاللىقتىن مەھەللىگىمۇ ئوت تۇتاشتى.

تەڭرىلەر بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ مۇنداق دېيىشتى:

(69 - غار) ‎.101

(110 - غار) ‎.102

كىچىك ئىشتىن دەدەك، قوشقار
جىدەل قىلىشتى داۋامەت.
جىدەلدىن چىقتى چوڭ چاتاق،
بولدى جانلىقتا قىيامەت.

103. (77 - غار)

23. تۈتمىنىڭ ئوت ئۆچۈرۈشى

بۇ «ماھاپراجنىيا پارامىتا شاستىر» (كۇماراجىۋا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان) دىكى بىر چۆچەك.

تاغنىڭ تەسكەي تەرىپىدە بىر باراقسان ئورمانلىق

بار ئىدى. بىر كۈنى ئورمانلىقتا تۇساتتىن ئوت كەتتى، ئۇ چاغدا ئورمانلىقتا ياشاۋاتقان قۇشلار ۋە باشقا ھايۋانات- لار تېخى شېرىن ئۇيقۇدا ياتاتتى.

بىر تۈتى ئوتنى ئۆچۈرمەكچى بولۇپ دەرياغا ئۇچۇپ باردى، قايتىپ كېلىپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئاغزىدىكى ۋە قانىتىغا يۇقتۇرۇپ كەلگەن سۇنى چاچتى.

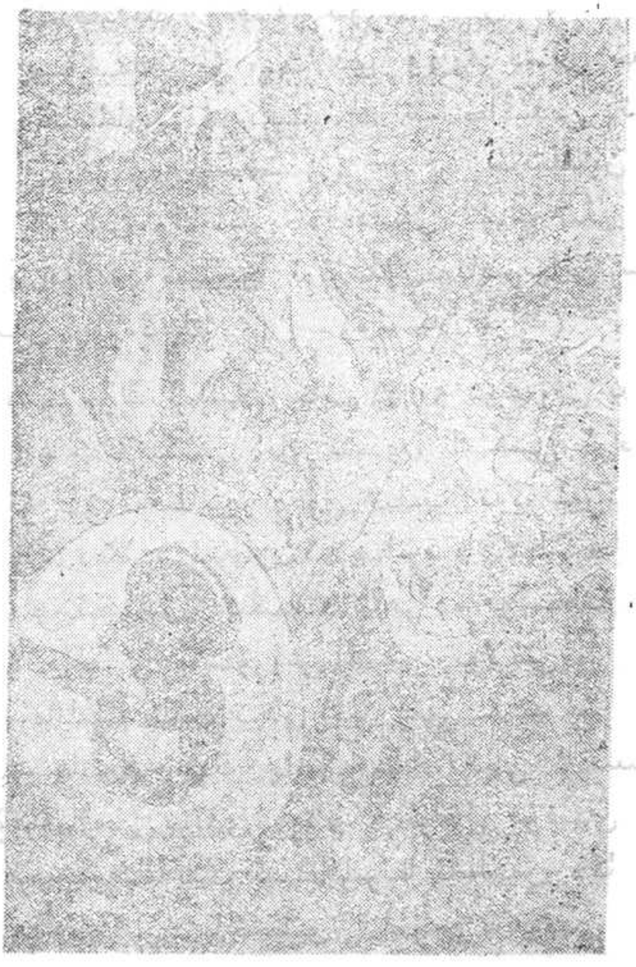

·104 (77 - غار)

ئوت تەگىرىسى تۇتىنىڭ مۇنىچىۋالا سەمىملىكىدىن تەسىرلىنىپ، دەرھال ئوتنى ئۆچۈرۈۋالدى.

24. ئارزۇلۇق گۆھەر

بۇ «پراجىنىيا مۇكىا سۇترا» ناملىق ئاقىللىق ۋە نادانلىق ھەققىدىكى ۋەقەلەر سۆزلىنىدىغان بۇددا كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 445 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. بۇ كىتاپنىڭ شىنجاڭدىن تېپىلغان قەدىمقى ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنى ج. ر. خامىلتون تەتقىق قىلغان، ئا. فون، گابائىن «قەدىمقى تۈرك تىلى گىراممانىكىسى» دىگەن كىتاۋىغا ئوقۇشلۇق ماتىرىيالى سۈپىتىدە كىرگۈزگەن. (رەڭلىك 105 - رەسىمگە قاراڭ)

...بۇ چوڭ ئەلنىڭ خانى 500 شەھەرنى باشقۇراتتى. ئۇنىڭ 500 خانىكىسى بار ئىدى، لېكىن ئوغلى يوق ئىدى. ئۇ بىر ئەقىللىق ئوغۇل تىلەپ تەگرىلەرگە ۋە ئاي، كۈن، تاغ، دېڭىز، ئورمان ئىلاھلىرىغا ئىلتىجا قىلدى. چۈنكى بىر ئېقىللىق، بىلىملىك شاھزادە بولمىغاندا، كېيىنكى كۈنلەردە دۆلەتنى باشقۇرۇش قىيىن بولاتتى.

ئورمانلىقتا ياشاۋاتقان بىر پەرىشتە بۇ ئەھۋالنى چۈشىنىپ، خاننىڭ چوڭ خانىكىسىنىڭ تېنى ئارقىلىق قايتىدىن تۇغۇلماقچى بولدى. خانىكە ئوغۇل تۇغدى. بالىنىڭ ئېتىنى مۇنەججىملەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئاساسەن «كالياناماكارا» (سانسكرت مەنىسى ياخشىلىق قىلغۇچى) قويدى.

ئورمانلىقتىكى يەنە بىر پەرىشتىمۇ خاننىڭ ئىككىنچى خانىكىسى ئارقىلىق قايتىدىن تۆرەلدى. بۇنىڭ ئېتىنىمۇ

مۆنەججىملەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئاساسەن «پاپامكارا» (يامانلىق قىلغۇچى) قويدى.

كاليانامكارا شاھزادە ناھايىتى ئەقىللىق، مېھرىبان ۋە بىلىملىك بولۇپ يېتىلدى. ئۇ دۆلەت ئىچىدىكى خەلقنىڭ قىيىنچىلىقلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن، ئاتىسىدىن دۆلەت خەزىنىسىنى ئېچىۋېتىپ، خەلقلەرگە كۆپلەپ سەدىقە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. خان بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. دۆلەت خەزىنىسى قۇرۇپ قالدى. ئۇ دۆلەت خەزىنىسىنى تولۇقلاش ئۈچۈن دېڭىزغا بېرىپ گۆھەر تېپىپ كېلىش قارارىغا كەلدى. خان ئۇنىڭ دېڭىزغا بېرىش تەلىۋىگە ناھايىتى ئەستە كۆندى.

ئۇكىسى پاپاكارامۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇلار نۇرغۇن كىشى بىلەن بىللە ماڭدى. ئۇلار خرۇستال تاغدىن، ئالتۇن تاغدىن...ئۆتتى. كېمىچى ئۆلۈپ كېتىدىغان چاغدا ئۇنىڭغا: ئەجدىھا ئوردىسىغا بارغاندا ئالماس تۇخماق بىلەن بىر ئىشىكنى ئاچىسىز، 500 تەڭرى قىزلىرى چىقىپ گۆھەر تەقدىم قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ گۈزەل بىر قىزنىڭ قولىدىكىسى «چىن تامانى ئەردەنى» ناملىق گۆھەردۇر، دەپ ۋەسىيەت قىلدى.

يولدا چوڭ بېلىقلار، راكشاسلار چاتاق چىقىرىپ، كېمىلەر ئۆرۈلۈپ كەتتى. بىللە سەپەرگە چىققان كىشىلەر دېڭىزغا غەرق بولۇشتى. ئاكا ـ ئۇكا شاھزادە ئەجدىھا ئوردىسىغا باردى ۋە گۆھەرنى ئالدى. چوڭ شاھزادە ئۇكىسىغا ئۆزى ئالغان گۆھەرنىڭ ھېكمەتلىك سىرىنى ئېيتىپ بەردى. ئۇلار قىرغاققا چىققاندا، ئۇكىسى ئاكىسىدىكى گۆھەرنى كۆرۈپ بېقىشنى تىلەپ قىلدى ۋە گۆھەرنى قولىغا ئالغان ـ

دىن كېيىن، ئاكىسىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپ ئوردىغا قايتتى. ئۆيدىكىلەرگە: «ئاكام دېڭىزغا غەرق بولۇپ كەتتى» دېدى.

ئاكىسى ئۆلمىگەن ئىدى. ئۇ ھوشىغا كەلسە ئۇكىسى يوق، لېكىن ئۇكىسىنىڭ تاياق زەخمىدىن ئىككى كۆزى قارىغۇ بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئۆمىلەپ بىر مەھەللىگە كەلدى. بىر پادىچى ئۇنى كۆرۈپ ئىچ ئاغرىتىپ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى ۋە كۈندە ئۇنىڭ كۆزىنى كالا سۈتى بىلەن يۇيۇپ، جاراھىتىنى سېرىق ماي سۈرتۈپ داۋالاپ ساقايتتى.

شاھزادە ئۇستا سازەندە ئىدى. مەھەللىدىكى كىشىلەر دائىم ئۇنىڭ نەغمىسىنى ئاڭلاپ تۇرىدىغان بولدى. كىچىك بەگلىكنىڭ خانىنىڭ قىزى ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالدى. ئۇلار توي قىلىشتى.

خان شاھزادىنى ئىزدەش ئۈچۈن تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئادەم ئەۋەتتى. ئىزدەپ بارغانلار تاپالماي كېلىشتى. شاھزادە كىچىكىدە بېقىپ چوڭ قىلغان بىر توز بار ئىدى. ئاخىر شۇ توز شاھزادىنىڭ خەۋىرىنى خانغا يەتكۈزدى.

خان شاھزادىنى ئوردىغا ئېلىپ كەلدى، بۇ چاغدا ئۇكىسى زىنداندا ئىدى. شاھزادە: ئەگەر ئۇكامنى قويۇپ بەرمىسەڭلەر ئوردىغا كىرمەيمەن، دەپ قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى ۋە ئۇكىسىنى ئەكەلدۈرۈپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇكىسى قاتتىق تۆۋە قىلىپ گۆھەرنى ئاكىسىغا بەردى.

— گۆھىرىم، — دېدى شاھزادە، — ئاتامنىڭ مەرتىۋىسىنى 7 قەۋەت گۆھەرنىڭ ئۈستىدە قىلغايسەن! دۆلەت خەزىنىسىنى تولدۇرۇپ بەرگەيسەن!

شاھزادە پۈتۈن خەلققە: سىلەرنىڭ ھەرقانداق ئارزۇ-

لىرىڭلار بولسا ئېيتىڭلار، بۇ گۆھەر ئارقىلىق بىجا كەلتۈ-
رۈپ بېرىمەن، دېدى.
دۆلەت ۋە خەلق شاھزادىنىڭ ھىممىتىدىن رازى
بولدى.

25. نىلۇپەر خېنىم

بۇ «سامىيۇكتا راتنا كۇتا سۇترا» ناملىق بۇددا كىتا-
ۋىدىكى بىر چۆچەك. (رەڭلىك 106 - رەسىمگە قاراڭ)
بۇرۇنىسىدا قارلىق تاغنىڭ ئېتىگىدە براھمان تەبىقە-
سىدىن چىققان بىر پەرىشتە بار ئىدى. ئۇ دۇنيادا ئەۋلات
قالدۇرمىغانلىقى ئۈچۈن ئەرشكە چىقالماي قالغان ئىدى.
بىر كۈنى ئۇ تاشنىڭ ئۈستىگە چوڭ - كىچىك تەرەت
قىلدى، ئۇنىڭ تەرىتى ئېقىپ بۇلاققا چۈشتى. بۇلاق سۇيى-
نى ئىچكەن بىر چىشى كېيىك ھامىلدار بولۇپ قېلىپ،
بىر قىز تۇغدى. ئۇ تۇغۇلغانىدىلا نىلۇپەر (سانسكرىتچە
پاتما) كىيىملىك قىز ئىدى. پەرىشتە ئۆز ئەۋلادىنى تونۇپ
قالدى - دە، ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلدى.
نىلۇپەر خېنىم قەدەم باسقانلا يەردە نىلۇپەر ئۈنۈپ
قالاتتى. بىر كۈنى براھماننىڭ گۈلخىنىدا ئوت ئۆچۈپ
قالدى. براھمانلاردا كېچىدە گۈلخان يېقىپ قويۇپ ئۇخلاي-
دىغان ئادەت بار ئىدى. ئوت تۇتاشتۇرۇشقا چوغ يوق
بولغاچقا، ئۇ قىزىنى مەھەللىگە بېرىپ چوغ تىلەپ كېلىشكە
بۇيرۇدى. مەھەللىدىكى بىر كىشى نىلۇپەر خېنىمغا ئۆيىنى
بىر قېتىم ئايلىنىپ بەرسە، چوغ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى.
ئۆينىڭ ئەتراپىدا نىلۇپەر ئۈنۈشكە باشلىدى.

بىر كۈنى ئوتىياناخان بۇ مەھەللىگە كەلدى. نىلۇپەر خېنىم توغرىلىق خەۋەر ئاڭلىغاندىن كېيىن، تاغدىكى پەرىشتىنىڭ يېنىغا بېرىپ، قىزىنى خانىكىلىككە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. پەرىشتە خانىنىڭ تەلىۋىگە ياق دېيەلمىدى ۋە سىزگە 500 باتۇر ئوغۇل تۇغۇپ بەرگەي، دېدى.

نىلۇپەر خېنىم ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن، باشقا خانىكىلەر ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىشتى ۋە «كېيىك خوتۇن» دەپ ھاقارەتلەپ چاقىرىشتى.

نىلۇپەر خېنىم ھامىلدار بولدى. ئاي، كۈنى توشقاندا 500 تۇخۇم تۇغدى. باشقا خانىكىلەر ئۇنى سېۋەتكە سېلىپ گاڭگا دەرياسىغا تاشلىۋەتتى ۋە خانغا خېمىر تۇغدى دەپ چېقىشتۇردى. خان بۇنداق تۇغۇتتىن خىجىل بولۇپ، نىلۇپەر خېنىمنى زىندانغا تاشلىدى.

گاڭگا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى كىچىك ئەلنىڭ خانى شىكارغا چىققاندا، دەريادىن بىر سېۋەتنى سۈزۈۋالدى. ئوردىغا ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىكى ھەربىر تۇخۇمدىن بىردىن باتۇر ئوغلان تۇغۇلدى. ئوغلانلار خانغا: سىزنى كىم بوزەك قىلسا، بىز ئەدىۋىنى بېرىمىز، دېدى. بۇ خانلىق ئوتىياناخانغا ئېغىر سېلىق تاپشۇرۇپ تۇراتتى، بۇ ئىش ئۇلارغا ئار كېلەتتى.

باتۇرلار ئوتىياناخانغا زەربە بەرگىلى باردى. خان تاغدىكى پەرىشتىدىن ياردەم سوراشتىن باشقا چارە تاپالمىدى. پەرىشتە: نىلۇپەر خېنىمغا مۇراجىئەت قىلىڭ، دېدى.

غۇلاملار ئوردىغا كىرگەندە، خان زىنداندا يېتىپ ئاجىزلاپ كەتكەن خېنىمنى باشلاپ چىقتى. باتۇرلار ھەر ئىككىلىسىگە قارىتىپ ساداق تارتتى.

نىلۇپەر خېنىم ئەمچىگىنى بېسىپ قويغان ھامان 250 جۇمەكتىن سۈت ئاقتى. 500 باتۇر ئۆز ئانىسىنى تونىدى. ئۇتىياناخان قىلمىشىغا تۆۋە قىلدى.

26. يىلان پادىشاسىنىڭ تېرە تەقدىم قىلىشى

بۇ «كىشاماكارا بودساتىۋا سۇترا» ناملىق بودساتىۋا-لارنىڭ يارالمىشى ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددا كالامىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 222 — 280 - يىللاردا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 107 -، 108 - رەسىملەرگە قاراڭ)

تاغدىكى بىر ئورمانلىقتا يىلانلار ياشايتتى. بىر كۆلنى گارۇدا ناملىق ئىككى باشلىق قۇش ئۇلارغا پاراكەندىچىلىك سالدى. يىلانلارنىڭ پادىشاسى ئۇنىڭغا: «سەن قۇشلارنىڭ ئىلاھى، بىز بولساق تاغ - جىرالاردا ئۆمىلەپ يۈرگۈچىلەر جامائىتى. بىز ساڭا نېمە زىيان سالدۇق؟ ئەگەر پەيلىڭدىن يانمىساڭ، بىز يىلانلار ھەممىمىز بىرلىشىپ ساڭا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىمىز» دەپ سەممىي ئاگاھلاندۇرۇش بەردى. گارۇدا قۇش يىلانلارنىڭ ئۇيۇشقان كۈچىدىن قورقتى. يىلان پادىشاسى بۇ ئىشتا ئەقلى كۈچ بىلەن گارۇدا قۇشنى يەڭدى.

بۇ چاغدا، يىلانلار بار جايغا ئادەم كەلدى. بىر ئادەم يىلان پادىشاسىنىڭ تېرىسىگە قىزىقتى. ئۇنىڭ تېرىسى ناھايىتى چىرايلىق ئىدى، قارىسا كۆزنى چاقنىتاتتى. بۇ ئادەم خانىغا يىلان تېرىسىنى سوغا قىلماقچى بولدى. ئەگەر يىلان پادىشاسى بۇنىڭغا قارشىلىق قىلسا، پۈتۈن

يىلان جامائەتنى بىرلىشىپ ئادەملەرگە ھۇجۇم قىلاتتى. يىلان پادىشاسى ئادەملەرگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن يىلانلارنى بىردەم يۇشۇرۇنۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. ئۆزى بولسا يىلان تېرىسىگە قىزىققان ئادەمنىڭ پەيلىدىن يانمايدىغانلىقىنى، بۇنداق بولسا، كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتنىڭ ئېغىرلىقىنى پەرەز قىلىپ، ئۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا باردى. ئادەم ئۇنى ھېچقانچە جاپا تارتمايلا ئۇرۇپ ئۆل- تۈردى ۋە تېرىسىنى ئېلىپ كەتتى.

تەگرىلەر يىلاننىڭ ئەخلاق - پەزىلىتىگە مەدھىيە ئوقۇدى ۋە ئۇنىڭ جېنىنى تېنىگە قايتۇردى، يېڭىدىن تېرە بەردى.

27. ئوتۇنچىنىڭ ئېيىقنى يولۋاسقا تۇتۇپ بېرىشى

بۇ «ماھاپراجنىيا شاستىر» ناملىق ئۇلۇغ ئەقىل - پارا- سەت تېغىرىسىدا سۆزلىنىدىغان بۇددىزىم كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇنى كۇچالىق راھىپ كۇماراجىۋا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان.

باراناس شەھىرىدە بىر گاداي بار ئىدى. ئۇ ئوتۇنچى- لىق قىلىپ جېنىنى جان ئېتەتتى. بىر كۈنى تاغقا ئوتۇن كەسكىلى بارغاندا، تۇساتتىن بىر يىرتقۇچ يولۋاسقا ئۇچراپ قالدى. يولۋاس ئۇنىڭغا ئېتىلىپ كەلگەن ئىدى، ئۇ دەرھال بىر تۈپ چىنار دەرىخىگە يامىشىپ چىقىۋالدى.

بۇ چىنار دەرىخىنىڭ ئۈستىدە بىر ئېيىق دەم ئېلىپ تۇرغان ئىدى. ئوتۇنچى ئېيىقنى كۆرۈپ يەنە بىر قېتىم

(63 - غار)·109

قورقۇپ كەتتى. دەرەخنىڭ تېگىدە يولۋاس، ئۈستىدە ئېيىق بار، نەگە قېچىش كېرەك؟!

— قورقماڭ، — دېدى ئېيىق، — مەن سىزنى قۇتقۇلدۇرۇپ قالىمەن.

ئېيىق ئوتتۇنچىنى قوينىغا ئالدى. بۇ چاغدا يولۋاس ئېيىققا: «بۇ بىر ۋاپاسىز ئادەم، ئۇنى قوغداپ قالماي ماڭا تاشلاپ بەرگىن» دېدى.

مەن بۇدداغا چوقۇنىمەن، — دېدى ئېيىق، — مەندىن پانالىق تىلىگەن ھەرقانداق جانلىقنى خېيىم - خەتەردىن قۇتقۇلدۇرۇپ قالمىسام، ئەقىدەمگە خىلاپ بولىدۇ.

ۋەزىيەت بىردەم تىچ ھالەتتە ئۆتتى. ئېيىقنى ئۇيقۇ - دەك باستى ۋە بىردەمدىن كېيىن ئۇخلاشقا باشلىدى.

يولۋاس ھەملە ـ مەكىر ئىشلەتتى. ئۇ ئوتۇنچىغا: «سەن چىنارنىڭ ئۈستىدە قانچە ئۇزۇن تۇرالايسەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئېيىقنى دەرەختىن ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋەت، ئۇنىڭ گۆشىدە قوسۇغۇم تويىدۇ، مەن بۇ يەردىن كېتىپ قالىمەن، سەنمۇ ئۆيۈڭگە قايتالايسەن» دېدى.

ئوتۇنچى ئۆز جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئېيىقنى دەرەختىن ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋەتتى. ئېيىق ئۇيقۇلۇقتا يىقىلغانلىقى ئۈچۈن قاتتىق زەخىملەندى ۋە تامامەن ھوشىغا كېلىپ بولغىچە يولۋاس تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى، لېكىن ئوتۇنچىمۇ ئامان قالمىدى.

(بۇ چۆچەكنىڭ يەنە بىر نۇسخىسىدا «ئوتۇنچى ئامان قالدى، لېكىن ئېيىقنىڭ ئۇۋالىغا قېلىپ سارالڭ بولدى» دېيىلگەن.)

28. قوچاق ئويۇنى

بۇ «جاتاكا نىدانا» ناملىق ساكيامۇنىنىڭ بۇددالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدىكى ئېيتقانلىرى خاتىرىلەنگەن بۇددىزىم كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 285 ـ يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 110 ـ رەسىمگە قاراڭ)

بۇرۇن بىر ئۇستا ھەيكەلتىراش بار ئىدى، ئۇ بىر قوچاق ياسىدى. قوچاقنىڭ تەق ـ تۇرقى، ئىش ـ ھەركىتى رىيال ئادەمدىن ھېچبىر پەرق قىلمايتتى. ئۇنىڭغا كىرىم قىلىپ، كىيىم كەيگۈزۈپ ئۇسۇل ئويناتسا «بەئەينى بىر ئۇسۇلچى يىگىت» بولۇپ كۆرۈنەتتى.

خان قوچاق ئويۇنى ھەققىدىكى ماختاشلارنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا قىزىقىپ قالدى ۋە بىر كۈنى ھەيكەلتىراشنى چاقىرتىپ كېلىپ قوچاق ئويۇنى ئويناتتى. خان بىلەن خانىش پەشتاققا چىقىپ ئولتۇرۇپ ئويۇن كۆردى.

«قوچاق يىگىت» ئۇسۇل ئويناشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ھەركىتى شۇنداق چاققان، قول، بەل ھەركەتلىرىمۇ ئاجايىپ جانلىق ئىدى. خان بىلەن خانىش بۇ ئويۇننى كۆرۈپ ھاياجانلىنىپ خۇدىنى يوقىتىپ قويدى. بۇ چاغدا «ئۇسۇلچى يىگىت» يىقىراپ كېلىپ خانىشقا لەپپىدە قاش ئېتىپ قويدى.

— ھەي لۈكچەك، — دەپ ۋاقىراپ كەتتى خان، — مېنىڭ ئالدىمدا يۈرىكىڭنى قاپتەك قىلىپ خانىشقا نىيەت بۇزۇشقا پېتىنىۋاتىسەنغۇ!

قوچاق ئۇسۇلنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. لېكىن خان بۇ «ئۇسۇلچى» نىڭ بېشىنى ئېلىشقا يارلىق قىلدى.

— بۇ ئوغلۇم مېنىڭدىكى بارچە غەم-غۇسسىنى كەتكۈزىدۇ، — دەپ خانغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى ھەيكەلتىراش، — بۇ قېتىم ئۇقۇشماسلىق بولدى، كەچۈرسىلە. ئەگەر چوقۇم بېشىنى ئېلىشقا توغرا كەلسە، يارلىقنى ئۆز قولۇم بىلەن ئىجرا قىلاي.

خان كەچۈرمىدى. ھەيكەلتىراش يارلىقنى ئىجرا قىلدى. ئۇ «ئۇسۇلچى يىگىت» نىڭ مۇرىسىدىكى بىر مېرۋەتنى سۇغۇرۇپ تاشلىغان ئىدى، «يىگىت» پارچە-پارچە بولۇپ يەرگە چۈشتى. خان يەردىكى تاختاي دۆۋىلىرىنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇ ئەس-ھوشىنى يىغقاندىن كېيىن، بۇ ئويۇننىڭ «قوچاق ئويۇنى» ئىكەنلىكىنى ئەسكە ئالدى.

خان ھەيكەلتىراشىنىڭ يۇقىرى سەۋىيىلىك تېخنىكىسىغا ئاپىرىن ئوقۇدى ۋە تۇمەن سەر ئالتۇن ئىنئام بەردى.

29. «سۇداتتا ۋەزىرنىڭ راھىپلارغا ساراي سالدۇرۇپ بېرىشى» دىن بىر كۆرۈنۈش

بۇ «داماموكى نىدانا» ناملىق ئاقىللىق ۋە ئەخمەقلىق سەۋەپلىرى ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددىزىم كالامىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 4 - ئەسىردە تۇرپاندا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان.

بۇ چۆچەكنىڭ باشلىنىشى مۇنداق: ساكيامۇنى ماگاتا دۆلىتىنىڭ راجاگىرخا شەھىرىدە بىر بامبۇكزارلىقتا تۇرۇپ بۇددىزىمنى تەرغىپ قىلىۋاتقان يىللاردا، كوشالا دۆلىتىنىڭ ۋەزىرى سۇداتتا دىگەن باي «قېرى - تۇل ۋە يىتىم ئوغۇل-

111. (80 - غار)

نىڭ غەمگۇزارى» دەپ نام ئالغان كىشى ئىدى. ئۇ ساكيامۇنىنىڭ كۈندە 120 چاقىرىم يول يۈرۈپ تەرغىباتچىلىق قىلىپ[*] تۇرغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشنى يەنى شەھەر ئىچىدىن باغ-زېمىن سېتىۋېلىپ ساراي سالدۇرۇپ بېرىشنى ئويلايدى.

بىر شاھزادىنىڭ باغ-زېمىنى ئۇلارغا مۇۋاپىق ماكان بولالايتتى. سۇداتتا ئۇنى سېتىۋالماقچى بولدى. شاھزادە ئۇنىڭغا: «باغنىڭ ئورنىغا پۈتۈنلەي ئالتۇن ياتقۇزۇپ چىقىڭ، شۇ ئالتۇن باغنىڭ باھاسىغا تەڭ» دەپ شەرت قويدى. سۇداتتا بۇنىڭغا ماقۇل بولدى. شاھزادە گېپىدىن يانالماي قالدى. بىراق بۇنداق ياخشى زېمىننى زامانىنىڭ قەلەندەرلىرى بولغان بۇددا راھىپلىرىغا ئىگەللىتىپ قويۇشقا رايى يوق ئىدى. شۇ زاماندا بۇددىزىمچىلارنىڭ قارشى تەرىپى دەپ قارىلىدىغان «6 يات مەزھەپ» دىگەن ئىجتىمائى كۈچلەر بار ئىدى. ئۇلار مال-بايلىق ۋە ھەربى كۈچ جەھەتتە راھىپلاردىن خېلى كۆپ ئۈستۈنلۈككە ئىگە ئىدى. شاھزادە ئۇلارنىڭ باشلىقىنى تېپىپ مەسلىھەتلەشتى ۋە ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن قەلەندەر راھىپلارنى قورقۇتۇپ قاچۇرماقچى بولدى. 6 يات مەزھەپ بۇددا راھىپلىرىغا كارامەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسى ئېلان قىلدى. 6 يات مەزھەپتىن مەشھۇر كارامەتچى رادۇكشا مۇسابىقىگە چۈشىدىغانلىقى ئېلان قىلىندى. بۇددا راھىپلىرىدىن شارى بۇترا مۇسابىقىگە چۈشمەكچى بولدى.

مۇسابىقە باشلاندى.

....

رادۇكشا بىر ئۈكۈزگە ئايلاندى، ئۇ ناھايىتى ھەيۋەت-

لىنىڭ، چەيدەس، مۇڭگۇزلىرى ئۇچلۇق ئۆكۈز ئىدى. ئۇ يىراقتىن ئىتتىلىپ كەلدى. شارى بۇترا بولسا بىر مەغرۇر شىرغا ئايلاندى. ئۇمۇ ئىتتىلىپ باردى ۋە ئالدى پۇتى بىلەن بىر تەستەك قويۇپ ئۆكۈزنى يىقتتى...

......

راھىپلار غەلىبە قىلدى.

مۇسابىقە كۆرۈپ غالىبىيەت بىلەن مەغلۇبىيەتكە ھۆكۈم قىلغىلى كەلگەن خان راھىپلارنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلىدى ۋە ساكيامۇنىنى شەھەرگە تەكلىپ قىلدى، 18 مىليون ئادەم ئۇنىڭ بۇددىزىم تەرغىباتىنى ئاڭلاپ ئەقىل تاپتى. راھىپلار سارىيىمۇ پۈتتى.

30. رەسسام

بۇ «ساميۇكتا ئاۋادانا» ناملىق مەنىلىك تەمسىللەر توپلانغان بۇددىزىم كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 25 — 220 - يىللاردىن باشلاپ 405 - يىلغىچە بىرنەچچە قېتىم خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. ھەرقايسى نۇسخىلىرى بىر بىرىدىن ئاز - تولا پەرق قىلىدۇ. مەن بۇ چۆچەكنى پروفېسسور جى شەنلىن ئەپەندى 1947 - يىلى 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «داگۇڭباۋ گېزىتى» دە ئېلان قىلغان تۈخرىچە نۇسخىسىنىڭ تەرجىمىسىدىن پايدىلىنىپ رەتلىدىم.

ئوتتۇرا ئەنەتكەكلىك (ئوتتۇرا ھىندىستانلىق) رەسسام باشقا بىر ئەلگە كەلدى. بىر ئۆيگە مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلىندى، قونۇپ قالدى. ساھىپخان ياغاچتىن ياسالغان بىر قوچاق قىزنى ياساپ - كىيىندۈرۈپ رەسسامنىڭ خىزمىتىگە قويدى. رەسسام ئۇنىڭغا: «بۇ يەرگە كېلىپ يېتىلىڭ» دەپ تەكلىپ قويدى. «قىز»دىن ئىپادە بولمىدى.

112. قەدىمقى كۇچالىق رەسسام (ئەسلى
تۇسخىسى گېرمانىيىدە. بۇ رەسىمنىڭ تۆۋەن
تەرىپىدىكى بېغىشلىمىدا «جىتراكارا تۇتۇكاس-
يا» دىگەن سانسكرىتچە خەتلەر بار. ئۇنىڭ
ئۇيغۇرچە مەنىسى: رەسسام تۇتۇقنىڭ)

رەسسام ئۇنىڭ قولىدىن تارتتى، يىپ ئۈزۈلۈپ پۇت-قوللى-
رى ئاجراپ كەتتى. رەسسام ئۇنىڭ قوچاق ئىكەنلىكىنى
كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىدىن قاتتىق خىجىل بولدى.
بۈگۈن ساھىپخان مېنى ئەخمەق قىلدى، جامائەت ئالدىدا

كۈلكىگە قالدىغان بولدۇم، دەپ ئويلىدى ـ دە، ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىدىكى تامغا ئۆزىنىڭ سۈرىتىنى ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان قىلىپ سىزدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ساھىپخان مېھماننى يوقلىغىلى كەلدى، ئىشىكنى ئېچىپلا «ئۇنىڭ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغانلىقى»نى كۆردى، «قوچاق قىز» نىڭ يەردە ياتقانلىقىنى كۆرۈپ بۇ ئۆلۈمنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى ۋە ئۆزىنى غالىپ ھىساپلىدى.

ئۇ ئەلدە ئادەم ئۆلسە ئالدى بىلەن خانغا مەلۇم قىلىپ، ئاندىن دەپنە قىلىدىغان قانۇن بار ئىدى. بۇ «ئۆلۈم» مۇ خانغا مەلۇم قىلىندى. ساھىپخان خان كەلگىچە رەسسامنى ئېسىلىۋالغان ئاغامچىدىن چۈشۈرۈپ تۇرمىلىقچى بولۇپ، ئاغامچىغا قارىتىپ پالتا چاپتى، پالتا تەككەن يەردىن بىر پارچە كاكىل لاي ئاجرىلىپ چۈشتى.

ــ ئۇ دىگەن سۈرەت، ــ دىدى رەسسام ئىشىكنىڭ كەينىدىن ئۆزىنى ئاشكارا قىلىپ. ھەيكەلتىراش ساھىپخان ئۆزىنىڭ سۈرەت بىلەن ئادەمنى پەرقلەندۈرەلمىگەنلىكىگە قاتتىق خىجىل بولدى.

31. پىل كۆندۈرۈش

بۇ چۆچەكنىڭ مەزمۇنى مىلادى 3 ـ ئەسىردە قەدىمقى ھىندىستاندا تاشقا ئويۇلغان «پىل كۆندۈرۈش» ناملىق بۇددىزىم چۆچىكى بىلەن ئوخشاش. بۇ تاشقا ئويۇلغان رەسىمنىڭ فوتو سۈرىتى چاڭ رىنشا ئەپەندىنىڭ «بۇددىزىم چۆچەكلىرىدىن تاللانما» دىگەن كىتاۋىغا كىرگۈزۈلگەن. (رەڭلىك 113 ـ ، 114 ـ رەسىملەرگە قاراڭ)

...جاندىراپراپاسا خان بىر پىل باقىقان ئىدى. ئۇنى مىنىككە كۆندۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، بىر كۈنى پىلنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۇنى مىنىپ سىرتقا چىقتى. بۇ كۆندۈرۈلۈپ بولدى دېيىلگەن پىل يولدا بىر چىشى پىلنى كۆرگەندە ئۆزىنى تۇتالمىدى ۋە ئىگىسىنىڭ گېپىگە كىرمەي دەرھال ئۇ چىشى پىلنى قوغلاپ كەتتى. پىلغا مىنىۋالغان خان جامائەت ئالدىدا كۈلكىگە قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن پىلنى قايتىدىن كۆندۈرۈشكە باشلىدى ۋە كۆندۈرۈش جەريانىدا بىرمۇنچە رەھىمسىز چارىلارنىمۇ قوللاندى...

(بەزى كىتابلاردا: «پىل ئوبدان كۆنىمگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئاغزىغا قوغۇشۇن ئېرىتمىسىنى قۇيۇپ جازالاپ ئۆلتۈردى» دېيىلگەن)

32. چىپار بۇغا

بۇ بۇددانىڭ چىپار بۇغا ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەن تەپسىرى نامىلىق بۇددا كالامىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 222 — 280 - يىللاردا توخرى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 115 - رەسىمگە قاراڭ)

بىر چىپار بۇغا بار ئىدى. ئۇنىڭ تۈكلىرى كىشىگە بىردەم ئۇنداق، يەنە بىردەم بۇنداق رەڭدە كۆرۈنەتتى، ئۇنىڭ كىشىگە چېلىقىدىغان رەڭلىرى جەمى 9 خىل ئىدى. بىر كۈنى ئۇ گاڭگا دەرياسى بويىدا ئوتلاۋاتقاندا، بىر ئادەمنىڭ دەريا سۈيىدە ئېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، دەرھال سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، ئېقىپ كەلگەن ئادەمنى دۈمبىسىگە ئارتىپ قىرغاققا ئېلىپ چىقتى.

خەتەردىن قۇتۇلغان ئادەم ئۇنىڭغا تەشەككۈر ئېيتتى ۋە ئۆزىدىن قانداق ۋاپا تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى سورىدى.

— ئىسىڭىزدە تۇتۇڭكى، مېنىڭ ئەھۋالىمنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بەرمەڭ، — دېدى چىپار بۇغا، — چۈنكى مېنىڭ تېرەم چىرايلىق، گۆشۈم تاتلىق، مۈڭگۈزۈم ئەتىۋا. نەپسى يامان ئادەملەر ئاڭلاپ قالسا، ماڭا قەس قىلىدۇ.

— دېگىنىڭىزنى چوقۇم بىجا كەلتۈرىمەن، — دېدى قۇتقۇزۇلغان ئادەم.

بىر كۈنى خانىش چۈشىدە بىر چىپار بۇغىنى كۆرۈپ قالدى، ئۇنى تۇتقۇزۇپ كېلىپ تېرىسىدە كىيىم قىلدۇرماقچى بولدى. خان بۇ ئىش توغرىلىق ئەلگە: «كىم چىپار بۇغىنى تۇتۇپ كەلسە، ئۆي - زېمىن ۋە گۈزەل قىز ئىنئام بېرىلىدۇ» دەپ جاكالىدى.

قۇتقۇزۇلغان ئادەم «كەلگۈسى ئۈچۈن ساۋاپلىق» قىلىشنى ئويلىماي، بۇ دۇنيادا پۇل - مال تېپىپ راھەتتە ئۆتۈشكە بەل باغلىدى. ئۇ خاننى چىپار بۇغا بار جايغا باشلاپ باردى. چىپار بۇغا ياشايدىغان تۇرۇپنى قولى بىلەن كۆرسەتكەندە، ئۇنىڭ بىر قولى خۇددى ئىتتىك قىلىچ بىلەن كېسىپ تاشلانغاندەك مۈرىسىدىن ئاجراپ يەرگە چۈشتى. خان بۇ ئەھۋال ئارقىلىق بۇغىنىڭ تەڭرى ئىكەنلىكىنى پەملىدى ۋە بۇغىغا تەگلىگەن ئوقنى دەرھال بۇراپ ئادەمگە قارىتىپ ئاتماقچى بولدى. بۇ چاغدا چىپار بۇغا ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى ۋە: «بۇنداق ۋاپاسىز ئادەمنى جازالاپ ئاۋارە بولماڭ، قانداق تەلەپ بولسا ماڭا قويۇڭ» دېدى.

— خان بولـمىغىدىن تېخىمۇ چوڭ تەسىر قالدى. شۇڭا ئۇ مىڭ كېيىن بۇغىلارنى زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەسلىك توغرىسىدا پۈتۈن ئەلگە يارلىق چۈشۈردى.

33. مايمۇنلارنىڭ خانغا ياردەملىشىپ خانىشنى ئىزدىشى

بۇ «پارامىتا سۇترا» ناملىق ئازابىتىن قۇتۇلۇپ قىرغاققا چىقىش توغرىسىدا سۆزلىنىدىغان بۇددا كالامىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 252 ـ يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 116 ـ رەسىمگە قاراڭ)

بىر خان بار ئىدى. ئۇ ئادالەتپەرۋەر كىشى ئىدى، خەلق ئۇنىڭدىن رازى ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ تاغىسى زالىم قارا نىيەت خان ئىدى. ئۇ باشقا ئەلدە خانلىق قىلاتتى ۋە پات ـ پات بۇ ئەلگە ھۇجۇم قىلىپ پاراكەندىچىلىك سالاتتى.

بىر كۈنى تاغىسى يەنە ھۇجۇم قىلدى. ئادالەتپەرۋەر خان بۇ ئۇرۇشتا ھەر ئىككى تەرەپتىن كۆپ ئادەم يارىلىنىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۇرۇش قىلماسلىق ئۈچۈن ئۆزى خانلىقنى تاشلاپ، خانىش بىلەن بىللە ئورمانلىققا كىرىپ كەتتى.

ئورمانلىقتا بىر مەزگىل تىنچ ئۆتتى. بىر كۈنى خان سىرتقا مىۋە تەرگىلى كەتكەندە (بەزى كىتاپلاردا، خان بىلەن خانىش كۆلدە يۇيۇنۇۋاتقاندا، دېيىلىدۇ) دېڭىزدىكى ئەجدىھا نىيىتىنى بۇزۇپ كېلىپ خانىشنى ئېلىپ قاچتى.

خان ئوقيارىنى قولىغا ئېلىپ خانىشنى ئىزدەپ ماڭدى.

بىر سۇزۇك بۇلاق بويىغا كەلگەندە، ئۇ يەردە يىغلاپ ـ داتلىنىپ ئولتۇرغان بىر مايمۇننى كۆردى. بۇ مايمۇننىمۇ تاغىسى بوزەك قىلىپ پۇخرالىرىنى پۈتۈنلەي زورلۇق بىلەن تارتىۋالغان ئىدى. خانمۇ ئۇنىڭغا دەردىنى ئېيتتى. خان مايمۇنغا ياردەم بېرىپ پۇخرالىرىنى قايتۇرۇپ كەلدى. مايمۇنلار خانغا ياردەملىشىپ خانىشنى ئىزدەشتى.

ئەتراپتىكى جايلارنىڭ ھەممىسىنى چارلاشتى. ئاخىر بىر قۇش ئەھۋالنى ئېيتتى. ئەجدىھا خانىشنى دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئارالغا قاماپ قويغان ئىكەن.

مايمۇنلار دېڭىز بويىغا كەلدى، لېكىن بۇنداق بىپا ـ يان دېڭىزدىن قانداق ئۆتۈش كېرەك؟ بىر قوتۇر مايمۇن ئەقىل كۆرسەتتى. مايمۇنلار ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش كۆرۈپ، ھەربىر مايمۇن بىردىن تاش ئەكىلىپ دېڭىزغا تاشلىدى...دېڭىزدا يول ياسالدى. دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئارال مۇھاسىرىگە ئېلىندى.

ئەجدىھا سېھىرگەرلىك قىلدى: ئالەمنى ئاچچىق گاز قاپلىدى، مايمۇنلار ماغدۇرسىزلاندى. يەنە ھېلىقى قوتۇر مايمۇن يېنىدىكى «پىرىشتە دورىسى» نى چىقىرىپ مايمۇن ـ لارغا پۈرۈتۈپ قويغان ئىدى، مايمۇنلار ۋە خان ھەممەيلەن بىردىن ئەپشەپ قايتىدىن مادارلاندى.

ئەجدىھا يەنە سېھىرگەرلىك قىلدى: ئالەمنى بۇلۇت قاپلاپ، چاقماق چېقىلىپ يامغۇر ياغدى...

— ئەمدى ئوقنى ئاتسىلا، — دېدى خانغا قوتۇر مايمۇن.

خان ئوق ئاتتى، ئەجدىھا يارىلىنىپ دېڭىزغا چۈشتى. مايمۇنلار ئارالدىكى ئەجدىھا دەرۋازىسىنى ئېچىپ خانىشنى قۇتقۇزۇپ چىقتى.

بۇ چاغدا خاننىڭ تاغىسى ئۆلدى. ئىككى ئەلنىڭ خەلقى پۈتۈنلەي خانغا قاراشلىق بولدى. ئەلدە جاھالەت تۈگەپ، قايتىدىن سائادەت باشلاندى.

— ئايال كىشى ئېرىدىن بىر كۈن ئايرىلىپ قالسا گۇمان تۇغۇلىدۇ، — دېدى خان خانىشقا، — سەن ئەجدىھانىڭ دەرگاھىدا 10 نەچچە كۈن تۇردۇڭ. كونا قائىدە بويىچە، سەن ئاناڭنىڭ ئۆيىگە كەتكىن.

— مەن، — دېدى خانىش، — پاتقاقتىن ئۈنۈپ چىققان، لېكىن بەدىنىگە پاتقاق يۇقتۇرمىغان نىلۇپەر گۈلدەك پاك! ئەگەر گېپىم راست بولسا، يەر يېرىلسۇن!

يەردىن بىر يوچۇق پەيدا بولدى، خان ئۇنىڭ پاكلىقىغا ئىشەندى.

34. دېڭىزنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ تاشلاپ گۆھەر سۈزۈش

بۇ «بۇددا جارىتا سۇترا» ناملىق بۇددانىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ھېكايە قىلىنىدىغان بۇددىزىم كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 587 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 117 - رەسىمگە قاراڭ)

شاھزادە كىچىكىدىن تارتىپلا «پۈتۈن ئالەمگە سەدىقە ياغدۇرۇپ، بارچە جانلىقنى راھەت - پاراغەتكە ئىگە قىلىمەن» دەپ قەسەم قىلىپ كەلگەن ئىدى. ئاتىسى ئۇنىڭغا: «مېنىڭ دۇنيارىم ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، دېڭىزدىن 7 خىل گۆھەرنى تېپىپ كەلمىگىچە، بارچە جانلىقنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىغىلى بولمايدۇ» دېگەن ئىدى.

شاھزادە دېڭىزغا ماڭدى، مىڭ مۇشەققەتتە 7 خىل گۆھەرنى تاپتى. ئۇنى باشقا كىشىلەرگە تۇتقۇزۇپ ئوردىغا ئەۋەتتى، ئۆزى بولسا دېڭىزدا داۋاملىق ئىچكىرىلەپ ماڭدى. ئۇ ئەجدىھا خانىنىڭ ئوردىسىغا كەلدى. شاھزادىنىڭ گۆھەر ئىزدەش روھى ئۇنى تەسىرلەندۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىدىكى ئاي گۆھەرىنىمۇ بەردى. بۇ گۆھەر 20 چاقىرىم جايدىكى گۆھەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ ماڭالايتتى.

شاھزادە دېڭىزدا كۈمۈش شەھەر، ئالتۇن شەھەر، خرۇستال شەھەر، ئەينەك شەھەر دېگەن مەشھۇر مۆجىزىلەرنىڭ ھەممىسىنى كۆردى ۋە ھەر بىرىدىن بىردىن جەمئىي 4 دانە ئاي گۆھەر ئېلىپ كەلدى.

دېڭىزدا گۆھەر كۆپ بولسىمۇ، لېكىن بۇلاردەك قىممەتلىكلىرى يوق بولغانلىقى ئۈچۈن دېڭىز ئىلاھلىرى ئۇنىڭ قۇرۇقلۇققا ئېلىپ چىقىپ كېتىلىشىگە رازى بولۇشتى.

شاھزادە قىرغاققا چىقىپ بولغاندا دېڭىز ئىلاھلىرىدىن بىرى ئادەم سىياقىغا كىرىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. گۆھەرلەرنى كۆرۈپ بېقىشنى تەلەپ قىلدى. شاھزادە گۆھەرلەرنى كۆرسەتكەندە، گۆھەرلەر تۇساتتىن ھەممىسى سۇغا چۈشۈپ كەتتى.

شاھزادە گۆھەرلەرنى دېڭىزدىن سۈزۈۋېلىشقا بەل باغلىدى. ئۇ مۇنداق ئويلىدى: مەن سان-ساناقسىز قېتىم دۇنياغا كەلدىم، بۇرۇنقى سۆڭەكلىرىم دۆۋىلەنسە سۇمېر تاغدەك بولىدۇ. ئاققان قانلىرىم يىغىلسا تۆت دېڭىز بولىدۇ، مەن ئاشۇنداق كۆپ قان-سۆڭەكلەردىن تۆرەلگەن، ئىرادەممۇ ئەلۋەتتە شۇنچىلىك بار. ئەمدى مۇشۇ بىر دېڭىزنىڭ

سۈيىنى چىقىرىپ بولالماسمەنمۇ؟!...

شاھزادە قولىغا بىر تاۋاق ئېلىپ دېڭىزنىڭ سۈيىنى چىقىرىشقا باشلىدى. 14 ـ كۈنى تەڭرىلەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ ياردەم بەردى. دېڭىز سۈيىنىڭ 2/3 قىسمى چىقىرىلىپ بولدى. دېڭىز ئىلاھلىرى بۇ ئىشنىڭ ئۆزلىرىگە كەلتۈرىدىغان ئاقىۋىتىنىڭ يامان بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ئاي گۆھەرلەرنى قايتۇرۇپ بەردى. شاھزادە پۈتۈن ئالەمگە سەدىقە قىلىشقا باشلىدى. بىرنەچچە يىل ئىچىدىلا بارچە جانلىقلار راھەت ـ پاراغەتكە ئېرىشتى.

35. سېخى شاھزادە

بۇ «كىشاماكارا بودساتىۋا سۇترا» ناملىق بودساتىۋالارنىڭ يارالمىشى ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددىزىم كىتاۋىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 222 — 280 ـ يىللاردا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 118 — 122 ـ رەسىملەرگە قاراڭ)

شىۋا ئىسىملىك بىر خان بار ئىدى. ئۇ ئەلنى بۇددىزىم قانۇنى بويىچە باشقۇرغاچقا، دۆلەت باي، خەلق باياشات ئىدى. ئۇنىڭ شاھزادىسى كىچىكىدىن تارتىپلا سەدىقە ـ ساخاۋەت قىلىشقا ئامراق ئىدى. ئۇنى خەلق ياخشى كۆرەتتى.

شاھزادە بىر كۈنى سەيلىگە چىقتى. تەگرىلەر قەلەندەر، قارغۇ، گاس، گاچا ئادەملەر قىياپىتىگە كىرىپ ئۇنىڭ يولىنى توسۇپ تۇرۇپ خىلمۇ ـ خىل تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنى

ئوتتۇرىغا قويىدى.
شاھزادە سەيلىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، خاندىن رۇخسەت ئېلىپ كەڭ ـ كۆلەمدە سەدىقە قىلىشقا باشلىدى.
دۈشمەن ئەلدىن بىر براھمان كېلىپ، بۇ ئەلنىڭ ئەتمۋالىق مۈلكى ـــ جەڭگە كىرىشتە داڭ چىقارغان ئاق پىلنى تىلىدى. شاھزادە پىلغا ئالتۇن ئىگەر توقۇپ، ئۇنى ئۇڭ قولى بىلەن سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتتى. خان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھوشىدىن كەتتى. ۋەزىرلەر شاھزادىنى جازالاشنى تەلەپ قىلدى. شاھزادە قەندىھار دىگەن جايدىكى بىر تاققا 12 يىللىق پالاندى. مەلىكىمۇ بالىسىنى ئېلىپ شاھزادىگە ئەگىشىپ بىللە ماڭدى.
ئۇلار شەھەر سىپىلىدىن چىقىپ بولغىچە تۇرغۇن ئەرسىلىرىنى سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتتى. ئۇلار قالغان نەرسىلىرىنى ئېلىپ يولغا راۋان بولدى. مەلىكە ئىككى بالىسى بىلەن ھارۋىدا ئولتۇردى، شاھزادە ئۆزى بىر ئارغىماقتا مىنىپ ماڭدى.
يولدا بىر براھمان شاھزادىدىن ئارغىماقنى تىلىدى. ئۇنى سەدىقە قىلىپ بەردى...ھارۋىدىكى ئاتنىمۇ سەدىقە قىلىپ بەردى...ئاخىر ئۇلار يولدا پىيادە ماڭدى. ئۇستىدىكى يەكتەكنى...ئىشتىننى...سەدىقە قىلدى. ئومۇمەن، كىم نىمنى تىلىسە، شۇنى سەدىقە قىلىپ بەردى.
ئۇلار تاققا يېتىپ بېرىپ ئىستىقامەت قىلىشقا باشلىدى. ئۇلار تۇرغان جايغا يەنە بىر براھمان كەلدى. ئۇ: «مېنىڭ خوتۇنۇمغا بىر مالاي كېرەك بولۇپ قالغان ئىدى. باللىرىڭىزنى مالايلىققا بەرسىڭىز» دەپ تەلەپ قويىدى. شاھزادە ئۇنىمۇ سەدىقە قىلدى. لېكىن باللىرى: «بىز بولساق خان

ئەۋلادى، قۇل - دىدەك بولمايمىز» دەپ ئۇنىمىدى. شاھزادە ئۇلارنىڭ قولىنى سۇ بىلەن يۇيۇپ، ئاندىن ئاغامچا بىلەن باغلاپ براھمانغا تۇتقۇزدى.

مەلىكە باللىرىنىڭ ئىچ ئاغرىغىدا ئېلىشىپ قالدى. بىر كۈنى يەنە بىر براھمان كېلىپ مەلىكىنى سەدىقە قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇنىمۇ شۇنداق قىلىپ براھمانغا تۇتقۇزدى. لېكىن براھمان مەلىكىنى باشلاپ 7 قەدەم ماڭغاندىن كېيىن يەنە قايتىپ كېلىپ، شاھزادىگە: بۇنىڭدىن كېيىن خوتۇنىڭىزنى سەدىقە قىلماڭ» دەپ مەلىكىنى قايتۇرۇپ بەردى...

36. خانىنىڭ دەۋا سورىشى

بۇ «داماموكى نىدانا سۇترا» نامىلىق ئاقىلىق ۋە ئەخمەقلىق ھەققىدە سۆزلىنىدىغان بۇددا كالامىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 445 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان.

كوشالا دۆلىتىنىڭ ۋەزىرى سۇداتتا بۇددا راھىپلىرىغا ساراي سالدۇرۇپ بەرگەن زاماندا بىر راھىپ بار ئىدى. ئۇ يىرقسۇل بولغاچقا، كۆپ ئىشلاردا خوتۇنىنىڭ تاپا - تەنىسىگە قېلىپ كۆڭلى ئارامدا بولالمايتتى.

كۆز كىردى. براھمانىنىڭ زىرائەتلىرى پىشتى. خامان تېپىش ئۈچۈن خوشنىسىدىن كالا سوراپ كەلدى، ئىشلىتىپ بولغاندىن كېيىن، كالىنى ھەيدەپ خوشنىسىغا قايتۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن ماڭدى. براھمان كالىنى ئىگىسىنىڭ ئالدىدا قالدۇرۇپ قايتىپ كەلدى. «كالىنى ئىشلىتىپ بولدۇم، ھازىر ئۆزلىرىگە قايتۇرۇپ بەردىم» دىگەن سۆزنى قىلمىغان

1.24

123. (غار - 110)

لىغى ئۈچۈن، خوشنىسى كالا بىلەن كارى بولمىغان ئىدى. كالا سىرتقا كېتىپ يوقاپ كەتتى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، خوشنىسى كالىنى سوراپ كەلدى. بىراھمان «قايتۇرۇپ بەردىمغۇ» دېدى. ئۇلار تاكاللاشتى ۋە بۇ دەۋانى ئايرىش ئۈچۈن، خوشنىسى براھماننى خاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ ماڭدى.

يولدا بىر ئات ئۈچقاندەك يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. خاننىڭ ئات باققۇچىسى براھمانغا: «ئاتنى توسىۋال» دەپ ۋاقىرىدى. براھمان دەرھال يەرگە ئېگىشتى ۋە قولىغا بىر تاشنى ئېلىپ ئاتقا قارىتىپ ئاتتى. تاش ئاتنىڭ پۇتىغا تەگدى، ئاتنىڭ پۇتى سۇندى. ئات باققۇچى «بۇ خاننىڭ ئېتى، سەن پۇتىنى سۇندۇرۇپ قويدۇڭ، تۆلەيسەن» دەپ تۇرۇۋالدى ۋە خاننىڭ ئالدىغا ئەرز قىلىش ئۈچۈن ماڭدى.

ئىككى دەۋاگەر براھماننى خاننىڭ ئالدىغا ئېلىپ ماڭدى. يولدا بىر ئۆستەڭدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلدى. ئۆستەڭ چوڭقۇر، سۈيى ئۇلۇق ئىدى. بۇ چاغدا بىر ئادەم پالتىسىنى ئاغزىدا چىشلەپ سۇدىن ئۆتۈۋاتاتتى. براھمان ئۇنىڭدىن «كېچىك مۇشۇمۇ؟» دەپ سورىدى. ئۇ كىشى براھمانغا جاۋاپ بېرىش ئۈچۈن ئاغزىنى مىدىرلاتقان ئىدى. ئاغزىدىكى پالتا سۇغا چۈشۈپ چۆكۈپ كەتتى. بۇ كىشىمۇ براھمانغا «پالتامنى تۆلە!» دەپ تۇرۇۋالدى ۋە خانغا ئەرز قىلىش ئۈچۈن ئۇلارغا ئەگىشىپ ماڭدى.

ئۈچ دەۋاگەر براھماننى ئېلىپ بىر هازا يول ماڭغاندىن كېيىن قوساقلىرى ئاچتى. ئۇلار يولدىكى بىر ئاشپۇزۇلغا كىردى. خوجايىن ئايال بۇ ئۈچ دەۋاگەردىن ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، براھمانغا ئىچ ئاغرىتىپ ئىككى

سەرمەي بەردى. براھمان بۇ ئىلتىپاتقا خۇشال بولۇپ كەتتى ـ دە، مەينى كۆتۈرۈپ بېرىپ بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. خوجايىن ئايال بۇ ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىدە بىر بوۋاقنى ئۇخلىتىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆرپە سېلىپ قويغان ئىدى. براھمان ئۇنىڭ ئۈستىدە قاتتىق ئولتۇرغان ـ لىقتىن، بوۋاق بۇنداق ئۇشتۇمتۇت كەلگەن بېسىمغا بەرداش ـ لىق بېرەلمەي ئۇجۇقۇپ قالدى. خوجايىن ئايال «بالامنى تۆلە» دەپ تۇرۇۋالدى ۋە بۇنى خانغا ئەرز قىلىش ئۈچۈن ئۇمۇ بىللە ماڭدى.

براھمان يولدا كېتىۋېتىپ، بۇنىچىۋالا دەۋاگەردىن قانداقمۇ قۇتۇلغىلى بولار، دەپ ئويلىدى ۋە ئويلىغانسېرى ئەندىشىگە چۈشتى. ئۇلار بىر تامنىڭ يېنىدىن ئۆتكەندە، براھمان چەبدەسلىك بىلەن تامدىن ئارتىلىپ قاچتى. ئۇ تامدىن سەكرەپ چۈشكەندە، تامنىڭ ئۇ تەرىپىدە تامغا يۆلىنىپ يىپ ئىگىرىپ ئولتۇرغان بىر بوۋاي دەسسىلىپ ئۆلدى. بوۋاينىڭ ئوغلى براھماننى تۇتۇۋالدى. خانغا ئەرز قىلىدىغان دەۋاگەر 5 بولدى.

ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا ئالدىغا بىر يىلان ئۇچرىدى. ئۇ براھمانغا: «ئەتىگەندە ئۇۋامدىن چىققاندا بەدەنلىرىم يېنىك، ئەتلىرىم يۇمشاق، لېكىن كەچتە قايتىپ كەلگەندە ھەممە يېرىم ئاغرىيدۇ، ئەتلىرىم قاتتىق بولۇپ كېتىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ بۇنى خاندىن سوراپ كەلگىن» دەپ تاپشۇردى.

يولدا يەنە بىر چوكان ئۇچرىدى ۋە براھمانغا: «قېيىن ئانامنىڭ ئۆيىدە تۇرىۋەرسەم ئانامنىڭ ئۆيىنى سېغىنىمەن، ئانامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بىر نەچچە كۈن تۇرسام

قېيىن ئانامنىڭ ئۆيىنى سېغىنىمەن، بۇ نېمە ئۈچۈن؟ خاندىن سورىغاچ كەلگىن» دەپ تاپشۇردى.

ئۇنىڭدىن كېيىن، يولدا بىر كاككۇك ئۇچرىدى، ئۇمۇ براھمانغا: «مەلۇم بىر تۈپ دەرەختكە چىقىپ سايرىسام ئاۋازىم جاراڭلايدۇ، لېكىن باشقا دەرەختكە چىقىپ سايرىسام ئۇنۇم جاراڭلىمايدۇ، بۇ نېمە ئۈچۈن؟ خاندىن سورىغاچ كەلگىن» دەپ تاپشۇردى.

دەۋاگەرلەر خانغا بىر-بىرلەپ ئەرز بايان قىلىشتى. خان ھەممىسىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن براھماننىڭ ئىزھارىنى ئاڭلىدى ۋە بىر-بىرلەپ ھۆكۈم چىقاردى.

— مەن يوقسۇل ئىدىم، — دەپ ئىزھارىنى باشلىدى براھمان، — كالا ئالغۇدەك پۇلۇم يوق، خوشنام ياخشى ئادەم ئىدى. ئۇنىڭدىن كالا تىلەپ خامان تېپىۋالدىم. كالىسىنى قايتۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن ئاپارغاندا، خوتۇنۇمنىڭ تاپا-تەنىسىدە بېشىم گاڭگىراپ قېلىپ «كالىنى قايتۇرۇپ بەردىم» دىگەن سۆزنى كەم قىلغىنىم راست. بىراق مەن كالىنى ئاپىرىپ بەرگەندە خوشنام ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن.

— ھەر ئىككىڭلاردا كەمچىلىك بار، — دەپ ھۆكۈم قىلدى خان، — براھمان بىر ئېغىز سۆزنى كەم قىلغانلىغى ئۈچۈن تىلىنى كېسىشكە تېگىشلىك. خوشنىسى كالىنى كۆرۈپ تۇرۇپ قوتانغا سولاپ ئالمىغانلىغى ئۈچۈن كۆزىنى ئويۇشقا تېگىشلىك.

— بولدى، كالىدىن كەچتىم، — دىدى خوشنىسى، — كۆزۈم ساق قالسۇن.

بىرىنچى دەۋا ئاياقلاشتى. ئىككىنچى دەۋا سورالدى.

— ئات باققۇچى دېدى، — براھمان، — ئاتنى ئوسۇزۇال دېگەن ئىدى، مەن ئۆزەمنىڭ ھايۋانلارنى ئوسۇشتا ئادەتلەنگەن ئۇسۇلۇم بويىچە قولۇمغا تاش ئېلىپ ئالدىغا ئاتتىم، شۇ ئارقىلىق ئاتنى قورقۇتۇپ توختىتىۋالماقچى بولدۇم، لېكىن تاش ئاتنىڭ پۇتىغا تەگدى. ئاتنىڭ سۈرئىتى ئىنتايىن بولغانلىقى ئۈچۈن تاشنىڭ زەربىسى ئېغىر بولۇپ ئۆتكۈرلىشىپ، شۇنىڭ بىلەن ئاتنىڭ پۇتى سۇندى. بۇ قەستەن بولغان ئەمەس.

ھۆكۈم: خاننىڭ ئېيتىشىغا ئاتقان كىشىنىڭ قولىنى كېسىشكە تېگىشلىك، بۇ ۋەقەنى كەلتۈرۈپ چىقارغان «ئاتنى تۇسۇۋال» دېگەن سۆز بولغانلىقى ئۈچۈن، شۇ سۆزنى قىلغۇچى كىشىنىڭ تىلىنى كېسىش كېرەك.

— ئاتنى ئۆزەم تۆلەپ بېرەي، — دېدى ئات باققۇچى تىلىم ساق قالسۇن.

ئەمدى ئۈچىنچى دەۋا سورالدى.

مەن بۇ ياغاچچى كىشىدىن پەقەت كېچىكنىڭ نەدىلىگىنى سورىدىم، باشقا نىيەتتە بولغىنىم يوق.

ھۆكۈم: قىممەت باھالىق پالتىنىڭ يوقىتىپ كېتىشىگە سوئال سەۋەبچى بولغان، شۇنىڭ ئۈچۈن سوئال سورىغۇچىنىڭ تىلىنى كېسىشكە تېگىشلىك. براق پالتا دېگەن قولدا تۇتىدىغان نەرسە ئىدى، ئۇنى چىشىغا چىشلىتىپ قويغان ئىكەن، چىشى مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلالمىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ياغاچچىنىڭ چىشلىرىنى سۇغۇرۇپ تاشلاش كېرەك.

— مېنىڭ چىشلىرىم ساق قالسۇن، — دېدى ياغاچچى، — پالتىنى ئۆزەم باشقا ئامال قىلىپ سېتىۋالاي.

ئەمدى تۆتىنچى دەۋا سورالدى.

— مەن بىرنەچچە كىشى تەرىپىدىن يالاپ ئېلىپ مېڭىۋاتقان جاۋاپكار ئىدىم، — دېدى براھمان، — خوجايىن ئايال ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ مەي بەردى. خوشاللىقىمدا خۇدۇمنى يوقىتىپ ئورۇندۇقتا ئۆزەمنى تاشلاپتىمەن، ئۇنىڭدا ياتقۇزۇپ قويۇلغان بوۋاق ئۆلۈپ قالدى. بىراق مەندە ئۇنى ئۆلتۈرۈش نىيىتى يوق ئىدى.

ھۆكۈم: ئاشپۇزۇل دېگەن خېرىدارلار ئۈززۈلمەي كىرىپ-چىقىپ تۇرىدىغان جاي، بوۋاقنى خېرىدار ئولتۇرۇ-دىغان ئورۇندۇققا ياتقۇزۇپ، ئۈستىگە كۆرپە يېپىپ قويۇش مۇۋاپىق ئەمەس. خوجايىن ئايال يەنە بىر بوۋاق تۇغۇۋال-غىچە براھمان ئۇنىڭغا ئەر بولسۇن.

— مەن بۇ دەۋادىن كەچتىم، — دېدى خوجايىن ئايال، — ھەرگىزمۇ براھمانغا خوتۇن بولمايمەن.

ئەمدى بەشىنچى دەۋا سورالدى.

— مەن يۇقىرقى دەۋاگەرلەرنىڭ غەزەپكە تولغان چىرايىدىن قورقۇپ قېچىپ كەتمەكچى بولدۇم. بىراق بوۋاينى ئۆلتۈرۈپ قويۇش نىيىتىم يوق ئىدى.

ھۆكۈم: بالا دېگەن دادىنى تامنىڭ تۈۋىدە باقماي ئۆيدە بېقىشى كېرەك ئىدى. شۇنداق قىلمىغانلىقى ئۈچۈن كۆتۈلمىگەندە دادىدىن ئايرىلدى. براھمان ئۇنىڭغا دادا بولسۇن.

— مەن ھەرگىز براھماننى دادا قىلمايمەن، — دېدى دەۋاگەر بالا.

دەۋالارنىڭ ھەممىسى سورىلىپ بولدى. براھمان ئازات قىلىندى. دەل بۇ چاغدا باشقا ئىككى ئايال بالا دەۋاسى

قىلىپ كەلدى. ھەر ئىككىسى «بۇ بالا مېنىڭ بالام» دەيتتى.

خان ئۇلارغا: «بالىنى ئىككىڭلار چات ئارىسىدىن يىرىپ ئىككىگە بۆلۈپ ئېلىپ كېتىڭلار» دىدى. دەۋاگەر ئايالنىڭ بىرسى بۇ بالىنى بۇنداق قىلىشقا كۆڭلى قىيمىدى.

خان ھۆكۈم چىقاردى: بالىنى چات ئارىسىدىن يىرىشقا چىدىمىغان ئايال بالىنىڭ ئانىسى، يەنە بىرى ئۆكتەم.

بۇ دەۋا سورىلىپ بولغاندىن كېيىن، براھمان يىلىدا يىلان، چوكان، كاككۇكلارنىڭ تاپشۇرغان تاپشۇرۇقلىرىنى خانغا سۆزلەپ بەردى.

خان مۇنداق دەپ جاۋاپ بەردى: يىلان ئەتىگەنىدە ئۇۋىسىدىن چىققاندا كۆڭلىدە ئىچ پۇشۇغى يوق، بەدەنلىرى بەھۇزۇر تۇرغان. لېكىن بىر كۈن سىرتتا يۈرۈپ باشقا ھايۋانلار بىلەن بىر بىرىگە خىرىس قىلىشىپ، ئۆزىگە كۆپ ئىچ پۇشقى تېپىۋالغان. شۇڭا بەدەنلىرى قاتتىق بولۇپ قالغان. ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغىن، يامان نىيەتتە بولمىسۇن! ئەمدى ھىلىقى چوكانغا كەلەيلى، ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ خىشنىلىرى ئىچىدە ئاشنىسى بار، شۇڭلاشقا قېيىن ئانىسىنىڭ ئۆيدە تۇرغاندا ئانىسىنىڭ ئۆيىنى سېغىنىدۇ، ئۇ يەردە ئارزۇلىرى قېنىپ بولغاندا يەنە ئېرىنى سېغىنىپ قايتىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغىن، كۆڭلىنى توختاتسۇن!

ئەڭ ئاخىرىدا، خان براھمانغا مۇنداق دىدى: كاككۇك سايرىغاندا ئاۋازى جاراڭلىغان دەرەخنىڭ تېگىدە ئالتۇن بار. بۇ ئەسلىدە ماڭا تەئەللۇق ئىدى. سەن يوقسۇل ئىكەنسەن، بېرىپ ئۇنى كولاپ ئالغىن، خوتۇنۇڭنىڭ تاپا - تەنىسى توگەيدۇ.

37. دېڭىزغا كىرىپ گۆھەر ئىزدەش

بۇ «جاتاكا سۇترا» ناملىق بۇددانىڭ يارالمىشى ھەققىدە تەپسىر قىلىنىدىغان بۇددا كالامىدىكى بىر چۆچەك. ئۇ مىلادى 222 — 316 - يىللاردا خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. (رەڭلىك 126 - رەسىمگە قاراڭ)

بۇ چۆچەك ساكيامۇنىنىڭ ئۆز تىلىدىن بايان قىلىنىدۇ: بۇرۇنقى كالىپ (سانسكرىتچە كالپا دەپ يېزىلىدۇ. ئاددى قىلىپ ئىزاھلىغاندا «دەۋر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) لاردا ئىنسانلار يوقسۇللۇق - غۇربەتچىلىككە قالغاندا، مەن ئۇلارنى قانداق قىلىپ باياشاتلىققا چىقىرىشنىڭ ئامالىنى ئويلىغان ئىدىم. شۇ زامانلاردا پەقەت دېڭىزغا بېرىپ گۆھەر تېپىپ كېلىشتىن ئۆزگە ياخشى ئامال يوق ئىدى. شۇڭلاشقا قولۇمغا «تاكىلاك» (كىچىك قول دۇمبىغى) ئېلىپ «ئەيھاناس» قىچقىرىپ گۆھەر ئىزدەشكە جۈرئەت قىلىدىغانلارنى توپلىدىم.

125. (114 - غار)

دېڭىزغا بېرىش خەتەرلىك، ئاتا - ئانا، خوتۇن - باللاردىن رازىلىق ئېلىپ ئاندىن جاننى تىكىپ قويۇپ ماڭىدىغان ئىش ئىدى...

قەتئىي نىيەتكە كەلگەن ئادەملەردىن 500 كىشى يىغىلدى. كېمىلەرگە ئولتۇرۇپ دېڭىزغا باردۇق. ئەجدىھا پادىشاسى بىزگە گۆھەرنى بەردى. لېكىن دېڭىزنىڭ پىر - مۇئەككەللىرى دېڭىزنىڭ بۇنداق ئەتىۋالىق نەرسىسنى ئادەمىزاتقا بېرىشكە رازى بولۇشمىدى. بىز گۆدەرنى ئېلىپ قىرغاققا چىققاندا، بويىنۇمغا ئېسىۋالغان گۆھەر تۇساتتىن دېڭىزغا چۈشۈپ كەتتى.

بىز دېڭىز سۈيىنى لېيى كۆرۈنگىچە تارتىپ چىقىرىپ گۆھەرنى قايتىدىن سۇزۇۋېلىشقا بەل باغلىدۇق. ئاخىر دېڭىز ئىلاھلىرى بىزگە رەھىم قىلدى. گۆھەرنى ئېلىپ كەلدۇق. بىزنى ئەرشتىكى، زېمىندىكى بارلىق جانلىق تەبرىكلىدى. مەن شۇ ۋاقىتتا سەپەرگە چىققانلارنىڭ يول - باشچىسى ئىدىم. شۇ ۋاقىتتا ماڭا ئەگەشكەن 500 سودىگەرنىڭ جېنى ھازىر ماڭا ئەگىشىۋاتقان 500 راھىبنىڭ تېنىدە تۇرماقتا....

38. جەڭگىۋار ئات بىلەن تۆگمەن چۆرۈش

بۇ «سۇترالائكارا شاستىر» ناملىق ماھايانا مەزھىپىنىڭ تەپسىر كالامىدىكى بىر چۆچەك بولۇپ، ئۇنى كۇچالىق مەشھۇر بۇددىزىم ئۇستازى، تەرجىمان كۇماراجىۋا مىلادى 405 - يىلى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. (رەڭلىك 127 - رەسىمگە قاراڭ)

خاننىڭ جەڭگىۋار ئاتلىرى ناھايىتى خىل ئىدى،
بىر كۈنى خوشنا ئەلنىڭ خانى بۇ ئەلگە ھۇجۇم قىلدى.
خان چەۋاندازلارغا ئۆزى قوماندانلىق قىلىپ چېگرىغا بېرىپ
ھۇجۇمنى چېكىندۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن خوشنا ئەللەر بۇ
ئەلنىڭ چەۋاندازلىرىدىن قورقۇپ ئىككىنچىلەپ ھۇجۇم قىلىشقا
جۈرئەت قىلالمايدىغان بولدى. بۇنداق ۋەزىيەتتە خان:
«بۇنچە كۆپ جەڭگىۋار ئاتلارنى بېقىش دۈشمەننىڭ ھۇجۇ-
مىنى چېكىندۈرۈش ئۈچۈن ئىدى. ئەمدى ھېچكىم بىزگە
ھۇجۇم قىلالمايدىغان بولدى. بۇنداق ئەھۋالدا ئاتلارنى
بېقىۋەرمەي ئىشلىتىپ كۈچىدىن پايدىلىنىش كېرەك» دەپ
ئويلىدى-دە، ئاتلارنى پۇخرالارغا تەقسىم قىلىپ بېرىش
توغرىسلىق يارلىق چۈشۈردى. پۇخرالار جەڭگىۋار ئاتلارنى
ئېلىپ كېتىپ، ئۇنىڭ بىلەن تۈگمەن چۆرىدى.

بىرنەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن مەلۇم بىر خوشنا
ئەلنىڭ خانى بۇ ئەلگە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلدى. خان
ئالدىراپ-تېنەپ جەڭگىۋار ئاتلارنى پۇخرالارنىڭ قولىدىن
قايتۇرۇۋېلىپ، چەۋانداز قوشۇنلارنى قوشۇن تەشكىللەپ
ئۇرۇشقا ئاتلاندى. جەڭگىۋار ئاتلار ئۇزۇن يىللاپ تۈگمەن
چۆرۈش جەريانىدا بىر ئورۇندا چۆگىلەپ مېڭىشقا ئادەتلە-
نىپ قالغان ئىدى. ئۇرۇشتا چەۋاندازلار ھەرقانچە قامچىلى-
سىمۇ يەنىلا چۆگىلەش ئادىتىنى بىراقلا ئۆزگەرتەلمىدى.
نەتىجىدە بۇ ئەلنىڭ چەۋاندازلىرى بۇ قېتىمقى جەڭدە
تامامەن مەغلۇپ بولدى.

بۇددىزىم ئىمارەتچىلىكى ۋە ئۇنىڭدىكى بېزەكلەر

قىزىل مىڭئۆي چوڭكە جىنسلاردىن ھاسىل بولغان تاغ ياردائلىرىدا تېشىپ قېزىپ چىقىلغان غارلاردۇر. ئۇنىڭ بەزىلىرى سوزۇنچاق كېمىر شەكلىدە، بەزىلىرى تۆت بۇرجەك ياكى يۇمۇلاق گۈمبەز، ياكى قەپەز شەكلىدە قېزىلغان. غارلار مەيلى قانداق شەكىلدە بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئاساسي قۇرۇلمىسىنى ئاددى سىزىق بىلەن ئىپادىلىگەندە ∩ شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇنداق قۇرۇلمىنىڭ ئېغىرلىق كۈتىرىش ئىقتىدارى يۇقۇرى، مۇستەھكەم بولۇپلا قالماي، بەلكى قىش پەسلىدە ئىسسىق، ياز پەسلىدە سالقىن بولىدىغان ئالاھىدىلىكى بار (رەڭلىك 128 — 136 - رەسىملەرگە قاراڭ). بۇنداق ئىمارەتچىلىك شەكلىنى دۇنيادا ئەڭ بۇرۇن تۈركى تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ئىجات قىلغان ۋە ئىزچىل قوللىنىپ كېلىۋاتقانلىقى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە مەلۇم.

قىزىل مىڭئۆي غارلىرى بۇددىزىم رەسىملىرى ۋە شۇ رەسىملەرنى تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ كۆرسىتىدىغان بىر مۇنچە زىننەت نۇسخىلىرى بىلەن بېزەلگەن (رەڭلىك 137 — 152 - رەسىملەرگە قاراڭ). غارلاردىكى زىننەت نۇسخىلىرى بۇددىزىم رەسىملىرىدە يارىتىلغان ئوبرازلارنىڭ تەسىرىنى كۈچەيتىش، يەنى ئىجابى ئوبرازلارنىڭ «گۈزەللىكى» نى ۋە سەلبى ئوبرازلارنىڭ «قەبىھلىكى» نى تېخىمۇ

ئېنىق گەۋدىلەندۈرۈشكە ياردەم بەرگەن.
غارلاردىكى زىننەت نۇسخىلىرى ئەينى زاماندا يەرلىك خەلقلەر ئۆزى ئىجات قىلغان ۋە ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان شەكىللەر ئىدى. ئۇنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكىلىرى ئىسلام شارائىتىدىمۇ داۋاملىق قوللىنىلماقتا، بەزىلىرىنىڭ ئىسلاھ قىلىنغان شەكلى قوللىنىلماقتا.
غارلاردىكى بېزەك نۇسخىلىرى ئارقىلىق قەدىمقى كۇچا ئاھالىلىرىنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى خىلمۇ - خىل گۈل - گىيالارنىڭ ئىچىدە قاندىغىنى «گۈزەل» دەپ ھېساپ-لايدىغانلىغى، رەڭ - بوياقلارنىڭ ئىچىدە قاندىغىنى گۈزەل ۋە ئىسسىق - يېقىملىق، قاندىغىنى گۈزەل ئەمەس ۋە سوغاق يېقىمسىز دەپ ھېساپلايدىغانلىغىنى، ئومۇمەن، ئۇلارنىڭ گۈزەللىكنى چۈشىنىش، ئىزھار قىلىش ھېسسىياتىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت، ئىقتىسادىي تۇرمۇش ئەھۋالىنى چۈشەنگىلى بولىدۇ.

145. قەدىمقى ئۇستىلار غارلارنىڭ تېمىغا بىر قەۋەت سۇۋاق لايىنى تۇتقۇزۇش ئۈچۈن تاش تامنىڭ يۈزىگە نۇرغۇن تۆشۈك تەشكەن.

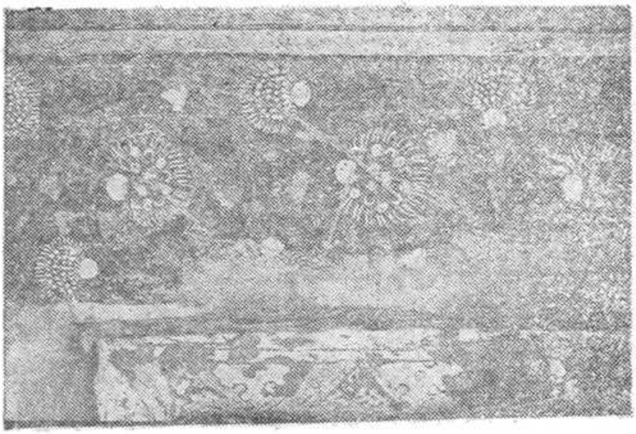

146. (غار - 64)

147. (غار - 64)

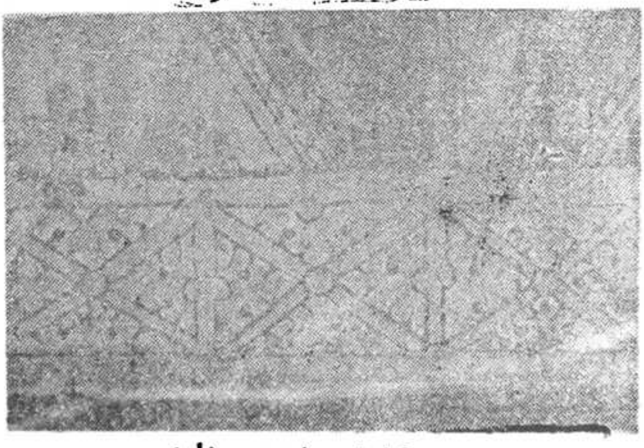

148. (غار - 67)

149. (67 - غار)

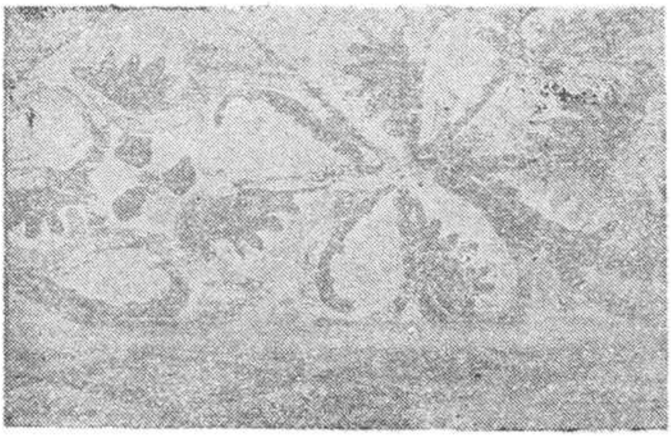

150. (65 - غار)

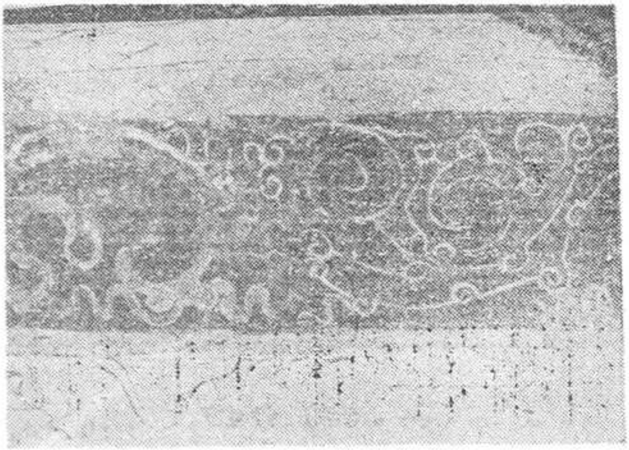

151· (غار - 207)

خاتىمە

يۇقۇرقى باپلاردىكى مەزمۇنلار ئۈستىدە تېخىمۇ ئېنىق چۈشەنچە ھاسىل قىلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى بىرقانچە مۇلاھىزىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا توغرا كېلىدۇ.

قىزىل مىڭئۆي خارابىلىرىدىن سانسكرىت، توخرى ۋە قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى (سوغدى يېزىقى ۋە براھمى يېزىقى ئاساسىدا تۈزۈلۈپ چىقىلغان ئىككى خىل قەدىمقى ئۇيغۇرچە يېزىق) قاتارلىق بىرنەچچە خىل يېزىقتا يېزىلغان بۇددىزىم كىتاپلىرىنىڭ پارچىلىرى كۆپ تېپىلدى. تاملارغا سىزىلغان رەسىملەرنىڭ بەزىلىرىدە يۇقۇرىدا نامى تىلغا ئېلىنغان يېزىقلاردا يېزىلغان بېغىشلىما - ئىزاھاتلارمۇ ھازىرغا قەدەر ساقلىنىپ قالغان. بۇ ئورۇندىن يۇقۇرىدا ئېيتىلغان يېزىقلارنىڭ تېپىلغانلىقىدىن ئىبارەت بۇ پاكىت قەدىمدا كۇچا رايونىدا بۇددىزىم تەرغىباتىدا شۇنداق يېزىقلار راۋان قوللىنىلغانلىقىنىلا ئىسپاتلايدۇ، لېكىن شۇ جايدىن تېپىلغان بۇددىزىم ئەسەرلىرىنىڭ يېزىق تۈرىگە ئاساسەن «ھۆكۈم» چىقىرىپ، قەدىمقى كۇچا ئاھالىلىرى شۇنداق تىلدا سۆزلىشىدىغان كىشىلەر ئىدى، دەپ بېكىتىشكە بولمايدۇ. مەسىلەن: جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىكى بۇددىزىم غارلىرىدىمۇ سانسكرىت يېزىقلىرى بار، لېكىن ئۇ رايونلاردا ئەزەلدىنلا سانسكرىت تىلىدا سۆزلىشىدىغان ئاھالىلەر بولغان ئەمەس. يەنە مەسىلەن: ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان جايلارنىڭ ھەممىسىدە قەدىمقى ئەرەپ

تىلىدا يېزىلغان «قۇرئان» ئوقۇلىدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ
ھەممىسى ئەرەپ تىلىدا سۆزلىشىدىغان ئاھالىلەر ئەمەس.
جۈملىدىن قەدىمدا كۇچا يادىكارلىقلىرىدا ئۇچرايدىغان
يېزىقلارنىڭ قانداق تارىخىي شارائىتتا قوللىنىلغانلىقىنى
چوقۇم كونكرېت تەھلىل قىلىش كېرەك. ئەمەلىيەتتە بولسا
سانسكرىت، توخرى يېزىقلىرىدا يېزىلغان بۇددىزىم ئەسەر-
لىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقى پەقەت شۇ يېزىقلارنىڭ ئەينى
زامانلاردا بۇددىزىم تەرغىباتىدىلا قوللىنىلغانلىقىنى ئىسپات-
لايدۇ، خالاس.

بۇددىزىمنىڭ جۇڭگوغا تارقىلىش جەريانىنى ئەسلەپ
ئۆتۈشكە توغرا كەلسە، پاكىتلار مۇنداق: بۇددا دىنى مىلا-
دىيىدىن ئىلگىرى 6 - ئەسىردە قەدىمقى ھىندىستاندا (ھازىرقى
نېپالدا) پەيدا بولغان. مىلادىيىدىن ئىلگىرى 2 - ئەسىردە
ھازىرقى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ دۇڭخۇاڭ رايونىدا ياشاپ
كەلگەن توخرى ئاھالىلىرى ھازىرقى پاكىستاننىڭ شىمالىدىكى
رايونلارغا كۆچۈپ بېرىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار
قەدىمقى جۇڭگولۇقلار ئىچىدىن تۇنجى بولۇپ بۇددا دىنى
قوبۇل قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇددا دىنى مۇشۇ توخرىلار
ئارقىلىق جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇلۇشقا باشلىغان. كۇچا رايونىمۇ
بىۋاستە مۇشۇ توخرىلار ئارقىلىق تارقالغان، ئەلۋەتتە. كۇچا،
ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا «توخۇلا» دەپ ئاتىلىدىغان مەھەل-
لە ناملىرى ھازىرغا قەدەر ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۇنىڭدىن
قارىغاندا، قەدىمدا كۇچا رايونىدا توخرى تىلىدا سۆزلىشىدى-
غان خەلقلەر مەركەزلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ ئۆتكەن مەھەللى-
لەرمۇ بولغان. بىراق كۇچا رايونىدا بۇددىزىم تەرغىباتى
ئۇيغۇر يېزىقى ۋاستە قىلىنىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئاندىن

بۇ رايوندا بۇددا دىنى كەڭ كۆلەمدە ئەۋج ئېلىپ يىلتىز تارتىشقا باشلىغان. چۈنكى كۇچا رايوندا تۈركى تىلدا سۆزلىشىدىغان كىشىلەر ئەزەلدىن ئاساسى ئاھالە بولۇپ كەلگەن ئىدى.

بۇددا دىنى قەدىمقى كۇچا ئۇيغۇرلىرىغا قايسى يېزىق ئارقىلىق تارقالغانلىقىنى قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا ئىزچىل قوللىنىلىپ كەلگەن بىرمۇنچە بۇددىزىم ئاتالغۇلىرىنىڭ تىل مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئىسپاتلاش مۇمكىن. مەسىلەن: قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا سانسكرىتچە «نىرۋانا» دېگەن سۆز «نىرۋان»، «دىھارما» دېگەن سۆز «درام»، «ساڭگا» دېگەن سۆز «ساڭ»، «بۇددىھا» دېگەن سۆز «بۇد» دەپ يېزىلىدۇ. بۇنىڭدىن ئېنىق مەلۇمكى، ئۇيغۇرچە بۇددىزىم ئاتالغۇلىرى سانسكرىت تىلىدىن ئەمەس، بەلكى بىۋاستە توخرى تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى كۇچا رايونىمۇ، غەربىي دىياردىكى باشقا قەدىمقى شەھەر دۆلەتلىرىگە ئوخشاش، هون هۆكۈمرانلىرىغا قارايتتى①. مىلادى 4 - 5 - ئەسىرلەردىن باشلاپ بۇ دائىرىنىڭ هۆكۈمرانلىق هوقۇقى يەپتاللار (ئاق تەنلىك هونلار. بەزى كىتابلاردا بۇ قەدىمقى مىللەت نامى ئېپتالىتلار، يەنە بەزى كىتابلاردا ئابداللار، دەپ ئاتىلىدۇ) نىڭ قولىغا ئۆتتى②. مىلادى 6 - ئەسىردىن باشلاپ، ئۇلار تۈركلەرگە سەھنە بوشاتتى③. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن كۇچا رايونى «غەربىي تۈرك» دەپ ئاتىلىدىغان ئەلنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، يەنى مىلادى 8 - 9 - ئەسىرلەردىن باشلاپ كۇچا ئاھالىلىرى «كۇسەن ئۇيغۇرلىرى» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. شۇ زامان-

لاردا ئۇ يەردىكى توخرى تىلىدا سۆزلىشىدىغان بىر قىسىم
خەلقلەر پۈتۈنلەي ئۇيغۇرلىشىپ بولدى. تارىخى پاكىتلار
ئاساسىدا شۇنداق بىر ئۇقتىنى مۇئەييەن بېكىتىشكە بولىدۇكى،
كۇچا رايونىدا مىلادىدىن ئىلگىرىكى خېلى ئۇزۇن
تارىخى دەۋرلەردىن تارتىپ تا هازىرغا قەدەر تۈركى تىلدا
ۋە بارا - بارا تامامەن ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر
هامان ئاساسى خەلق بولۇپ كەلمەكتە. كونكرېت قىلىپ
ئېيتقاندا، «هون» دەپ ئاتالغان خەلقلەر دەل تۈركى تىل-
لاردا سۆزلىشىدىغان خەلق ئىدى. توخرىلار بولسا هونلار-
نىڭ بىر تارمىقى ئىدى. يەپتاللارمۇ «ئىگىز هارۋىلىق»
دەپ ئاتالغان تۈركى تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەرنىڭ بىر
تارمىقى ئىدى. بۇ ئۇقۇملار هازىر بۇ جەھەتتە بىرقەدەر
ئەتراپلىق ئىزلەنگەن تىلشۇناس ۋە تارىخشۇناسلار ئىچىدە
ھىچقانداق مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدۇ.

مىلادى 7 - ئەسىردە تاڭ سۇلالىسىدىن راھىپ
شۈەنجاڭ شىنجاڭ ئارقىلىق ھىندىستانغا بېرىپ، 17 يىل
تۇرۇپ بۇددىزىم نەزەرىيىلىرىنى ئۆگىنىپ، ئىچكى ئۆلكىلەر-
گە قايتىپ بېرىپ خەنزۇ مەدەنىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن
جۇڭگوچە بۇددىزىم مەزھىپىنى تىكلىگەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن
كۇچا رايونىغا سودا - مۇئامىلە بىلەن ياكى يېڭىدىن زېمىن
ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىش ئۈچۈن ياكى ھۆكۈمەت خىزمىتى
مۇناسىۋىتى بىلەن كەلگەن خەنزۇ تىلىدا سۆزلىشىدىغان
كىشىلەر پەقەت بۇ رايوندىن بۇددىزىم نەزەرىيىلىرىنى ئۆگى-
نىش ئورنىدا تۇرغان ئىدى، ھىچقاچان بۇددىزىمنى ئۆگىتىش
ياكى بۇ جەھەتتە تەسىر كۆرسىتىش ئورنىدا تۇرغان
ئەمەس. مىسال كەلتۈرەيلۇق: مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2 - يىلى

تۈنجى بولۇپ جۇڭگونىڭ خەنزۇ تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلىرى ئىچىدە بۇددىزىمنى سۆزلەپ بەرگەن كىشى دەل توخرى تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەردىن كېلىپ چىققان بۇددىزىم ئۇستازى ئىدى④. شۇەنجاڭدىن بۇرۇن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان بۇددىزىم ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى شىنجاڭ-نىڭ بۇددىزىم راھىبلىرى، بولۇپمۇ كۇماراجىۋاغا ئوخشاش كۇچالىق بۇددىزىم ئۇستازلىرىنىڭ ئەمگىكى ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلگەن. شۇەنجاڭ مىلادى 7-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىچكى ئۆلكىلەردە خەنزۇ تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەرگە ماسلاشقان جۇڭگوچە بۇددىزىم مەزھىپىنى تىكلىگەندىن كېيىن، ئاندىن بۇددىزىم كىتابلىرىنى بىۋاستە سانسكرىتچە-دىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىش ئىشى باشلاندى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن پەقەت كۇچا قاتارلىق جايلاردىكى بۇددىزىملا ئىچكى ئۆلكىلەرگە تەسىر كۆرسەتكەن.

قىزىل مىڭئۆي غارلىرىدىكى بۇددىزىم رەسىملىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ بىرى ئىكەنلىكى يۇقۇرىدا ئەسلەپ ئۆتۈلگەن تارىخىي بايانلار ئارقىلىقلا ئەمەس، بەلكى شۇ رەسىملەرنىڭ ئۆزىدىكى روشەن يەرلىك ئالاھىدىلىكلەر ئارقىلىقمۇ ئىسپاتلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىدە كەتمەن، ساپان قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنىڭ شەكلى بار. بۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى ئىكەن-لىكىگە ھېچكىم گۇمان قىلمايدۇ. بۇنداق سايمانلارنى قەدىم-دىن تارتىپ تا ھازىرغا قەدەر ئۈزۈلۈكسىز ھالدا ئۇيغۇرلار ئىشلىتىپ كەلمەكتە.

رەسىملەردە يەنە تۇماق (ئۈچلۈك تۇماق)، بوغما

چاپان (ئۈستىگە باغلىغان بەلۋېغىمۇ بار)، ئايالچە گۈللۈك ئۇزۇن كۆينەك، دوپپا، چوڭ ياغلىق، بىلەيزۈك قاتارلىق كىيىم-كېچەك، ئاسقۇ-زۇننار تۈرلىرى بار. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرلارنىڭ تىپىك كىيىم شەكىللىرى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچلۇق تۇماق شىنجاڭدا 4000 يىلدىن بۇيان داۋاملىق كىيىلىۋاتقان باش كىيىم شەكلىدۇر.

ئوخشىمىغان دەۋرلەردە سىزىلغان رەسىملەر ئارقىلىق دەسلەپتە ئەۋج ئالغان بەدەن ھەرىكىتى S شەكلىگە ئوخشايدىغان مىللىي ئۇسۇلنىڭ بارا-بارا T شەكىللىك مىللىي ئۇسۇلغا ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى ۋە شۇ ئاساستا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئۇسۇلى شەكىللەنگەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىنى سىزىش ئۈچۈن، ئاسەن، قىزىل، كۆك، قارا ۋە ئاق بوياقلار (ياكى يۇقۇرقى بوياقلارنىڭ ئارىلاشتۇرۇلۇپ سۇس قىلىپ تەڭشەلگەن بىرىكمە نۇسخىلىرى) ئىشلىتىلگەن. بۇ بىرنەچچە خىل بوياق تۈرلىرى ئەزەلدىن تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ياخشى كۆرىدىغان رەڭلەر ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نامىنى تەڭرىنىڭ ئەركىسى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «كۆك تۈرك» دېگەن نام بىلەن ئاتىغان؛ خانلىرىنى كۈچلۈك، باتۇر، ئۇلۇق دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «قاراخان» دېگەن نام بىلەن ئاتىغان؛ ئۆزلىرى ياشاۋاتقان يۇرت-مەھەللە ۋە ئۇ يەردىكى تاغ-دەريالارنىڭ نامىنى گۈزەللىكنىڭ تاجىسى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «قىزىل» دېگەن نام بىلەن ئاتىغان؛ ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىدا كەم بولسا بولماي-

دىغان ئۇچىملىك سۆز ۋە يۇرتىنى كۆكەرتىپ تۇرغان دەريا ـ ئېقىنلارنىڭ مەنبەسى بولغان تەڭرىتاغنى يورۇقلۇق، پارلاق دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «ئاق تاغ» دېگەن نام بىلەن ئاتىغان ئىدى.

قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرىدە ئۇچرايدىغان كىيىم ـ كېچەك شەكلى (ئۆرىمە ياقىلىق چاپان، بوغما ياقىلىق تون، بەلۋاق باغلاپ، پىچاق ـ چاقماق ئاسىدىغان ئۆرپ ـ ئادەت)، چاچ شەكلى (قىرقىلغان چېچى مۈرىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ئەرچە چاچ شەكلى ۋە چېچىنى ھەرخىل شەكىلدە بانتىلىۋا ـ لىدىغان ئاياللىچە چاچ شەكلى) قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى كۇچا ئۇيغۇرلىرىنىڭ كىيىم ـ كېچەك ۋە چاچ شەكىللىرى ئىدى (مەسىلەن: كۇچالىق رەسسامنىڭ چاچ شەكلى دەل شۇنداق شەكىلدۇر). رەسىملەردىكى خان، خانىش، ۋەزىر، راھىپ، ساخاۋەتچى، ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ ئوبرازىلا ئەمەس، ھەتتا قەدىمقى ھىندىستاندىكى بۇددىزىم ئەۋلىياسى ساكيا ـ مۇنىنىڭ ئوبرازى ۋە تەڭرى ـ ئىلاھلارنىڭ ئوبرازىمۇ پۈتۈنلەي قەدىمقى كۇچا ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئوبرازىدا (كىيىم ـ كېچەك شەكىللىرى ئىچىدە بۇددا دىنىغا خاس دىنى كىيىم شەكىللىرىدىن باشقىلىرى) ئوخشىتىپ سىزىلغان.

كۇچالىق رەسسامنىڭ رەسىمىنىڭ تېگىدە «رەسسام تۇتۇق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان سانسكرىتچە خەتلەر بار. سانسكرىتچە ھەرپلەر بىلەن «تۇتۇق» دېگەن سۆزنى ئۆز ئەينى تەلەپپۇز قىلىپ يازغان. ئۇ سانسكرىتچە سۆز ئەمەس، بەلكى قەدىمقى ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، «بىلىملىك راھىپ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دا «ئاختا» دەپ تەبىر بېرىلگەن.

ئىسلام دىنى شارائىتىدا تېخى مۇسۇلمان بولمىغان بۇددا راھىپلىرىنى بۇنداق دەپ ئاتاش پاكىتقا ئۇيغۇن كېلەتتى. چۈنكى بۇددىزىم راھىپلىرى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولمايدىغان جىنسى نەپسىنى چەكلىگەن كىشىلەر ئىدى.

بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئارخىئولوگىيە پاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى يەن ۋېنرۇ ئەپەندى 1962 - يىلى «مەدەنىي يادىكارلىقلار» ژورنىلىنىڭ 7 - 8 - بىرلەشمە سانىدا ئېلان قىلغان «تەگرىتاغنىڭ جەنۇبىدا ساقلىنىپ قالغان بۇددىزىم غارلىرى» سەرلەۋھەلىك ئىلمىي ماقالىسىدا قىزىل مىڭئۆي غارلىرىنى ئارخىئولوگىيە جەھەتتىن تۆت دەۋرگە بۆلگەن. ئۇنىڭغا ئاساسلانغاندا، بۇ كىتاپقا كىرگۈزۈلگەن رەسىملەرگە ئالاقىدار غارلاردىن 17 -، 69 - غارلار 1 - دەۋر؛ 14 -، 38 -، 114 -، 175 -، 178 - غارلار 2 - دەۋر؛ 8 -، 34 -، 64 -، 80 -، 110 -، 163 -، 205 -، 207 -، 224 - غارلار 3 - دەۋر؛ 67 -، 116 -، 118 - غارلار 4 - دەۋرگە مەنسۇپ ئىدى. 77 -، 189 - غارلار بولسا بۇرۇن قېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن رەسىملەر كېيىن سىزىلغان غارلار ئىدى (بۇلارنىڭ دەۋرى تەخمىنەن 3 - دەۋرگە توغرا كېلىدۇ). يۇقۇرقى ئارخىئولوگىيىلىك دەۋرلەرنى تارىخىي دەۋرلەرگە توغرىلىغاندا، 1 - دەۋر شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرى (يەنى مىلادى 25 — 220 - يىللار) گە؛ 2 - دەۋر غەربىي ۋە شەرقىي جىن سۇلالىلىرى دەۋرى (يەنى مىلادى 265 - 420 - يىللار) گە؛ 3 - دەۋر جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلاردىن سۈي سۇلالىسى دەۋرىگىچە بولغان دەۋر (يەنى مىلادى 420 — 618 - يىللار) گە، 4 - دەۋر تاڭ - سۇڭ سۇلالىلىرى دەۋرى (يەنى مىلادى 618 — 1376 - يىللار) گە

توغرا كېلىدۇ.

يەن ۋېنىرۇ ئەپەندىنىڭ كۆزىتىشىچە، بىر بۆلۈك غارلار مىلادى 7 — 10 - ئەسىرلەردىلا بىكار قىلىنغان، لېكىن كۆپ ساندىكى غارلار كۇچاغا ئىسلام دىنى تارقىلىپ كىرگەندىن كېيىن، يەنى 10 - ئەسىردىن كېيىن بىكار قىلىنغان.

يەن ۋېنىرۇ ئەپەندىنىڭ يۇقۇرقى مۇلاھىزىلىرى هامان يەن جەھەتتە ئىسپاتلاندى. مەسىلەن: ئەينى ۋاقىتتا 1 - دەۋرگە ئايرىلغان 47 - غاردىن ئېلىنغان ئەۋرىشكىنىڭ 14.C تەجرىبىسى ئارقىلىق ئېنىقلاپ چىقىلغان يىل دەۋرى بۇنىڭدىن 1970 ± 50 يىل بۇرۇن بولغان («مەدەنىي يادىكارلىقلار» ژورنىلى 1984 - يىل 4 - سان، 94 - بەتكە قاراڭ). «جۇڭگو ئارخىئولوگىيىسى 14.C تەجرىبە نەتىجىلىرى توپلىمى» دېگەن كىتاپنىڭ 153 - بېتىدە يەنە 63 - غارنىڭ يىل دەۋرى ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭدا بۇنىڭدىن 1665 ± 90 يىل بۇرۇن دېيىلگەن.

كىتاپخانىلارنىڭ قىزىل مىڭئۆي توغرىسىدا ئەتراپلىق چۈشەنچە هاسىل قىلىشى ئۈچۈن يۇقۇرقى مۇلاھىزىلەرنى قوشۇپ قويدۇم. بۇ يەردە يەنە شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، بۇ كىتاپقا يەنە بىر بۆلۈك رەسىملەر، بولۇپمۇ ئۇسۇل - مۇزىكا رەسىملىرى مەلۇم سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن كىرگۈزۈلمەي قالدى، شۇڭلاشقا بۇ هەقتىكى مۇلاھىزىلىرىمنى كىرگۈزمىدىم. كەلگۈسىدە شارائىت يار بەرسە، ئۇنى تولۇقلاپ كېتمەن ياكى ئايرىم هالدا بىر مەخسۇس مەزمۇن قىلىپ ئېلان قىلىمەن.

ئەڭ ئاخىرىدا، بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قىزىل مىڭئۆي رەسىملىرى ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇشۇ تەتقىقاتىم

نىڭ تېز ئۇرۇنلىنىشى ۋە كەڭ كىتاپخانلار بىلەن يۈز كۆرۈ-
شۈشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت ۋە تولۇق شارائىت يارىتىپ
بەرگەن يولداشلارغا ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا چىن
قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

1984 يىل 3 - ئاي، ئۈرۈمچى

ئىزاھات:

① «خەنننامە. ھون تەزكىرىسى» (خەنزۇچە)
② «ۋېينامە. غەربىي دىيار تەزكىرىسى» (خەنزۇچە)
③ «جۇنامە. يات دىيارلار تەزكىرىسى» (خەنزۇچە)
④ «ئۇچ دۆلەت تەپسىراتى» 3 - جىلد (خەنزۇچە)

بۇ ئەسەردىكى رەسىملەرنى ئاپتور ئۆزى تارتقان ۋە توپلىغان

FROM THE LIBRARY OF
EAST TURKISTAN NAT'L RESEARCH CENTER INC
GULAMETTIN PAHTA

克孜尔千佛洞壁画故事　（维吾尔文）

编著：库尔班·外力

责任编辑：马木提·沙比提

新疆人民出版社出版

（乌鲁木齐市解放路306号）

新疆新华书店发行　新疆新华印刷厂印刷

787×1092 毫米　32开本　4.375印张　24插页

1986年 4 月第 1 版　　1987年 4 月第 1 次印刷

印数：1 —— 1,500

统一书号：M11098.163　　定价：2.15元

书号：M11098·163

定价：　　2.15元